

Naistehaigused

Haiguste kirjeldused, juhatused
ja arstirohud haiguste rawit-
semiseks, waluta sünnitamine.

51 pildiga.

Naistehaiguste ja Tallinna linna terwise-
hoiu arsti Dr. J. Masing'i toimetusel.

Tallinnas, 1914.

„Teaduse“ kirjastus.

B. 1760 .

Naistehaigufed.

Naiſtehaigused

Haiguste kirjeldused, juhatused
ja arstirohud haiguste ravit-
semiseks, waluta sünnitamine.

51 pildiga.

Naiſtehaiguste ja Tallinna linna termiſe-
hoiu arsti **Dr. J. Masing'i** toimetusel.

Tallinnas, 1914.

„Teaduse“ kirjastus.

Statistik

Statistik der Bevölkerung, Industrie
und Handel der Republik Estland
für das Jahr 1924.

M. Schifferi trüft, Tallinnas.

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu

73350

Esifõna.

Rohkete leidub meie ajal haigeid naisterahwaid, waifelt kannatawad nad oma häda, loomulik häbelikkus ja põhjusetu kartus hoiawad neid arsti juurde minemast, ja selle tagajärjel surewad nad kahjuks tihti emueagselt. Ei ole seal ka midagi imestada, puudusid meil ju seni asjalikud, eritiiselt naistehaigusi käsitawad raamatud, millest naisterahwad oma suguelundite, nende tegewuse ja nendes ette tulewate korratuste kohta seletust oleksid saanud. Käesolewa raamatuga on see puudus esialgselt kõrwaldatud. Siit leiawad naisterahwad nüüd võimalust oma haigustega tutvuneda ja näewad ära, et nii mitmed ägedad kui ka pikaldased walud ja korratused, mille all seni kannatatud, tihti kaunis hõlpsad rawitseada on, ühtlasi saawad nad ka ustawaid juhatusi kudas seda teha.

Raamatus leidub kirjeldusi peaaegu kõigi naistehaiguste, nende tekkimise põhjuste ja rawitsemise kohta. Iseäranis täielikult on püütud naistehaiguste tundemärkijid ja haigusekäiku kirjeldada. Niisama on juhatusi antud, mis suguseid arstirohtusid iga haiguse puhul tarwitada. Siju selgitamiseks on mitmed pildid raamatusse mahutatud.

Naisterahwastele on käesolew raamat ustawaks käsi-raamatuks, ja loodan, et ta paljudele abiks, juhatajaks ja jaatuise kergendajaks saab olema.

Tallimas 4. juunil 1914.

Dr. J. Masing

naistehaiguste ja Tallinna linna termishoiu arst.

P. S. Põhja-Balti arstide-seltsi kirjastusel ilmunud arstiteaduslikist sõnastikku ei olnud raamatu kokkuseadmisel, sõnastiku hilise ilmunuse tõttu, võimalik tarwitada.

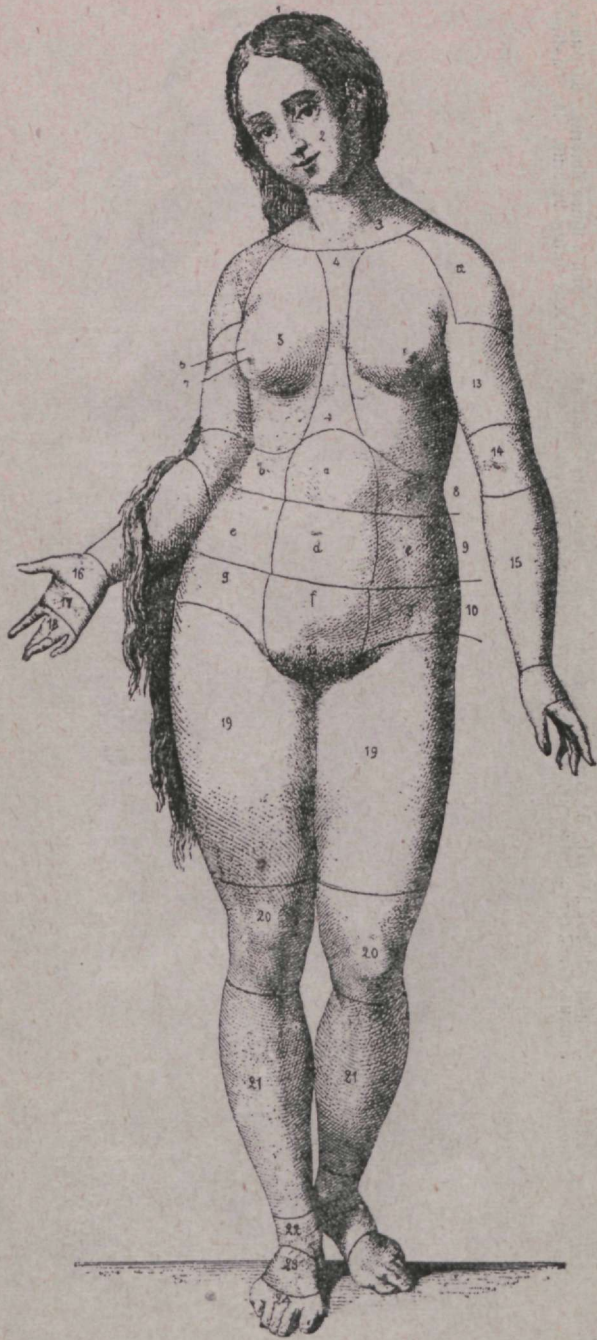
Sifutord.

	lbr.
Raisterahwa jguofad	3— 10
Raisterahwaste jguofade tegewus	10— 14
Raistehaiguste peapõhjusjed	15— 20
Raistehaiguste tundemärgid	21— 24
Emaka peegel	25
Yoputamine	25— 29
Supelused	29— 35
Soojad-niisted mähijed	35— 37
Yuru tarvitamine	37— 38
Puuwilla tampoovid	39— 41
Ematupe küünal	41
Mistiir	41— 43
Pärajoole küünal	43
Wäliste jguofade põletid	44— 47
Häbedusjemoõffade werepaise	47
Häbedusjemoõffade werepaistetud	47— 48
Suurte häbedusjemoõffade uhatus	48— 49
Wäliste jguofade sügelemine	49— 50
Ematupe põletid	51— 54
Tripper	54— 55
Pehme shanter	55— 56
Kõwa shanter (sifilis)	56
Ematupe kramp	56— 59
Ematupe wäljalangemine	60— 61
Ematupe õõskajwad (polipid)	62
Emaka haigusjed	63— 71
Emaka katarr ja walgete woolus	71— 75
Emaka äkiline põletid	76— 77
Emaka pikaldane põletid	77— 79
Emaka paigast nihkumine	79— 91
Emaka kajuwad	91— 95
Emaka wähhjatõbi	96— 99
Munatorude ja -sarjade haigusjed	100
Kuupuhastuse korratused	101—105
Kuupuhastuse ärajäämine	106—108
Ülirikkalik kuupuhastus	108—111
Walus kuupuhastus	111—114
Kustinwa kuupuhastuse korratused waheldujeaastatel	114—115
Raisterahwa sigimatus	116—119
Kahwatõbi	119—123
Hüsteria ja erguwalu	123—132
Neitji rindade paistetamine kuupuhastuse ajal	132—133
Edenemata jäänud rinnad	133
Rindade põletid	134—136
Rinna muhud (kajuwad) ja wähhjatõbi	137—138
Rindade erguline walu	138—139
Raisterahwa kodu- ja reiwi-aptel	139—140
Waluta sünnitamine	141—144

Zoonistuste nimefiri.

167.

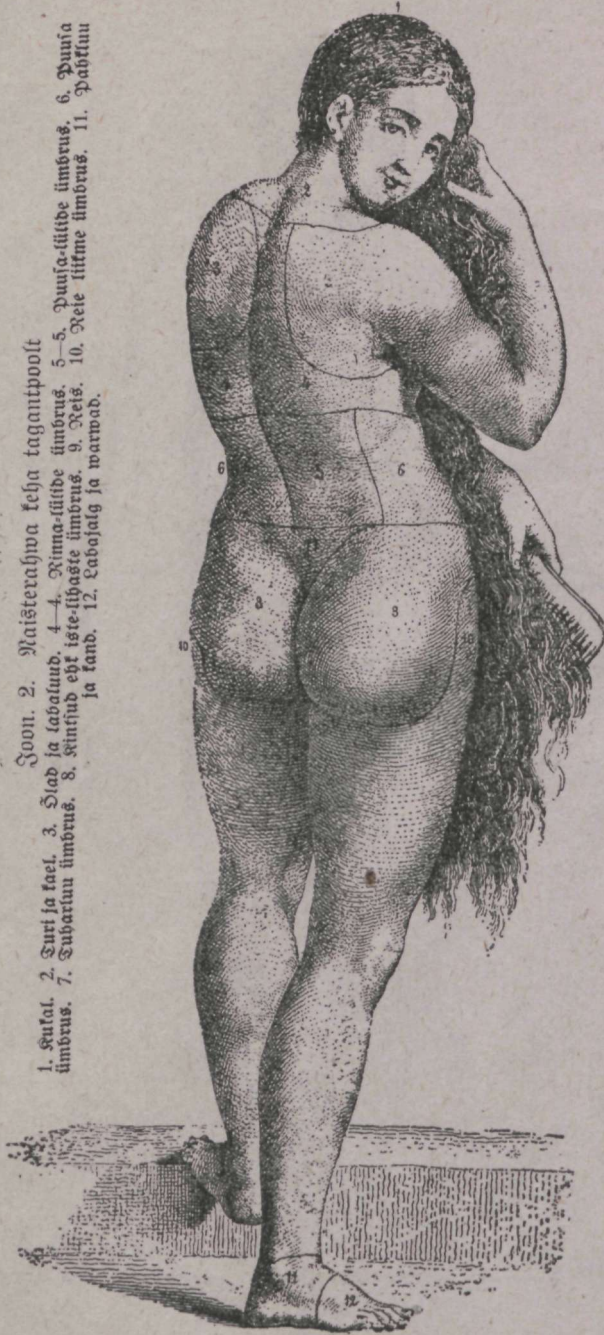
Naisterahwa keha eestpoolt	1
Naisterahwa keha tagantpoolt	2
Naisterahwa waagen oma kõitmetega	3
Waagen ükshüües vabes	4
Neitji välised jüguojad	5
Naisterahwa välised jüguojad	6
Naisterahwa välised jüguojad varsti peale eijimeft jüguüft ühendüft	6
Naisterahwa välised jüguojad	7
Üdhufoobas awatud	8
Naisterahwa waagen ja waheliha	9
Naisterahwa üsemised jüguojad tagantpoolt	10
Neitji emakas	11
Ematüpp (püüti läbilüige)	11
Emata pikuti läbilüige	12
Munajari Graafi püiekestega	13
Emata peegel	25
Ürrigator emata toruga	26
Bidet, ematüpe loputamise puhul tarwitataw	27
Üste-wann	31
Keha-wann	33
Üpelüspeegel	34
T-mähis	36
Keha-mähis	36
Üste-auru-wann	38
Kuuruilla tampoon	39
Kehawööd "Silwa"	40
Emata üeüang tühja püie ja tühja päraüüle puhul	80
Emata müll tahapüüle	81
Emata müll etteüüle	82
Emata etteüüle paendumine	84
Ematüpe ja emata wäljalangemine	86
Tüielik emata wäljalangemine	87
Pahempüidi püüratud emakas	90
Emataüü warrega kajújas	92
Nabothi munad	92
Emataüuna lihastude kajújad	93
Warrega püüü emata üdnyües	94
Emata limakajújad	95
Wäite wäüjatübe müht	97
Lillekajútaoline wäüjatübe müht	98
Suurem wäüjatübe müht	99
Meyeri püüaar	103
Hodge püüaar	104
Kauüüüüline püüaar	105
Emata bandajü	106
Wäljawenimud tüht ilma kehawööta	142
Üeüüü tüht kehawööda	142
Ütstarbeköhane püüü noorele neüüle	143
Ütstarbeköhane püüü tütarlastele	143

Зови. 1. Наистерашва лева еспиполи.

1. Сэгипеалне. 2. Пöст. 3. Касел ја дласиу лимбус. 4—4. Хинматуу ефт ринналефт. 5. Хиннад. 6. Маса лимбус. 7. Митя. 8, 9, 10. Кòду үстемне, кест-
 митре ја аумитне с'яд. а. Мад лимбус. б. Маса лимбус. с. Пòдна лимбус. д. Мад лимбус. е—е. Сибимисе кофт. ф. Пòде лимбус. г. Кубеме
 кофт. 12. Сла. 13. Кадварре итем pool. 14. Кумарнүт кофт. 15. Кадварре аумитне pool. 16. Пöст. 17. Пееппеја. 18. Сòрмед. 19. Кетед. 20. Пòтме
 кофт. 21. Сòдтед. 22. Пабтиу. 23. Кавалж. 24. Маррад.

Soov. 2. Naisterahva keha tagantpoolt
 1. Kael. 2. Surt ja kael. 3. Stab ja tabaluud. 4-4. Nimma-ülitte ümber. 5-5. Puusa-ülitte ümber. 6. Püüa
 ümber. 7. Subartuu ümber. 8. Keeritud eht üste-ühaste ümber. 9. Kets. 10. Kete ülitte ümber. 11. Pabstuu
 ja kand. 12. Labajalg ja varvad.

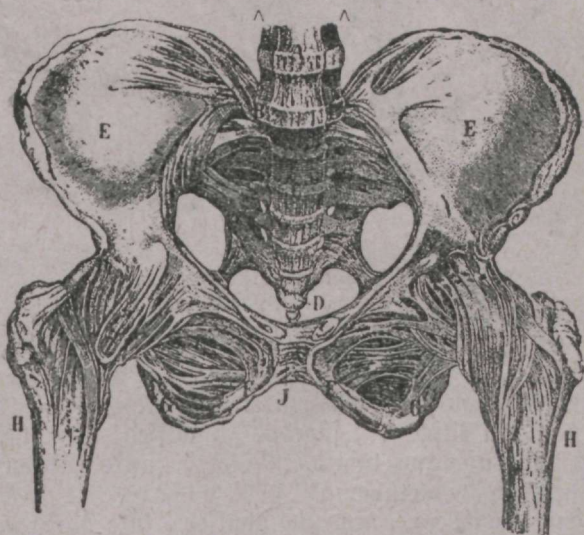

Naisterahwa suguosad.

Naisterahwa suguosadest asub ainult üks väike osa kehapiinal, otsekohse silmnähtawal, suurem osa nendest asub väikses waagnas. Kuna meil waagnat mitmel korral nime-
tada tuleb ja ta kondid suguosadele nagu raamiks ümber on, siis algame tema üfsikute osade kirjeldamisega.

Waagen seisab wiest osast koos, need on: tuharm-
luu, jabaluu, kaks niudeluud ja isteluu. Tuhar-
luu on sealjuures nagu mõlemi niudeluu wahela litjutud
kiil. Seal kus tuharm-
luu ristluu wiimase lüliga ühineb,
on wahelüli eestpoolt märksa juurem ja muutub tahapoole
nõrgemaks ja kitsamaks kui jeda teiste wahelülide juures
ette tuleb; selleläbi paendub selgroog tahapoole ja jünnitab
waagna õõnsuses luukühmu, n. n. eelmäe.

Suurel waagnal on mõlemad niudeluud külje,
jeinteks ja mõlemad wiimased ristluu lülid tagaseinaks;
eest on ta kõhukõluga kaetud, mis nii paenduw on, et
emakat igatepidi paijuda sajab.

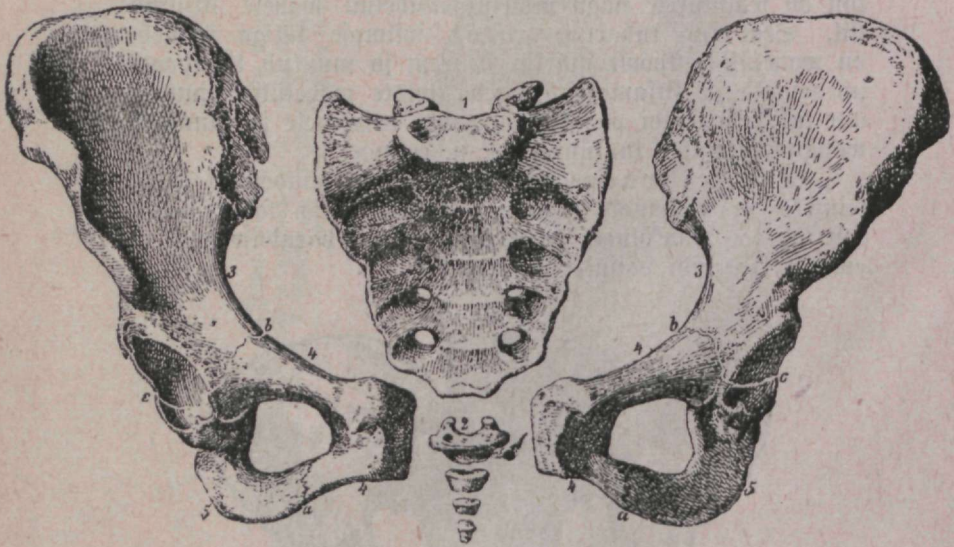
Zoon. 3. Naisterahwa waagen oma kõitmetega.

A. Ristluu lülid. B. Eelmägi (Promontorium). C. Tuharm-
luud. D. Sabaluu. E. E. Niude-
luud. F. F. Säbeduseluud. G. G. Isteluu. H. H. Reiteluu. J. Säbedusetu
õnar.

Wäikjeks waagnaks nimetatakse sabaluu, häbeduseluu, isteluu ja niudeluude alumistest otsadest ümbritsetud ruumi. Temas asub suurem osa naisterahwa signemise-elunditest, suguosadest.

Kõhu alumine osa on naisterahwal iseäranis paksu rasvakihiga kaetud ja teda nimetatakse häbeduse ehk Weenujemäeks, signemisewõimjaks jaamise ajajärgul tekivad sinna peale karwad.

Naisterahwa wäljasteks suguosadeks on mõlemad juured häbedusemokad, mis tahapoole wahelihasse kokku jooksewad. Wäljaspoolt on suured häbedusemokad enamaste tumepruunid ja wähe karwased, seespoolt rohkem punased ja ilanaha jarnase nahaga kaetud. Mõlemad juured häbe-

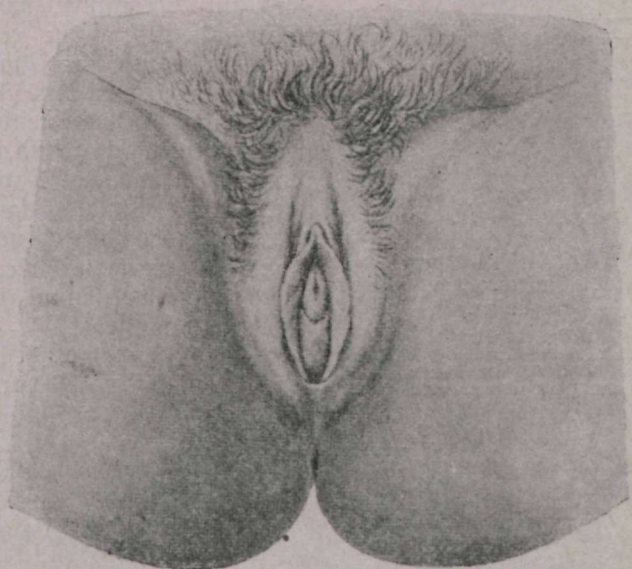

Zoon. 4. Waagen ütsitutes osades.

1. Tuhartuu. 2. Sabaluu. 3. Niudeluu. 4. Häbeduseluu. 5. Isteluu. a-a. Häbeduseluu ja isteluu ühendus. b-b. Häbeduseluu ja niudeluu ühendus. c-c. Isteluu ja niudeluu ühendus.

dusemokad ulatawad neitsil wastamisi, nii et häbedusepragu üsna kitsas on, jagedad sugulised ühendused aga ajawad häbeduseprao laiaks. Mõlemi suure häbedusemoka wahel asuwad poolelühemad sifemised ehk wäiksed häbedusemokad, need on õhukesed, kute harja jarnased nahawoldid ja on iseäraliselt haisewat lima eraldawa ilanaha jarnase nahaga kaetud. Nende seesst käib hull werejooni läbi ja neitsil seisawad nad kitsas häbedusepraos pei-

tus ning jaavad alles siis nähtavaks, kui häbedusemofad laiali kihume. Naisterahwastel, kes mitu korda jünnitanud wõi kellel lõhki kärjenuh waheliha halwaste on paranenud, on wäiksed häbedusemofad nähtawal ja nende harilik roopapunkas karw on pruuniks muutunud, ühtlasi on nad kuniwemad ja ei ole enam nii õrnad. Allpool kaowad mõlemad wäiksed häbedusemofad juurtesse ära, kuna nad ülewalpool kõdistajale kateks ja eesnahaks on.

Zoon. 5. Naitsi wälised sugupjad.

Säbedusemofad on kunstlikult laiali paenutatud, et sügawamaid osasid näidata.

Kõdistaja on meheliikme jarnane, aga ainult wäike elund, umbes 2—3 tsentimeetrit pikk, ja asub juurte häbedusemofade ülewalpoolses ühendusekohas. Kõdistajas on hull werejooni, ja kui need werd täis koguwad, paisub ta oma harilikust juurusest kaks kuni kolm korda suuremaks.

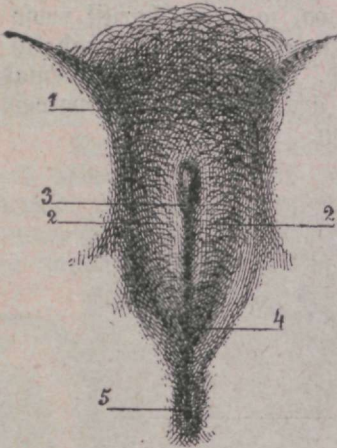
Kõdistaja ja ematupe awause wahel asub kusetoru awaus.

Ematupe teeb häbedusepraost algades wäikse kääna allapoole ja ulatab kuni emakakaelani. Ta on umbes nimetisõrme pikkune, 2—3 tsentimeetrit lai toru, ja seinad on tal paenduwad ning sisaldawad rohkel arwul werejooni ja lihaseid. Seestpoolt on ta õrna ilanaha jarnase nahaga

laetud, hulga põigiti voltide ja fortsudega. Kõige juurem, iieäraniis tubliste edenenuid ja väljaspoole kummiss ematupe ilanaha kahelordne volt esi- neb neitsinahana ja teeb ematupe sissekäigu kitsaks.

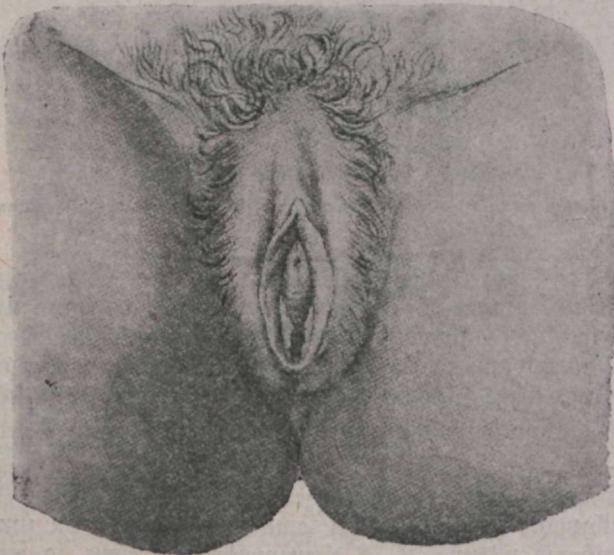
Neitsinahak on oma kuju ja paksuse poolest väga waheldaw. Suuremalt osalt on tal üks wõi mitu auku sees, nii et ematupe awaus mitte täielikult kinni ei ole ja kuupuhastuse weri välja woolata wõib. Sugulise ühenduse puhul tekiwad neitsinahasje mitmed lõhed, kuid alles jünmitades häwineb ta päriselt. Kuid kindlaks sugulise ühenduse tõendusjeks neitsinaha lõhkemine ei ole, ta wõib ka mõnel muul põhjusel lõhki käriseda.

(Ematupes (ematupe dõnnuses) leidub rohkel arwul

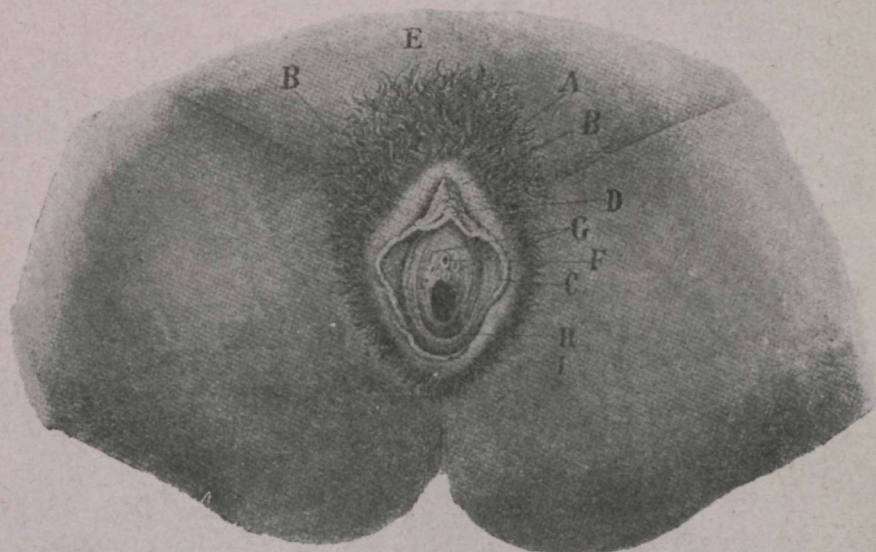
Zoon. 6. Naisterahwa wälised jguosjad.

1. Häbedusemägi.
2. Suured häbedusemokat.
3. Häbedusepragu.
4. Mõlemi suurte häbedusemokate ühenduse toht.
5. Pärasoole awaus.

Zoon. 7. Naisterahwa wälised jguosjad warsti peate esimest sugulist ühendust.

juuremaid ilanäärmeid, nende seas n. n. Bartholini-näärmed. Ematupe awaukses (sisjekäigus) ajub ka krook- ehk rön-gaslihas, s. o. ematupe awaußt finni tõmbaw lihaks.

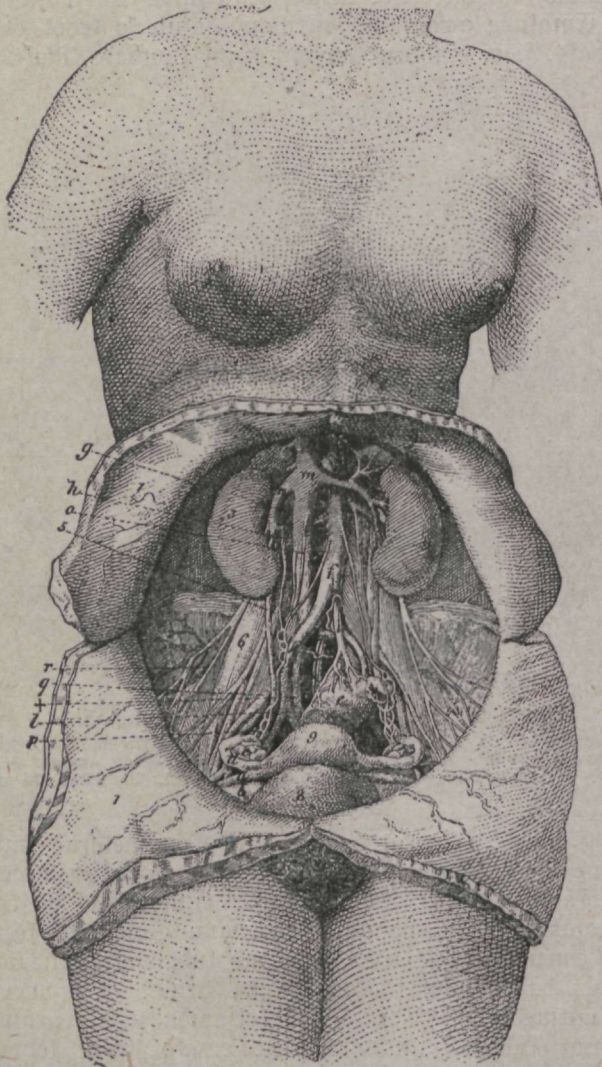

Zoon. 8. Naisterahwa välised jüguojad.

A. Häbedusemägi. B. Suur häbedusemäng. C. Väike häbedusemäng. D. Rõdistaja.
E. Rõdistaja eesnähk. F. Kusetoru awaus. G. Häbedusepraod awaus. H. Teist-nähk. I. Häbeduse paelate. K. Pärasoole awaus. L. Wabeliha ehk tamm.

Emakas (ka lapse- ja ematojaks nimetatud) on pirnikujuline ja jeeßt dõnes elund, paksude ja wererikaste seinetega. Tema ülemist laia oja, kuhu munatorud awanewad, nimetatakse emaka põhjaks. Sealtjamaßt algawad ka ümar-gused emaka-kõitmed, lähewad kubeme-kanalist läbi ja asuwad häbeduseлуу külge finni. Peale nende on emakal weel mitmed kõitmed, mis teist otjapidi põie, pärasoole ja tuharлуу külges finni asuwad ja emakat tema loomulikus seisukohas hoiawad.

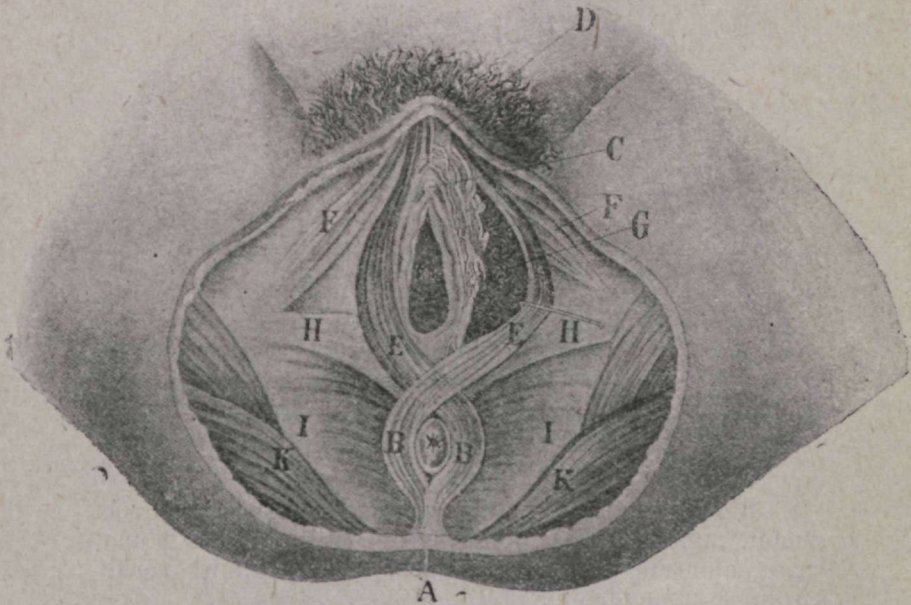
Emaka ülemine oja on märksa juurem kui alumine ja kannab emakakeha nime, alumißt, ematupe' poolset oja nimetatakse emakakaelaks. Emakakeha ja -kaela piiriks on sümeline emakajuu. Sisjekäiguks emakasje (emaka dõmju-jesje) on wäline emakajuu, see ajub emakakaela alumises ojas ja ulatab wabalt ematupesje, sellepärast nimetatakse ka emaka jeda oja emaka ematupesje ulatawaks ojaks. Wälimißt ja sümimißt emakajuud ühendab emakakaela kanal.

Joon. 9. Rõhukoobas avatud, jooled on välja võdetud.

1. Lahti tõmmatud kõhunahk. 2. Rõhukoopa tagasein. 3. Pareim neer. 5. Rufe-
tory. 6. Suur kirtsu lihats. 7. Sisemine niudeliu lihats. 8. Põis. 9. Emakas.
a. Ilmargune emata kõide (pael). b. Lai emata kõide. c. Munasarjad. d. Munatoru.
e. Pärasool. f. Süüte allteha pea-tuitsfont (Aorta abdominalis). g. Selle haru,
millest üks pareim- teine vasempoolsesse neeru läheb. h. Pareim sfemine seemne-
tuitsfont, mis ematasse, munasarjadesse jne. werd muretsseb. i. Pärasoole tuitsfont.
k. ja l. Puusadesse wiivad tuitsfonted. m. Suur õõn-tõmbfont (venacava ascen-
deus), mis ülesse südame poole wiib. n. Selle kõrvalharu, mis neeruwere enesesse
wõtab. o. Nisfama ja suure õõn-tõmbfonte haru. d. Munasarja yudu-tuitsfonted.
q. Puusa tuitsfonte haru. r. Puusa yudu-ergud.

Terwe emakas nii kui ka tema kael on jeeftpoolt ila-
nahaga kaetud ja see ilanahk on tema all ajuwa lihaste
kihiga nii kõwaste koos, et ijegi uoa abil wõimalik pole
teda lahutada. Kuna näärmete ümber ajuw kõitkude ütle-
mata pehme on, siis on emakal wõimalik wõrdlemisi ruttu
juureks paisjuda, nagu jeda raskejalgsuse ajal ette tuleb, ja
siis jälle wäikseks muutuda, nagu see peale mahajaamist
sünnib.

Foon. 10. Naisterahwa waagen ja wahelisa. Nahk on pealt ära
wõdetud.

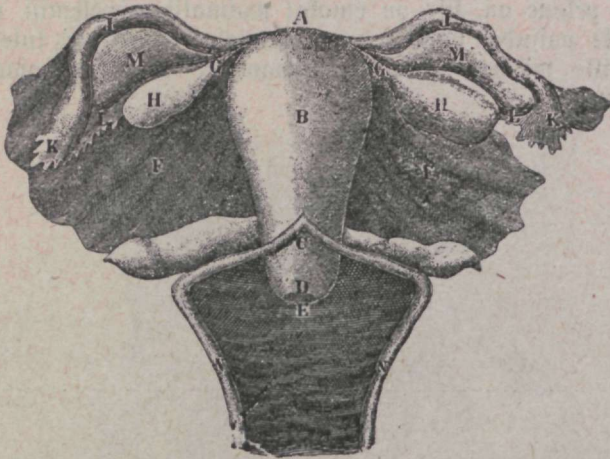
A. Pärasoole awaus. B. Pärasoole awause krooklibats. C. Kõdistaja nipp.
D. Kõdistaja. E. Ematupe krooklibats. F. Jsteluu libats. G. Häbedusepraow sibul.
H. Wabelisa põitlibats. J. Pärata tõste-libats. K. Jste-libats.

Niihästi emaka õõnjsuse enese kui ka tema kaela lima-
näärmed eraldawad õõndelat lima wälja, iseäranis rohkeste
weel haiguse ajal. Emaka lihased töötawad iseenejst, j. v.
nende tegewus seisab meie tahtepiirist väljas.

Emaka juurus on waheldaw. Kuupuhastuse, raske-
jalgsuse ja iseäranis kajsujate puhul paisub see elund enam
ehk wähem juuremaks, rauga eas muutub ta vähemaks.

Munatorusid on kaks, teine tuleb teinepoolt ja
awanewad emakasje. Munatoru on umbes 10 tjentimeetrit
pikk, peenikene toru ja tema üks haru ulatab munasarja alt

läbi kõhukoopasse, kuna teine normaalne haru munasarja poole avaneb. Munatorud on jeeftpoolt rohkesti verejooni sisaldava ilanahaga kaetud.

Joon. 11. Naisterahva sisetised suguosad tagantpoolt.

A. Emata põhi. B. Emata teha. C. Emata tael. D. Emata ematupesje ulatav osa. E. Wätine emata juu. F. F. Lai emata kõide. G. G. Munasarja kõide. H. H. Munasari. J. J. Munatorud. K. K. Narmastega munatoru kõbufoopa-avaus. L. L. Munatoru munasarja poolised narmad (Fimbria ovarica). M. M. Liblitatiwad. N. N. Ematupp (lahki lõigatud).

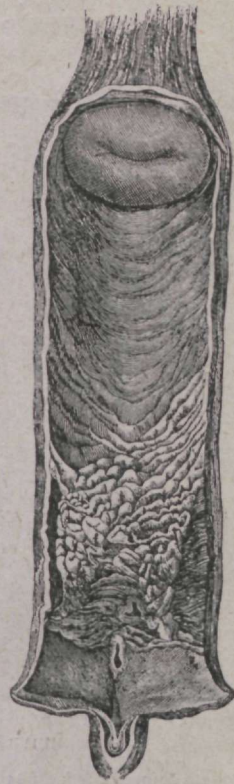
Üks munasari asub paremal, teine pahemalpool emakat, mille külge nad kõitmete abil on kinnitatud. Munasarjas asuvad väikesed, ümargused, täieste kinnised põiekesed, n. n. munakapslid.

Naisterahva suguosade tegewus.

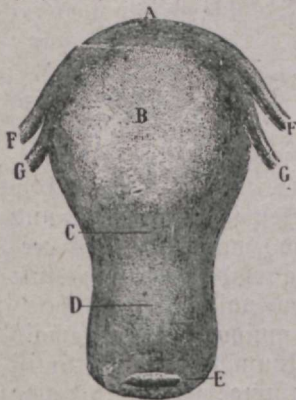
Naisterahva suguosade ülesandeks on inimesejoo edasi-
sigitamine, ja selleks peavad seal kõigepealt signemisevõimjad
munad valmima, mille mehe seeme siis sigiwaks teeb.
Walminud ja sigiwaks tehtud muna edenemise paigaks on
peaaegu alati emakas, millel jällegi pärastpoole ülesandeks
on walminud ihuwilja wälja tõugata. Wäliste sugu-
osade ja ematupe ülesandeks langeb sugutamine, s. o. mehe-
liikme ja seemne vastu wõtmise, ka on nad pärastpoole
teeks, mille kaudu walminud ihuwilja wälja pääseb.

Umbes 14. kuni 15. eluaastal algab tütarlapsel sugu-
wõimjaks jaamise ajajärk, mille puhul häbedusemäele
karwad tefiwad, rinnad juuremaks paisuwad, hääl muutub

ja iga 28 päewa järele kordum werewoolus jguwojadest tekib, mis kuupuhastuse nime kannab. See kuupuhastus wältab harilikult 3 kuni 4 päewa, wahel aga ka 1—8 päewa, ilma et seesuguse wanikumise põhjujeks mingisugust haigust teaks olewat. Kuupuhastus kustub harilikult alles 45.—50. eluaasta wahel ja nende aastate juoksul ei ole ta enam forramöödulik, waid rohkeste waheldaw, jellest ka nimetus: waheldujeaastad. Harukordadel kustub kuupuhastus ka äkitselt, forrapealt. Neitsidel kustub kuupuhastus wõrdlemisi waremine kui nais-
tel. On lapsetoja ilanahk haiglane, siis wältab kuupuhastus kauemine, siiski on ka juhtumisi teada, kus ka terwislistel naisterahwastel 55. kuni 60. eluaastani kuupuhastus korralikult kordus ja nad isegi raskejalgsiks jäid. Harilikult annab aga hiline werewoolus jguwojadest põhjust kahtlemiseks, kas siin enim mõne nais-
tehaiguslega tegemist ei ole. Zuba wanal ajal nuriti kuupuhastuse põhjusid ja jeda, misjugukses ühen-

Zoon. 13. Ematupp (pituti läbi lõigatud), ühes emata ematupesje ulatawa osaga.

Zoon. 12. Neitsi emakas. Zoonulit juurus.

- A. Emata pöhi. B. Emata teha. C. Sisemise emata suu ümbrus. D. Emata tael. E. Wäline emata juu. F. F. Munatorud. G. G. Amargune emata tõide.

dukses see siiginemiseiga seisab. Arwati, et naisterah-

wa keha ennaft seasjuures teatud ollustest puhastab, mis raskejalgsuse puhul lapse kujunemise jaoks oleksiwad tarwis läinud. Alles kawnis hilja leiti, et kuupuhastus munade edenemise ja walmimiseiga munasarjades teatud ühenduses seisab. See selgus iseäranis munasarjade wäljalõikamise (kohitsemise) läbi, mille peale kuupuhastus warsti ära jäi. Siiski peab tähendama, et munade edenemine ja walmimine teatud möödul iseiseiswast sünnib, sest mitmel korral on tähele pandud, et ka

Zoon. 14. Emata pituti läbiloige. Loomulit juurus.

A. Emata kolmenurgeline õõnsus ehk koobas. B. Munatoru avaus ematasse. C. Munatoru. D. Emata tõbe. E. Emata taela kanal. F. Väliline emata suu. G. Ematupp. H. Sisemine emata suu. J. Emata põhi.

Walgewiirg emata õõnsuse ümber kujutab selle ilanahka.

tuse reflektorliiselt üle ja selle tagajärjel hakkab sijemiste suguosjade poole rohkestest werd woolama. Selle wererohkuse mõjul lõhkeb munasarjas siis muna kest ja walminud muna nihkub munatorusse, ühtlasi lõhkewad emata ilanahas peened werejooned ja weri woolab suguosjadesst kuupuhastuse näol välja. Kuupuhastuse puhul on naisterahwas harilikult natuke rohkem ärewuses kui muidu, kuid suuremaid hädasid ta läbistifku ei tekita. Peale kuupuhastuse kustumist hakkawad naisterahwa suguosjad muutuma: wälised suguosjad muutuwad wäiksemaks ja kõhnemaks, ematupp kitsamaks ja vähem paendumaks ja vähem weniwaks, ematuppe ilanahast kaowad aegamisi näärmel, ja tuleb ka ette, et ematuppe kofku kaswab.

Raskejalgsuse puhul on kuupuhastus seismas, ja ainult harufordadel tuleb jeda nõrgal kujul ette.

jeesugujed naijed lapsi jaiwad, kellel weel fordagi kuupuhastust polnud olnud, wõi jälle jeesugujed, kellel kuupuhastus kauemat aega kadunud oli, ja lõpuks weel on mõned naisterahwad koha peale lapsewoodit uueste raskejalgsiks saanud, enne kui neil weel kuupuhastus ilmuda wõis. Sellepärast on põhjust arwata, et ka muna walmimine korraldalt teatud ajajätkude järele fordub. Nii siis tuleb kuupuhastust enesele umbes nõnda ette kujutada: munasarjas kaswab ja walmib muna ning erutab sellelega erkusid, ergud annawad selle eru-

Munasar-
jas asuvad
munad iseära-
liste kestade,
munakapslite,
Graafi põie-
keste sees.
Peale muna
sisaldab Graafi
põieke veel we-
delikku. On
Graafi põieke
lõhtenud ja
muna muna-
torusse ja sealt
emakasse nih-
kunud, siis te-
tib sinna kohta

Zoon. 15. Munajari kolme Graafi põiekesega. Muna-
toru ja selle narmad.

— lõhtenud põiekesse asemele — kollane täpp. Naiste-
rahvastel, kellel kuupuhastus rohkestes kordunud, leidub ka
rohkestes neid kollaseid täppisid Graafi põiekestes vahel.
Siginemisevõimisel naisterahval kasvab ühtlugu uusi muna-
kapsleid juurde. Kuna naisterahvas 30 kuni 35 aastat
jaguvõimuline on, ja kui arvata, et kuupuhastus tal
aastas 13 korda kordub, ja ta raskejalgjeks ei jää, siis
selgub, et naisterahva munasarjades ühtekokku 1400 muna
walmib.

Mehepeeme jõuab signemisevõimisa muna juurde ja
jagutab seda arvatawaste munaatorus, kuhu walminud
muna munasarjast, peale munakestast lahkumist, nihkub,
siiski on mõnesugustel tingimistel ka see võimalik, et muna
kas juba munasarjades wõi alles emakas jagutatud saab.

Kudas satub nüüd muna munaatorusse ja sealt edasi
emakasse? Nagu juba tähendatud, walgub muna walmi-
mise puhul naisterahwa suguosadesse rohkestes werd ja selle
tõttu paisuwad munaatoru narmad suureks ning kerkiwad
juft munasarja alla, nii et walminud ja kestast lahkunud
muna kuskile mujale sattuda ei saa ja otsekohe munaatorusse
langeb, kust ta emaka poole edasi nihkub.

Sugutamine sünnib sel teel, et üksainuke mehe seemne-
rakukene naisterahwa walminud munasse tungib, mõlemi
soo idurakukesed nii siis ühinewad. On jagutatud muna
emakasse jõudnud, siis asub ta sinna ilanaha külge kinni,
et seal eluwõimjaks ihuwiljaks edeneda, mille järele ta
emaka lihaste kokkutõmbamiste teel sealt wälja tõugatakse,
s. o. sünnitatakse.

On ette tulnud, et naisterahwal sugutung puudub ja ta sugulise ühenduse vastu isegi teatud põlgust tunneb, kuid sellest hoolimata võib ta raskejalgsiks jääda. Ülepea aga peakfiwad wanemad kaswatuse teel sinna poole püüdma, et nende tütrele sugutung alles hiljapoole ärkaks, siis kui waagen ja suguojad täielikult wälja kujunenud on. Riijama ei ole ka warane abieluse astumine soovitam, sest jagedad sugulised ühendused, nagu jeda abielus ette tuleb, woiwad alla 21 aasta wanuse naisterahwa terwiije peale kahjulikult mõjuda.

Sugulise ühenduse puhul paisub kõiistaja juuremaks, limanäärmed eraldawad rohkemal mõõdul lima wälja ja meheliikme liikumine ematupes tekitab kiimatuse tunnet, mille puhul mehejeeme ematupesje wälja walgub.

Limanäärmetest nõrguw lima teeb ematupe libedamaks ja kergendab sel kombel meheliikme sisetungimist. Kuid lima otstarbekes ei ole mitte ainult ematuppe libedaks teha, waid ta pakub ühtlasi ka mehejeemnele paremat edasi-liikumise wõimalust ja aitab tema eluwõimsust kauemine alal hoida. — Emaka ja ematupe katarride puhul muutub lima oluliselt ja häwitab siis mehejeemne eluwõime, mis üheks naisterahwa sigimatuse põhjustest on.

Kuna käesolewa, erilijelt naistehaiguste ja nende ravitsemise kirjeldamijeks määratud, raamatu kasiin ruum meid kauemine naisterahwa suguojade ja nende tegewuse kirjeldamise juures peatada ei lubanud, siis jääb meil ainult üle soovitada, et naisterahwad Dr. A. Moll'i „Lapse suguelu“ ja teisi meie kirjastusel lähemal ajal ilmuwaid suguelu käsitatawaid raamatuid lugedes suguojadest ja nende tegewusest omale täieliku arusaamise omandakfiwad. Sest suguojade ja nende otstarbe täpisealne tundmine ei reosta sugugi südamepuhtust ja süütaust, nagu mõned wahest ehk arwawad, waid suguelude tundmine päästab meid nii mõnegi efsituse ja wiimasel ajal nii rohkeste maad wõtnud naistehaiguste eest.

Naisterahguste peapõhjused.

Naisterahwa suguojade tegewus algab läbistiftu alles siis, kui naisterahwas suguwõimjaks saab. Ka ulatab suguojade tegewus ainult teatud elujärguni. Sellepärast on tergeste arusaadaw, et haigused nendes pea-asjalikult suguwõimsuse ajal tekivad. Enne suguwõimsuse algust tuleb ainult wähe haigusi ette, ja need ka ainult teiste tehahauguste kaaslastena wõi tagajärgedena, näit. katarr krofulose tagajärjena, werewoolus sarlaki puhul jne. Teistel juhtumistel wõivad haigused wigastustest tekkida, näit. sõrme-küünega krasimijest, mõnejuguste asjade sišetoppimijest, aga ka teistest, kas kaudjel wõi otsekohejel teel, külge haffanud triperit wõib ette tulla.

Peale wahelduseaastaid tuleb aga ifka wähem haigeksjäämisi ette, jeda peame siinkohal rõhuga tähendama, jest paljud naisterahwad kardawad just wahelduseaastaid kui tõbetoojaid. See kartus on põhjendamata. Haigused, mis peale wahelduseaastaid ilmsiks tulewad, on juuremalt ofalt juba märkja waremalt oma alguse saanud.

Ei tohi ka jeda silmapaari wahete jätta, et naisterahwa suguojade tegewus peaaegu alati pikkamisi raugub. Ja kuigi peale kuupuhastuse lõppu weel mõnda aega ajutiised haigusemärgid tekivad, siis ei tohi jeda weel haiguseks wõi rikkeks pidada.

Wanas eas wõib naisterahwastel ainult weel wähetõbi tekkida, jeda tuleb aga ka teistes elundites pea-asjalikult wanemas eas ette. Ka emaka wäljalangemist juhtub mõni kord, jelle põhjus seisab suguojade kofkukuiwamises ja lödwenemises wanadusepäiwil.

Suguwõimsuse ajal on kõigepealt periodiline (teatud ajajätkude tagant korduw ehk ilmuw) werepahtumine tähtis, mis munakeste walminise ja rändamise kaasalajeks on. Siis kogub palju werd suguojadesse. Harilikudel tingimistel jookseb emaka ilanaha kaudu aga jedawõrd werd kuupuhastuse näol wälja, et werewool kahe kuupuhastuse wahel ajal ifkagi jälle tasakaalusje tagasi jatub. Korratud tuleb siin ainult siis ette, kui emaka ilanahasje mõnejugustel põhjustel erakorraliselt palju werd kogub wõi teda kuupuhastuse näol jälle liiga wähe ära woolab, ja ka siis, kui kuupuhastus otstarbekohatu ülespidamise wõi wälisste wigastuste tagajärjel äkitfelt seisma jääb. Siis ei satu

wereringwool enam tajakaalusje ja wõib hõlpfaste kroonika-
lit (pikaldane, kestaw) werapahtumine tekkida, ijeëranis siis,
kui jüdame tegewus ja tuiksoonte pinewus nõrk on, nagu
näit. kahwatõbe puhul, wõi kui jälle emafas paigast nih-
kunud on ja weri jël kombel tõmbsoontesje enam hästi
tagasi woolata ei saa.

Sugulist läbikäimist peetakse üleliiga sagedaste
haiguste tekitajaks, siiski ka mitte ilma põhjuseta. Siin
wõib meesterahwas kas liiga tormafas wõi asjatundmata
olla ja naisterahwa suguwõjad otsekohe wigastada. Ka wõib
meheliige liiga suur olla, mille tagajärjel wäliste sugu-
wõjade kui ka ematupe põletikud wõiwad tekkida, niisama ka
ematupe framp. Ja jeda mitte ainult liiga noortel, alles
weel walmimata tütarlastel, waid ka suguwõimsatel nais-
terahwastel. Edasi on teada, et läbikäimine tripperihaigete
meestega mitte ainult pikaldasi ematupe ja emafa katar-
riid ei tekita, waid wäga sagedaste ka munatorude ja muna-
sarjade mäda-põletikku. Ka jugulised liialdused mõjuwad
naistehaiguste tekkimisele kaasa, ijeëranis kui naisterahwa
üleüldine terwis sealjuures hea ei ole, waid ta kas külme-
tanud wõi liiga wäsinud on. Weel kardetawamad on sugu-
lised liialdused kuupuhastuse, raskejalgsuse, kahwatõbe, hü-
steria jne. ajal. Sellepärast tuleks ka pulmारेईदे kombe-
nurka heita, sest nii mõnigi noor neiu, kes terwena abi-
elusse astunud, on peale pulmारेईदे sunnitud olnud naiste-
arsti juurest abi otsima.

Hästi sagedaste seisawad need muutused, mis
naisterahwa suguwõjades enne lapsewoodit, lapse-
woodis ja peale lapsewoodit ette tulewad, naiste-
haigustega lähemas wõi kaugemas ühenduses. Siin on
kõigepealt lapsewoodi-palawik, tõmbsoonte laienemine ema-
fas, ematupe ja päraswooles, need, mis pärastistele hai-
gustele algust wõiwad anda. Nimelt jääb tõmbsoonte laie-
nemine peale mitmekordset raskejalgsust kestwaks ja tekitab
siis werewoolust. Niisama sünnitawad laps ja sünnitamise
abiriistad, ijeëranis tangid, pigistusi ja käristusi. Kõige
tähtsamad rikked tekiwad aga selle läbi, et emafas oma
endist kaju enam tagasi ei wõta wõi paigast nihkub, niisama
raske on ka ematupe paigast nihkumine. Kõigile arstidele on
tuntud tõeasjaks, et suurem osa naistehaigusi just sellest tekib,
et naisterahwad endid enne sünnitamist ja sünnitamise ajal
ebakohajelt ülewal peawad, niisama ka suguwõjadesje jäänud
ihuwilja wõjades, ijeëranis enneaegsete sünnitamiste puhul.

Kuid asume nüüd nende haiguste põhjuste läbiwäta-
misele, mis sellest alguse saawad, et naisterahwad terwis-
hoiu määruste wastu hooletud on, neid tähtsateks ei pea.

Kui me praeguse aja kõrgema seltõkonna fihtide nais-terahwaid looduserahwaste, näit. indianlaste ja neegrite naisterahwastega võrdleme, siis ei tahaks naljalt uskuda, et neil mõlemil alguses ühejugused keha-omadused olid. Wiluwus õpetab, et kui naisterahwad nõrgendamate mõjude alla ei jatu, nad siis jõu ja püsivuse poolest oma tõu meesterahwastega ühefarnased, nendest wahel ettegi on. Loomade seas on see mõlemi soode ühtlus weel filmatorfawam. Mära on niijama wastupidaw kui täff, koorma wedamijeks on ta niijama kõlbulik ja täiejõuline nagu see, ja mõned kõigekuuksamatest traawlitest on just märad. Emane koer on jahi peal niijama wäsimata ja tark kui kõige tugewam ijanegi jne. Seeguseid näitusi leidub rohkem kui küllalt. Sellest aga järgneb kõige juurema tõelikkusega, et naisterahwaid waewalt „õrnemaks jooks“ (jakselased nimetawad naisterahwaid koguni „nõrgemaks jooks“) wõiks nimetada, kui nad terwishoiu määrusi tähele paneks ja oma keha forramõõdulijelt, ilma kahjulikkude takistusteta, edeneda lajeksiwad. Minult kultura-eluga kooskäimwad patustamised terwishoiu wastu on nende jõudu ja wastupidawust märkja wähenданud.

Tähendame siinkohal kõigeharilikumad ja pea-asjalikumad nendest kahjulikkudest mõjudest ülesse.

Waba õhu ja liikumise puudus awal dab were fokujeade peale kahjulikku mõju, nõrgestab lihaste- ja ergufawa ja annab ilanahkadele kalduwuse ebatorralijeks tege wujeks. Rahtlemata selge on, et naisterahwad juba noorest east palju wähem kehaliisi liigutusi ette wõtawad kui meestejugu. Merutamisest, turnimisest, murumängudest, pikematest jalutuskäikudest wõtawad naisterahwad wäga wähe oja. Suurlinnades leidub tihtipeale naisterahwaid, kes kuudekaupa mitte paarigi wersta päewas ära ei käi ja ülepea muid kehaliigutusi ette ei wõta, kui et ainult oma tubades ringi tammuwad. Ja koguni weel talwel; jeal ei juleta nina naljalt waba õhu kätte pista; wäga harwa trehwab neid, kes tunniks ajaks uisutama lähewad. Tütarlapsi kaswatatakse juba lapsepõlwest peale jelles effiarwamises üles, nagu oleksiwad juuremate kehaliigutustega ühenduses seiswad ajawiited neile sündmatad ja ainult wallatute poiste asjaks. Ja on neil päewas mõni tund waba aega, siis sunnitakse neid seda klameri mängimisega, maalimisega, juturaamatutega mööda jaatma, kusjuures nad ühtlugu ainult istuma peawad. Et jeesugused ekslikud põhjuzmõtted ford ometi folikambriisse heita tulewad, on enejestki arusaadaw, ja naisterahwad peaksiwad niijama süstematikalisi kehaharjutusi tegema nagu meestejugugi; ja nimelt just noorest east peale. Siis

edenewad nende lihaste ja ergufawad niisama tugewateks nagu meesterahwastel.

Naisterahwa ebakohajed riided seisawad juba ammuft ajast saadik paljude naistehaiguste tekitajatena halwas kuulsuses, ja seda kõige suurema õigusega, sest nad ei walmista naistehaigustele mitte ainult pinda, waid kutsumud neid isegi otsekohe wälja. Naisterahwastel on harjunud kombeks oma keha korseti ja kitsaste riietega kokku pressida. See takistab kõigepealt hingamist, aga weel kurjem on tema litsumine sisekonna ja nii hõlpsalt liikuma emaka peale. Emakas surutakse sel kombel waagna põhja wõi põigiti üle selle. Selle allapoole suruma litsumise all saab emakas igapäew 14 tundi kannatada, ja peale selle on tal iga söömaaja puhul weel täidetud kõhu raskusest üks osa kanda. Ühtlasi kaotawad kõhulihaksed aegamisi oma pingewuse, ja werewoolus on altkeha tõmbjoontes märksa takistatud.

Et selle ebaloomuliku surwe tagajärjed igaühele selgeks saaksid, tuletatagu ainult meelde, kui wäga liikum emakas on. Selle surwe kahjulikkuse üle annab kõige selgemat tõendust see, et kui naisterahwal harilikud riided seljas on, siis me, suguosasid emaka-pegli abil läbi katkudes, emaka kaela sugugi märgata ei suuda, nii sügawaste on see ristluude õõnsusesse tõrjutud. Wabastame aga riided puusade ümbert, ilmub see meile nähtawale.

Edasi wõib ematupesje pistetud emaka-pegli abil märgata, et emakas iga wäljahingamise puhul kergib ja sisehingamise puhul wajub, ja kergeste on süit arusaadaw, et kui juba hingamine emaka peale kaudselt nii suurt mõju suudab awaldada, siis tal otsekoheise litsumise all tõeste raskete kannatada tuleb. Selle tõendusi on mu seas ka surumkehade lahtilõikamisel lugemata hulgal kordadel leitud.

Ja kui naisterahwad seesugustes sisekonna litsumiwates riides, wõib olla koguni weel kuupuhastuse ajal, wahwalt öö läbi tantsiwad, sagedaste soojast toast täie kõhuga külma õhu kätte lähewad, siis ei wõi sugugi imestada, et emakas asemelt nihkub ja ülejäänud suguosad haigustest puutumata ei jää.

Päris ebakohane on ka riidesse panemise wiis. Kuna naisterahwal terve ülejäänud keha mitmekordsete riiete all täieste kuum ja higine on, puudub jalgadel ja wälistel suguosadel igasugune otstarbekohane kaitse. Kleidi sabade alt puhuwad külmad õhuwoolused, maast tungib niiske aur wabalt ülesse ja paneb jalad ja altkeha külmetama, mis pealegi kuupuhastuse ajal weel iseäranis kahjulik on.

Etstarbekohatu toit on üks naistehaiguste tekkimise põhjustest. Waesema rahwakõhi naisterahwad on seda kahjuks hädapärast tarwitama sunnitud, jõukamad aga tarwitavad seda jägedaste arusaamise puudusel. Üleliigne kohwi joomine mõjub were kokkuseade peale halvalt, niijama kahjulikud on ka kõit maitseained, kui neid ohtraste tarvitatakse. Ja on were kokkusead fõrd rikunud, siis tekivad sel põhjal naiste jurguõjades pahatihti põletikud.

Hooletus kuupuhastuse puhul on väga jägedaste naistehaiguste põhjuseks. Mõnikord efsitakse jün teadmatuse, teinekord hooletuse pärast wõi lõpuks koguni hädajunnil. Selle läbi wõib aga kuupuhastus kestwalt korratusesse jattuda, wõi jälle tekivad emaka wõi muna-jarjade põletikud. Tihti juhtub, et ema tütarlapsel kuupuhastuse kohta õigel ajal seletust ei anna, ja kui see nüüd korraga werd õilmab, kõhkub ta ära, häbeneb aga ühtlasi emale asjalooft teatada, ja läheb teinekord halwa ilmaga kas wõi jõe äärde werejälgi külma weega loputama. Teised naisterahwad lähewad jälle sel ajal uijuteele, wõi wiibiwad pejukõõgis märja ja külma põranda peal. Aru-jaadaw peaks igaihele olema, et see kõif väga kahjulikult terwise peale mõjub. Kuupuhastus on aeg, mil naisterahwas ennast kõifjurguste kahjulikkude mõjude eest hoidma peaks.

Ettewaatamatuse d lapjewoodi puhul on mitmel korral naistehaiguste põhjuseks saanud. Riipea kui jurgutatud muna emaka ilanahasse on asenenud, hakkab emakas aegamiõi paijuma ja ühtlasi kaswawad ka selle lihastekitud paksenaks, selleks, et neil jõudu oleks ihuwilja wälja tõngata ja siis jälle endisesse seisukorda tagasi langeda. Et see tagasijunemine endisesse seisukorda korrämõõdulikult õinniks, selleks läheb kehal puhkust, rahu tarwis, iseäranis nõdalawooluse (Wochenfluss) kestwusel. Sagedaste ei hoolitse aga naisterahwas ise sellel ajal enese eest nii palju kui tarwis on, ja teist sunniwad jälle eluwajadused tõõtama, ja siis tekivad kahjulikud tagajärjed. Kuna emakas sellel ajal pealegi palju raskem on kui harilikult ning ilanahõf hell on ja hõlpjaste haigeks jääb, siis wõib terwishoiu määruste wastu efsimisel jün kergeste see tagajärg olla, et emakas paigast nihkub wõi muidu tõbiseks jääb.

Raskejalgjeõs jäämise eest hoidmine ja ihuwilja häwitamine (abort) on jägedaste kõige raskemate emaka haiguste põhjusteks. Kujutatagu ainult neid abinõusid õõfikult ette, mida raskejalgjeõs jäämise eest hoidmiseõs tarwitatakse. Seal tõõseb näit. terwe rida naisterahmaid kõhe peale jurgulist ühendust woodist, astub paljaste

jalgadega külma põranda peale ja loputab külma või roh-
tudega segatud meega suguosasid, mis juht sel ajal iseäranis
õrnad ja kõik sooned neil rohkestest werega täidetud on. Sel
kombel talitatakse iga nädalas mitmel korral — ja wars-
tigi on ematupe või emaka põletik käes.

Weel halvemad on ihuwilja häwitamise (aborti) taga-
järeled, kui neid asjatundmata inimesed või naisterahwad
ise ette wõtawad. Sagedaste toimetatakse seda isegi puh-
tuseta riistadega ja tugewaste litjudes ning käristades.
Muidugi ei või abortide arwu kindlaks teha, aga me ei
eksi wiist palju, kui tähendame, et see umbkaudu niisama
suur on kui harilikku sündimiste arv. Wõib siis seal
weel inestada, et meil nii palju naistehaigusi on?

Üleüldised ergu- ja kehahaigused on nii-
sama rohkestest naistehaiguste tagajäreleks kui põhjuseks.
Esimesel paigal seisawad süü kahwatõbi (Bleichsucht)
ja hüsteria. Kauawältawad põletikulised wäljawoolused
suguosadest ja raskeid kuupuhastused jünniwad kehama-
lade ja wete kulul ning tekitawad kahwatõbe, omaltpoolt
annab jälle kahwatõbi naisterahwa suguosadele kalduwuse
põletikulisteks wäljawoolusteks ja werewoolusteks. Samuti
tafandab ka iselaadi ergunõrkus, mida me hüsteriaiks nime-
tame, naistehaiguste pinda, niisama sagedaste on aga ka
jälle naistehaigused hüsteria allifaks. — Weel sagedamaks
naistehaiguste põhjuseks on harilik kõhu finniolek,
mille all suur hulk naisterahwaid kannatab. Ühes teiste
riketega on see sagedaste emaka paigast nihkumise ja põle-
tiku põhjuseks.

Harwa on ainult üks nendest kirjeldatud kahjulik-
kudest oludest haiguse tekitajaks, suuremalt osalt mõjuwad
mitmed põhjused üheskoos ja kestwalt. Palju tuleb kordasid
ette, kus naisterahwad mooditujude ja seltskondliste kom-
bete pärast terwishoiu nõuetest üle astuwad, seletatagu
nendele selle kahjulikkust kudas tahes. On aga kord selle
tagajärejel haigus oma walude ja piinadega käes, siis, jah
siis, jaadakse küll aru ja nähtakse ära; et ka ilma terwis-
hoiu määruste wastu ekfirmata wäga hästi jeltskonnas
elada võib. Meieaegses jeltskonnas on aga lugu suure-
malt osalt seejagune, et hästi tugewast ja terwest kehast
kuigi palju lugu ei peeta, waid naisterahwad püüawad
kergelt-haiglaste näoilmega ja õrnad wälja näha, niisama
ka lõrwade lihastega ja keffkohalt peened olla, et aga hästi
huwitawad oleksiwad. Jõukamad teewad seda pealegi weel
selleks, et siis arstil põhjust oleks neid iga aasta supelus-
wette jaata.

Naiستهاiguste tundemärgid.

Põletikuline valu põhjeneb selle peal, et sooned werd liiga täis on. See valu on kord vähen, jaaltšamast jälle üsna kange, ühtlasi aga kestaw ja suureneb siis, kui haige koha peale wajutatakse. Mõnikord suureneb valu siis, kui naišterahwas liigub wõi seisab, teinekord jälle siis, kui ta rahul on wõi lamab. Tuleb aga ka jeda ette, kus liigutused wõi rahu, seismine wõi lamamine valu ägeduse peale mõju ei awalda.

Sünnitamijewalude jarnajed walud on jagedaste emaka kofkufistikumise tagajärjeks, kuhu palju werd, lima, mäda, paišeid j. n. e. kogunud. Need walud käiwad alati hoošaupa, kuna wahepeal valu jugugi ei tundu. Ka waluhood on harilikult lühikesed; mõnikord käiwad aga need waluhood nii ruttu üksteise järele, et nad pärišelt ägedaid sünnitusewalusišid meelde tuletawad. Haiged kaebawad kiskuwate walude üle pea-ašjalikult altkehas, teinekord ulatawad need walud rištlundest ka kõhuse ja jalgadesse. Šeäraniš tekivad need walud kuupuhastuse korratuste ja emaka kooliku puhul. Naišterahwad nimetawad jeda „werešram-pideks.“

Erguwalud tulewad mitmejuguuste pišaldaste emaka ja munarjade haiguste puhul wäga jagedaste ette. Ka need käiwad hoošaupa. Nad algawad kas mõõduka ägedusega ja kestawad jelles kraadis ka edasi wõi jälle tõušewad piškamiji otje wäljafannatamatuseni, aga ka wäljajarnajelt läbišahwawalt wõiwad nad ešineda. Mõnikord tekivad nad ilma išeäralise põhjušeta, teinekord jälle erutuse wõi jõu-pingutuste puhul, išeäraniš jagedad on nad kuupuhastuse ajal, ja siis kui juguošasišid erutatakse. Walu liigub peaaegu üsna kawafindlalt üht ja neidšamu erguteešid mööda, wäike waagna ühešt wõi teišešt külješt algades kubeme poole wõi puujadesse, rištlundesse, wäliste juguošade poole, kintšudesse ja jaalt allapoole. Kaunis jagedaste on jamajugušt walu ühtlasi rindades ja teišteš kehaošades tunda. Ei tule ka harwa ette, kus walu waagnas iše wäike on, wõi teda ainult teatud kehajeišangus tuntakse, jelle ašemel aga kubemes otje wäljafannatamata walu tundub. Ka jeda juhtub, et walu juguošades ei tunta, kuigi nad tõeste haiged on, waid hoopis teišteš kehaošades, näit. migreeni, näowalu j. n. e. kujul; see tuleb siis erkude reflektorlišešt üle-kandmišešt.

Sügelemine. Emaka ja munarjade haiguste puhul tuntakse wälisteš juguošades ja ematupes jagedaste

kanget sügelemist, mis väga piinlik on, nii et haige teineford isegi peast segaseks võib minna.

Korratu limanemine on peaaegu järjekindlalt naistehaiguste kaaslasteks. Enguofjad valmistawad, kui kuupuhastuse aeg wälja arvata, harilikus, termislihes seisukorras nii wähje lima, et ainult emakafaela kanalisje wäike tüff lima kogub, mis järgmise kuupuhastuse puhul wälja tõugatakse. Nii kaugele ei ulata aga lima valmistus termislihes seisukorras ilmasti, et sellest otsekohene wäljaroolus jnguofadest tekiks. Walgete woolus (Fluor albus) on juba haiglane nähtus, ja tuleb küll rohkem emaka ilanahast, kui ematupe ilanahast.

Sealjuures lähewad need limawoolused üksteisest märkja lahku: emaka=koopa lima on wärwita wõi ainult piisut hallikas läbipaistem wedelik, kas üsna wedel wõi tänkjain, kleepiwam, were ja mäda teradega rohkem wõi vähem jegamine. Emakafaela kanali lima on wärwita ja hästi sitke. Kuna aga emakafaelas väga jagedaste mitmesuguseid paisleid leidub, siis omandab lima mõnikord ka werise ja mädase wäljanägemise. Ematupe lima on kawnis paks piima, koore wõi ka mädajarnane wedelik.

Paljud naistehaigused tekitawad muudatusi kuupuhastuses. Kuupuhastus on juba muidu termislistel naisterahwastel wankuw ja nõuab jareluurimist. Mõnikord ilmub esimene kuupuhastus liiga hilja wõi näib koguni tulemata jääwat, põhjusteks on siin kas puudulikult kujunemine emakas ja munasarjad wõi jündimiseft päritud jugutorude umistus. Paljude naistehaiguste puhul jääb kuupuhastus korratuks, ilmub harwemine wõi jagedamine, rohkemal wõi vähemal määdul. Ka peale wahelduseaastaid woolab jagedaste jnguofadest werd, mida effikombel tagasitulnud kuupuhastuseks peetakse, pärijelt on aga siin weel wanas eas wälja kujunenud emaka haigusjega tegemist.

Ematupe kramplikku kokkukiskumist tuleb wõrdlemisi harwa ette; põhjus on siin see, et jnguofade ergud liiga hellad, ülitundelikud on. Riipea kui jorm wõi meheliige ematupe wastu punitub, kijub see ennaft kramplikult kokku ja teeb jugulise läbitäimise wõimataks.

Wäliste jnguofade tuimust tuleb hästi harwa ette. Wäliste jnguofade tuimus paneb jugulise ärewuse suikuma. Suguline ühendus juudab siis naisterahwale ainult kasjal määdul lihahimu-tunnet soetada ja sellepärast on see temale wastu tahtmist ja jälk.

Sigiwust nõrgendawad mitmed naistehaigused märkja, ijeäraniis siis, kui emaka paigaft nihkumine wõi munatorude umistus jne. mehejeemne edasitungimist takis-

tawad. Aga ka munafarjade ja emaka ilanaha põletifud wõiwad sigimatuje põhjuseks olla, esimesel juhtumisel ei juudaks muna küllaldajest walmida, teisel juhtumisel ei leiaks ta aga omal emakas sündjat asupaika. Teisest küljest waadates aga tekivad jälle paljudel naisterahwastel just raskejalguisest mitmesugused haigused ja rikked, ühtlasi kujunewad jeni peitus olnud naistehaigused filmatorkawamateks.

Põis jaab naistehaiguste läbi wäga jagedaste kannatada, ulatab ta ju just sijemiste juguofade wastu. Harilikult tundub kanget tungi weelaskmijeks ja jagedaste on jee walus. Walu tundub kas enne weelaskmist, weelaskmije puhul wõi peale weelaskmist. Ka jeda wõib ette tulla, et kusi kas lühemaks wõi kauemaks ajaks finni jääb wõi koguni iseeneisest woolama hakkab.

Pärast ulatab ka wastu sijemisi juguofajid ja ka temas tuleb naistehaiguste puhul korratuši ette. Sijemiste juguofade pikaldaste haiguste puhul tuleb kõigesagedamine u m m u k s u j s t (kõhu finniolekut) ette, äkiliste (acut) põletifude puhul jälle pasandust, kusjuures ühes rojaga werefiudega segatud lima wälja tuleb. Naistehaiguste all kannatajatel naisterahwastel on ijeäraniis kuupuhastuse ajal kõht lahti, ja jee seisab ägedate waludega ühenduses.

Ka jeedimise-elundid on rikked, jest naisterahwaid piinawad jüdamepööritus, oksendamine, isupundus, näljane isu, kõhukrambid, kõhupuhutused jne.

Hingamises ja jüdame tege w u j e s tuleb wõrdlemisi wähe muudatuši ette. Minult emaka ja munafarjade suurte paisete puhul ähwardab hingamine finni jääda ja tuleb jüdamekloppimist ette.

Ergukawa ei jää peaaegu ühegi tähtsama naistehaiguse puhul puutumata. Ijegi loomulikkude sündmustifude puhul, nagu kuupuhastus ja raskejalgsus jeda on, tuleb ju naisterahwastel halba meeoleolu ja kergeid hüsteriahoogusid ette, seltsib aga sinna juurde weel naistehaigus, jüs esinewad need kõik märkja kõrgemal kraadil. Wõib ijegi nõrgameeljuseni wiawat erkude korratust ette tulla, mille kirjeldamine siin liiga palju ruumi wõtaks, tähendame jellepärast ainult mõned ülesje: tuimus, ülihellus, liigutuste halwatus, krambid jne. Need nähtused kaowad aga kohe, niipea kui naistehaigus wälja rawitsetud on. Sealjuures ei wõi me mitte waitides jellest asjaolušt üle minna, et terwe rida neid ergurikkeid just jellest inetust wiisist tekib, kudast mõnelpool naistehaigusi arstitakse.

Rahk on naistehaiguste puhul harilikult närtjinud, fortjus ja kollakas. Samuti nagu raskejalgsuse puhul oman-

dab niijade ümbrus emaka ja munajarjade pifaldaste haiguste ajal mustjas-pruuni värvi.

Nahahaigused, nahajügelemine, juuste väljalangemine, kõõm, jne. on väga sagedaste emaka pifaldaste haiguste saatjateks ja esinewad kuupuhastuse algusest peale iseäranis ägedal kujul.

Ka nõrgesetõbe ja punaseid plekkijid kaela, näo ja rinna peal tuleb jguwojade äkiliste (acut) haiguste puhul ette.

Üleüldine enesetundmine ei ole pifaldaste naistehaiguste puhul jgugi hea. Kuupuhastus tuleb liiga oht-ralt, ühtlasi on kõht kangeste lahti ja seedimine rikkis. Rikkalik kuupuhastus aga teeb were warstigi lahjaks, wehijeks, mille tagajärjel naisterahwad kahwatu wäljanägemise omandawad, lödwad, jõuetud, kõhnad ja woodis wiibima sunnitud on. Sagedaste omandawad haiged siin ka ijelaadi näoilme, mida arstid *Facies uterina*'ks nimetawad. — Naisterahwad aga, kellel kuupuhastus puudub ja kes peale selle sigimatad on, lähewad otje selle wastu tehaht märkja paksemaks.

Palawikku leidub wähe, kui lapsewoodist jaadud wõi kõhukõlu- ja põiepõletikuga ühenduses seiswad naistehaigused maha arwame. Niinult üksikute äkiliste jguwojade haiguste puhul tuleb jeda ette.

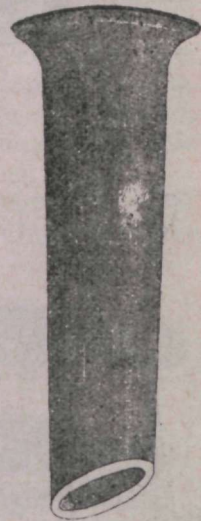
Emaka-peegel.

Emaka-peegel on tähtsaks arstiriistaks naistehaiguste äratundmiseks ja ravitsemiseks. Emaka-pegli ülesandeks on ematupe sedavõrd laiaks paenutada, et valgus sinna sisse juudaks tungida ja arsti silm ematupe, emakataela ja emakajuu peeglipilti emaka-pegli seintelt võiks näha.

Emaka-pegliid on mitme kujulisi valmistatud, kõige rohkem tarvitatud on aga nendest jeejugaied, nagu meie joonistus siin näitab. Nad on umbes 15 tsentimeetrit pikad ja pealt umbes 3 $\frac{1}{2}$ tsentimeetrit läbi mõõta. Seda emaka-pegliit peaks iga naisterahwas ematupeesse jeadma õppima, nimelt selleks, et jelle abil rohmedelikka haige emakataela peale juhtida.

Emaka-pegli sisse jeadmiseks istugu naisterahwas woodi ääre wõi tagant-poolt madalama põhjaga tooli peale, ajagu jalad laiali ja jeadku nad kahe tooli peale, tõmmaku põlwed kõverasse ja lasku ennaft seljakile wastu patja, mis selja taha toeks on seatud.

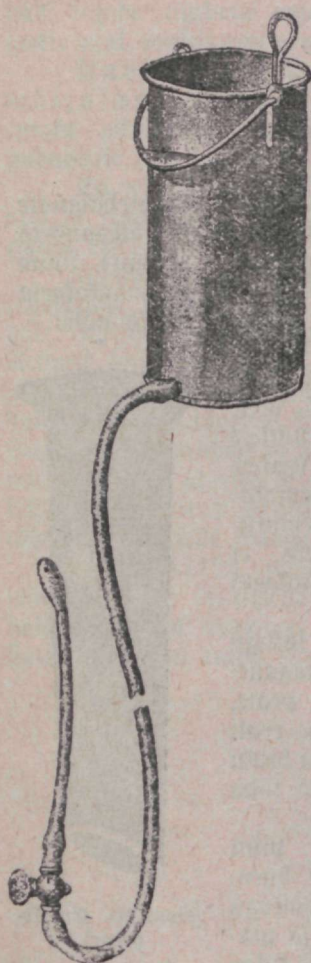
Emaka-pegliit tuleb esmalt piijut jwendada ja glitserini, wajelini wõi hyroliniga pealt libedaks teha, siis hoitagu häbedujemofad pahema käega laiali ja pistetagu emaka peegel ematupe tagumist külge mõõda õrnalt keerutades nii jügawalt kui wõimalik ematupeesse, nii et emaka juu tema awaujessje ulatab.

Joon. 16. Emaka peegel.

Loputamine.

Õdige tähtsamate naistehaiguste ravitsemise abinõude hulka naistehaiguste puhul kuulub ematupe loputamine, mida weekannu (irrigatori) ja gummitoru abil toimetatakse. Kann wõib klaasist wõi plekist olla, umbes poolteist toobine, ülemises ääres olgu tal auk, et teina külge naela otja

Zoon. 17. Irrigator emata toruga.

wdiks riputada. Kuna aga kannu pöhi alt harilikult lame on, siis wdib teda ka laua peale seada. Toru algab otsekohe kannu põhja ligidalt ja olgu umbes sülla pikkune, tema teise otsa finnitatakse ematupe-toru, wäikse kraaniga. Klaasist ematupe-toru on odavam ja parem puhastada, aga et ta hõlpsaste katki wdib murduda, siis on juba tulusam kõwast gummist toruke muretseada. Ematupe-toru ümarguse alumise otsa sees on hulk wäikseid augukesi. Selle läbi et kannu kõrgemale wdõ madalamale seame, kraani enam ehk wähem lahti keerame, wdõime weejugade hoogu wajaduse järele juurendada ja wähendada, ja nimelt nii, et ta kestwalt ühesuguselt hoogjaks jääb.

Ematupe loputamist tarwitatakse ematupe ja emaka haiguste puhul wäga rohkesti. Et aga paljud naisterahwad ei tea, kuidas jellega dieti ümber käia, siis tahame seda jünkohal täpisealt juhutada, pealegi kus puudulik loputamine kaugeltki oma otstarbet ei suuda täita.

Ematupe loputamise otstarb on kahejuguine, teda tarwitatakse kas lihtsalt puhastamiseks wdõ ravitsemiseks. Puhastades uhub ta ilanaha külge peatama jäänud lima jäänused ja muud ematupe ja emaka limad minema. Ravitsemiseks

aga lisatakse weele rohku juurde, mis ilanaha peale oma teatud ravitsewat mõju peab avaldama.

Olgu nüüd otstarb kumb tahes, tingimiseks on ifkagi, et wedelikku küllaldaselt hulgal ja küllaldaselt kõrgusel ematupesse ja emaka ematupesse ulatawa oja wastu satuks ning loputamine nii siis ka jügawamal täielik oleks.

Loputamine wdõ pritsimine wdõib oma otstarbet ainult siis täita, kui jissepritsitaw wesi wdõ rohuwedelik mitte ainult terwet ematuppe, waid ka jellesse ulatawat emaka

kaela tubliste loputab. Sellega saab juba sel kombel hakama, et naisterahwas kalfiti ööpoti kohal kükitab ja jelles seisukorras pihut pingul olewate wäiksete häbeduimokkade wahelt ematupe-toru ematupesje pistab ja siis teda pöörates köit ematupe fortsumahed läbi piiserdab.

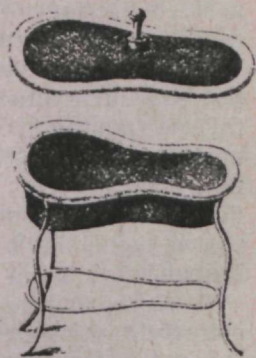
Ematupe-toru pandagu aga esmalt mõneks ajaks palawa wee sisse, mis ta mustuseidudest puhtaks teeb, kinnitatagu siis gummitoru otja ja keeratagu kraan lahti, nii et pihut wett juba wälja tuleb. Alles siis pistetagu ta ettewaatlikult ematupesje. Wastajel korral fihutab weji ka õhku ematupesje.

Et wedelik aga hästi sisse tungiks, jelleks peawad kõhuli haksed lödwal ja waagen jügawamal (madalamal) olema kui reied. Otstarbekohajem aga ühtlasi ka tülikam on seefugune seisukord, et naisterahwas woodi ääre peale istub, seljaga wastu woodi peale seatud ja kofkupandud matratšit toetab, reied laiiali ajab ja ülles tõmbab, jalad wastu kahte tooli toetab ja niüid ematupe-toru sisse pistab.

Jõukamad naisterahwad muretsewad omale harilikult bideti. See on pikuti pooleks lõigatud pirni kujuline portjelanist kausš ja seijab kolme jala peal. Naisterahwas istub sinna peale kalfiti nagu sadulasje ja pistab siis ematupetoru sisse.

Woodis wiibiwad haiged peawad ematupe loputamise jagedaste selili olles ette wõtma; jelleks otstarpeks on kõige parem waagna alla padi nihutada ja jelle äärde eriliijelt jelle jaoks walmistatud madal kausš seada. Selles seisangus on ematupe seinte loputamine ijeärani täielik, nii et wahel ka terwed naisterahwad ematupe loputamise sel kombel ette wõtawad. Kuna kõhukoopa wajuutus selili olles hästi nõrk on, siis ei tarwitse weejoal harilikult kuigi juurt hoogu olla, muidu wõib weji ematupe nagu põie juurets ajada, mis asjata walu teeks. Selili-olek on ka sellepoolest tulujam, et wedelik kauemine jees seijab. Sagedaste wõetake ematupe loputamisi ka iste-wannis ette, kusjuures wäljawoolaw weji alla wanni sisse jookseb.

Nagu juba tähendajime, on ematupe loputamise üheks otstarbeks, naisterahwa suguojasid puhtad hoida. Selle

Zoon. 18. Bidet, ematupe loputamise puhul tarwitataw.

pärast peame väga mõistlikuks ja tähtjaks naistehaiguste eemalhooidmise abinõuks, et emad oma abielusje astuwa-tele tütardele irrigatori kaaja annaksid, ühtlasi seletades, kuidas jeda tarwitada tuleb. Ja kuigi irrigatori jagedaste teijeks otstarbeks, näit. raskejalgsjeks jäämise eest hoid- miks jel kombel tarwitatakse, et naisterahwas kohe peale jugulist ühendust ematupe loputamise ette wõtab, ei ole see ikkagi weel põhjuseks, jeda abinõu mitte soowitada.

Miijama nagu kuristamine kõri ilanahka haigeksjää- mise eest kaitseb ja wastupidawaks teeb, samajuguseks kaitseks on loputamine ka ematupele. Spime siin ometi loomadest! Emajed koerad hoiawad näit. mustuse, parasitid j. n. e. jagedaje lakkumise waral oma juguofadest eemal, mispärast ei peaks naisterahwad jeda wee abil tegema, kuna see muul kombel hästi wõimalik ei ole. Mõeldagu ainult jelle peale, et jugulijel läbitäimijel aluspeju kind, nahakõm j. n. e. naisterahwa juguofadesje wõiwad sattuda, iseäranis kui mees hästi enese puhtuse eest ei hoolitse. Miijuguste, ainult puhtuse tarwis igal nädalal mitmel korral ettewõetawate loputuste jaoks wõdetagu umbes 1 toop 28° R. sooja wett. Lima ja muude jäänuuste wäljauhtumiseks tuleb loputamist 2—4 korda päewas ette wõtta. Sellega tõmmatakse mäda- nemisele, limanemisele, nende põletawale mõjule ja edasi- tungimisele piir ette.

Ematupe loputamine mõjub ühtlasi ka erutawalt. Kui juur see erutus olla wõib, selgub juba jellest, et ema- tupesje juhitud weeja abil mõnejugustel tingimistel wõi- malik on ijegi enneaegset jünmitamist wälja kutsuda. Keft- mije tugewusega weejuga tekitab emaka lihastekawas mõõdukat kofkutõmbamist ja ohtramat werejooksu naiste- rahwa juguofadesje, mille abil näit. wõimalik on ärajäänud kuupuhastust wälja kutsuda.

Kuid ematupe loputamisel on, nagu tähendajime, ka otstarbeks rawitjewanalt mõjuda, iseäranis põletikkude puhul. Kuna aga liiga jõe wõdi külm weji hõlpsaste kahju wõib jünmitada, siis peab siin hästi ettewaatlik olema ja meeles pidama, et eijemiseks, siin õrnade ilanahkadega tegemist on, ja teijeks, et ematupees juurem soojus walitseb, kui keha wäljimisel pinnal Weji, mis alla 16° wõdi üle 32° R. järele jõe, ei tohiks ülepea tarwitusele tulla.

Kõdige mõnikam weejoojus on 22—25° R. järele. Mi- jooja wett tarwitatagu niihästi puhastamiseks kui ka põletik- kude rawitjemiseks. Kõdige õigemine talitab meie arwates see, kes ematupe loputamiseks esmalt 25° R. järele sooja wee wõtab, ja siis aegamisi kuni 22 kraadini alla läheb. Walitakse näit. naisterahwa juguofadest tulewa werewooluse waigis-

tamijeks, emaka-foe lödwenemise (Atonie) j. n. e. puhul külmem wesi, siis wähendatagu loputamise erutawat mõju sel teel, et kann madalamale seatakse ja wesi ematupesje tugewa hooga ei tungiks.

Arajäänud kuupuhastuse, kuupuhastusega ühenduses seiswate walude, emaka-fooliku, ematupe kitsenemise j. n. e. rawitsemijeks tarwitatagu soojemat wett, algust tehtagu siin 28° R. sooja weega ja mindagu siis aegamisi kuni 32° R. sooja weeni. Mimetatud korratuste ja haiguste wastu wõitlemises on sooja weega pritsimisel jagedaste imestusewäärt head tagajärjed, nii et teised abinõud kaugelgtki nii palju korda ei juuda jaata. Minult hoolitseda tuleb, et pritsimine (loputamine) ei erutaks ja walu ei sünnitaks.

Mõnede arstide soowitusel tarwitati kuumefond aastaid weel soojemat, kuni 40° R. sooja wett, nimelt werewooluse waigistamijeks naisterahwa juguojadest ja ijegi emaka õõnjuse loputamiseks. Siiski on ajajooksul äratuntud, et nii sooja wee werewoolust waigistaw mõju nii suur ei ole, kui seda küideti, ja jagedaste soowitud eesmärgile ei wii. Algukses kijub emaka-lude ennaft küll kofku, aga sealtjamaft tuleb jälle lõtwus ja uus werewoolus. Pealegi on nii palaw wesi hädaohtlik, sest et ta wäikse waagna sise-muse hõlpsaste ära kupaatada wõib.

Kui soowitakse, et rohuwedelik ematupe ja emakakaela ilanahaga hästi täielikult kofku puutuks, seal wõib emaka peeglit tarwitada. Esmalt loputatakse ematupp palja weega hästi puhtaks, et lima enam rohthu ilanaha wastu puutumaft ei takistaks, siis seatakse emaka-pegel korrapäralijelt ematupesje, nii et ta sifimine ots emakakaelani ulataks, ja täidetakse siis rohuwedelikuga. Enejestki mõista peab naisterahwas siinjuures põlwed wastu kõhtu tõmmatult selili lamama, ka istumisekoha alla olgu kõwa padi seatud. Peab rohi ijeäraniis emakakaela peale mõjuma, siis jääb rohuga täidetud emaka-pegel mõneks minutiks ematupesje paigale, enne kui ta sedawõrd pikkamisi wälja tõmmatakse, et rohi ematupesje walguks; wastasel korral tõmmatakse ta kõhe peale rohuga täitmist pikkamisi wälja.

Supelused.

Supelused etendawad naisterahwa terwishoiuis tähtsat osa. Hoiab naisterahwas enese supeluste teel puhtana, siis tunneb ta enese sealjuures terwislijema olewat, ja ka haigusjed ei pääse nii hõlpsaste ligi. Teisjeks supeluse ots-tarbeks on kord juba tekkinud haiguste rawitsemine.

Mis üleüldijelt puhtuse otstarbeks ette võetud supelusele puutub, siis on siin ainult tähendada, et see üleüldiste supeluste kohta käivate terwishoiu määruste kohaselt jündigu ja iseäranis külmetamise eest hoida tuleb. Siialgi ei tohi suplema või vanni täie kõhuga minna, olgu nüüd vesi soe või külm, sellepärast on kõige jündsamaks suplemiseajaks hommikutunnid enne esimest varaeinet, lõunal 1—1½ tundi enne jõumist ja pärastlõunat ka paar tundi enne õhtueinet, sest läbistiku vältab seedimine kaks tundi. Supeluse ajal ei ole mõeldud kehaliigutused sugugi kahjulikud, kuid kui suplemiseks kuhugile supelusasutusse minnakse, siis ei tule teel sinna ilialgi nii ruttu kõndida, et see keha palavaks ajab, või koguni higistama ja hinge kinni paneb. Ka kodus vannis supeldes ei maksa enne seda koduseid talituseid toimetades ennaft väsitada. Hingeldades, väsimult, higise nahaga või väsimusest roidunult ei tohiks ilialgi wette astuda, igasugune ärewus, niihästi kehalik kui hingelik, on siin ainult kahjulik.

Sarilikult wiibivad naisterahwad liiga kaua wees, olgu see nüüd soe või külm. Mida külmem vesi, ja mida õrnem, erutatavam naisterahwas on, seda lühemat aega wiibigu ta wees. Külmas wees on sellest küllalt, kui naisterahwas 2—3 minuti jookful ennaft mitu korda wee alla lasteb, ujub või ainult ujumise liigutusi teeb. Minult tugevad naisterahwad võivad mõneks minutiks kauemaks külma wette jääda, kui nad endid sealjuures ühtlugu tubliste liigutavad.

Külma wette peab ruttu astuma, kastetagu koha pea ja rind märjaks, ja pistetagu pea siis mitmel korral wee alla. Kardetakse wee alla lasta, siis wõdetagu vähemalt kamaluga wett ja walatagu jahutamiseks pähe. Wäga kahjulik on paljude naisterahwaste wiis, pead kuivaks jätta, sest et nad juukseid märjaks ei raatsi teha; selle tagajärjel tungib weri pähe ja nad saawad peawalu, näppunetuse jne. all kannatada. Ikkagi aga peab õht, olgu see nüüd meres, jões või toas vannis, soojem olema kui vesi, et supleja mitte külmetamise all ei kannataks.

Kõige rohkem külmetawad naisterahwad weest wälja tülles ja ennaft kuivatades, misjuures sagedaste mõnesugustel põhjustel veel iseäranis kaua wiivitatakse. Supleja peab koha peale weest wälja tulemist omale suure, kuiva, pisut jämedawõitu lina ümber wõtma ja ennaft tugewaste õrudes ära kuivatama, kuni nahk soojaks, punasemaks, nii siis wererikkamaks läheb, siis koha järgi, alustkõne selga, jukad ja püksid jalga tõmbama. Märjad juuksed tulewad võimalikult hästi kuivatada, rätikuga või supelus-tanuga

täielikult katta, siis ennaft ilma wiivitamata täielikult riidesse panna ja koha peale jelle koju poole kõndima hakata wõi, wannist tulles, taas ringi jalutada. Supeldagu nüüd wabas wees wõi wannis, ialgi ei tohi peale suplemist rahulikult istuma jääda, külma wõi koguini lödijemist tunda ja seda edasi wältada lasta, ilma et seda liigutuste waral ära ajada katjaks.

Sooja wanni peab jelle ajemel pikkamisi astuma ja siis (harilikult) wee sisse istuma, nii et keha kaelaft wõi ometi õladest jaadik wee sees oleks, õdrutaagu siis pestes ja ilma wahetpidamata terwet keha, ka pead. Seebiga pesemiseks on karmide nuustikute asemel tükk pehmet flanelli soowitamam. Ka soojas wannis ei tohi liiga kaua wiibida.

Runa supleja enesel soojas wannis hästi mõnuja tunneb olewat, siis jääb ta pahatihti siina kauemaks kui õigus on, iegi nii kauaks, kuni uniseks jääb (were ärawalgumine peajudest), mis aga väga kahjulik on.

Dht wannitoas ei tohi alla 15° R. olla, aga ka mitte palju soojem. Keskmise weesoojus — 27 kraadi. Esimest korda ei peaks wannis üle 15 minuti wiibima, teisel korral mitte üle 20 ja järgmistel kordadel mitte üle 30 minuti.

Need on üleüldised supeluse kohta käiwad määrused, naistehaiguste ravitsemisel aga tulewad siin mõned muudatused ette. Nii awaldawad soojad wannid väga head mõju emata

haiguste peale, aga weesoojus ei tohiks üle 28° R. tõusta, kuigi mõned arstid kuni 32° R. sooja wett soowitawad. Seisawad suguojade põletikud palawikuga ühenduses, siis määravad arstid teinekord kõigest 22—18° R. sooja wee.

Sealjuures lastakse haige aga esmalt soojemasse

Joon. 19. Sooja-wann.

wette astuda, ja on ta seal sees juba harjunud, siis lihtsaks aegamisi külma wett juurde.

Raamis suure tähtsusega ja laialt tarwitatud on nais-
tehaiguste puhul n. n. iste-wannid, need on otse sugu-
osade wannitamise jaoks määratud, ja nimelt emaka ja ematupe haiguste puhul tingimata tarwilikud. Sellest, misjugu-
guse otstarbe jaoks neid just tarwitatakse, oleneb ka wee-
soojus ära. Üleüldiseks määruseks on aga ka siin, et iste-
wann, j. o. wesi, ei liiga soe ega liiga külm ei tohi olla.

Ravitsemise otstarbeks lihtsaks weele jagedaste mit-
mejuguuseid rohtusid juurde; muu seas healõhnaga rohtuaimi
ja mineral-aineid. Rohutaimede wannidel on jelle järele,
misjuguuseid taimi selleks wõetakse, kas elustaw wõi waigis-
taw mõju. Rõige rohkem tarwitatakse kummeli- ja leedri-õisi,
aga ka aptekides *Species aromaticae* nime all müügil ole-
wat majorani, rosmarini, kalmuse, lawendeli jne. segu.
Soowitakse jälle naha peale hästi elustawat mõju awal-
dada, siis lihtsaks weele kuuse wõi männi okaste ekstrakti
juurde. Healõhnalise täis-wanni jaoks wõetakse kaks peo-
täit kuivatatud rohtuaimi ($\frac{1}{2}$ —1 nael), walatakse kaks toopi
keewa wett peale, kaetakse wann pealt riidega finni ja las-
takse neid rohtusid umbes pooltundi „tõmmata“. Siis alles
lastakse suplemiseks tarwilik osa wett wanni, ja naisterah-
was astugu nüüd kobe wanni.

Walude pehmemdamiseks wõetakse uimastawad rohu-
taimed tarwituks, kuid sealjuures peab hästi ettevaatlik
olema, et nende seast mõnda mõneks muuks otstarbeks ei
tarwitataks, sest harilikult leidub nende seas mooni, koer-
putke, hullukoera rohtu jne. Seesjuguuse waigistawa supeluse
walmistamiseks tuleb iste-wanni jaoks 1—2 loodi nendest
uimastawatest rohtudest kahe toobi weega pooltundi keeta
ja siis wanniwee hulka walada. Ka kllidest ja linajemne-
test walmistatakse pehmemdamise wannisid, neid kulub ühe
iste-wanni peale umbes kaks naela. Linnaakse-wanni jaoks
wõetakse jelle järele, kui suur wann on ja kui kange wede-
likku walmistada soovitakse, kaks kuni kuus naela häid
odralinnaakseid ja keedetakse neid 3—5 toobi weega tund
aega ning walatakse wedelik siis wanni sooja wee sisse.

Mineral-ainetest on sool, raud ja wäwel kõige rohkem
tarwituksel. Soolawannide walmistamiseks wõetakse 4—6
naela keedu- wõi kiviisoola, mis ära sulatatakse; keedu-
isoolale lihtsaks jagedaste ka 1 nael soodat juurde.

Raua-wannisid walmistatakse sel kombel, et kolm peo-
täit raua wiilipuru wõetakse, sellele 2 naela head wiina-
äädikat peale walatakse ja nii raua waba õhu käes seista
lastakse, kuni see wedelik kareda, tindisarnase maigu on

omandanud, mis tundemärgiks on, et raud vajalt juba sulanud on. See vedelik walatakse siis wannivee hulka. Nõrd tarwitatud rauapuru võib jälle tarvitada, tuleb aga uut äädikat peale walada. Raua täis-wannisid võib ka sel kombel walmistada, et ühe wanni jaoks 2—4 loodi puhastatud raua-witrioli ja $\frac{1}{4}$ naela puhastatud potašhit wõetakse.

Joon. 20. Meha-wann.

Riisjama on ka aptekides kaunis odawalt „teras-kuulid“ müügil. Need on raua-witriolist ja toorest wiinaliivist walmistatud. 27° R. sooja wannivee sisse wiistakse kaks kuni kolm niisugust kuuli, ja nende mõne minuti puhul, mis riideist lahtivõtmiseks kulub, on need kuulid wee sees üles julada jõudnud, weji on nii siis raudaasisaldawaks muutunud.

Seejugujeid segusid wannide jaoks leidub aptekides weel mõndagi.

Wääwli-wannide jaoks wõetakse 4—10 loodi wääwli-massa (*Kali sulfuratum ad balneum*), julatakse palawa wee sees ära ja walatakse wanni wee hulka. Soowitakse, et see wääwli-wann iseäranis tubliste mõjaks, walatakse weel riisjama palju äädikat juurde ja segatakse weji enne sisseastumist hästi ringi. Metallist asju, iseäranis hõbeasju ei tohi seal wannitoas olla, sest et wannist tõuswad gaasid need mustaks teekiwad. On wann plekist, siis peab see ka wärwitud olema. Wääwli-wannide jaoks võib ka rohukauplusest kuulikesi *Boules Baregiennes* osta, need ei tekita nii kangeid gaasiseid. Ühest kuulikest, mis umbes 3 loodi kaalub, on ühe wanni jaoks küllalt.

Nõrkadele ja kahwatõbistele naisterahwastele on *surisewad* wannid väga tähtsad. Sulatakse poolnaela (järg-

mistel kordadel ijegi kuni 2 ja 3 naela) jõodat wannis sooja wee jees üles ja lijatakse wanni astudes niijama palju toorest woolahapet juurde. Weji hakkab nüüd kergelt juurijema ja kõdistab mõnusaht nahka.

Teatud supeluste puhul peakswad naised, nii siis need, kellel neitsinahk enam takistujeks ei ole, supelusseeglit tarwitama. See on wäga tulus riiht ja seatakse suplemise ajal ematupesje, weji woolab siis selle kaudu ematupesje ja puhastab selle itanaha lima, kuupuhastuje, mehesemne jne. jäämustest, mis muudu seal käärima lähkswad. Riijama tungiwad selle kaudu ka supeluseweele juurde lijatud rohuained ematupesje. Naisterahwastel, kes iga supeluse puhul supelusseeglit tarwitawad, seisab ematupp terwisliises, wärskes seisukorras, ja teatud arstirohu-wannides on see supelusseegel tingimata tarwilik.

Supelusseegleid on mitmekesiseid walmistatud, ots-
tarbekohasemad nende seas on n. n. Wiener ja Hamburgi supelusseeglid. Nad walmistatakse kõwast gummist, ematupe kujul ja seefugujes juurujes, et nad ematupe pehmelt laiiali paenutawad. Wiener supelusseeglit on sijemine ots kinnine, Hamburgi omal — lahtine.

Supelusseeglite siise seadmine on kerge. Naisterahwas ajab wee jees reied laiiali ja pistab supelusseegli pikkamisi ja ettevaatlikult keerutades nii jägawalt kui wõimalik ematupesje.

Joon. 21. Supelusseegel.

Mõnel juhtumisel tarwitatakse naistehaiguste rawitsemiseks ka külmawett, kas dõrumiseks wõi dushiks (ülewalamiseks). Dõrumisel kastetakse käsn, linane wõi wiltane rätik külma wee siise ja tõmmatakse sellega siis kiirelt üle selja, rinna, käte ja jalgade, siis aga wõetakse jäme käterätik ja dõrutakse need kohad kuivaks ja soojaks. Reed dõrumised mõjuwad karastawalt, kui neid hommikul peale ülestõusmist ja õhtul

natuke aega enne magama heitmist ette wõetakse; wiimasel juhtumisel on õsine uni harilikult hästi rahulik.

Supeluseasutustes on lae wõi seina külge sõelad kinnitatud, mille kaudu weji wihmana alla langeb ja seda nimetatakse dushiks. Rodus wõib selle asemel harilikku aedniku kannu tarwitada. Harilikult seisab naisterahwas sel ajal wannis püsti ja teine naisterahwas lasab siis aedniku kannust külma wett tema keha peale woolata. Weejoa puutumine naha vastu erutab seda mehanikaliselt ja paneb weewõoned ja ergud kiiremasse tegevusse, seda tõendawad

naha punetamine ja soojustunne. On naht lõtv ja kahvatu, siis võib ihu esmalt flanelli lapiga soovetajumise viisil õõruda, ja alles siis, kui naht punane ja soe, duši tegemisesse panna. Kuid iga duši wältagu ainult lühikest aega, alguses mitte kauem kui üks minut; kui keha külma dušhiga juba harjunud on, võib duši mõni minut kauem tegemises lasta olla. Selle peale tuleb kuiv, jäme woodilina ümber wõtta ja ihu sellega tubliste kuivatada ja soojaks õõruda. On siis riided ruttu selga pandud, tuleb mõnda aega kehaliigutusi teha. Ei peaks aga liigutamine wõimalik olema, siis tuleb ennaft willase waiba sisse mähkida ja rahulikult soojas oodata, kuni ihu kergelt higistama lööb.

Et hingamises takistusi ei tuleks, on soovitatav külma wee duši keha peale ainult teatud järjekorras mõjuda lasta. Kõigepealt lastakse weejuga jalgade peale, siis reisi mööda ülesse kuni puusadeni, waagna kohal lastakse juga piisut kauemine mõjuda ja juhatakse siis õla peale, sealt teise õla peale ja sellesjamas järjekorras jälle alla. Sedawiisi mitmel korral. Tähendama peab ka weel, et pea, kula, selgroo, alumise keha ja waagna peale külma wett ainult läbi sõela, s. o. wihma kujul, mõjuda võib lasta, mitte tugewa jõe kujul, wäljaarwatud ainult kui arst mõnejuhusel otstarbel teisiti määrab.

Kuunepuhastuse ajal ei peaks supelusi ette wõtma, kui mõned iseäralised põhjused just selleks ei sunni.

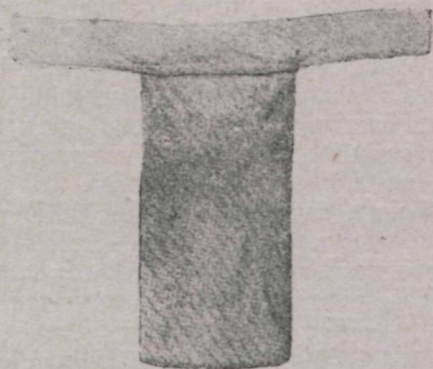
Soojad-niisted mähised.

Naiستهاiguste rawitsemisel tulewad peaaesjalikult keha-mähis ja T-mähis tarwitusele.

Keha-mähis seisab selles, et märg rätik altkeha peale pandakse ja kuiv willane rätik kaunis kõwaste selle ümber mähitakse. Kui sooja wee sisse rätik kasta tuleb ja kui kuu mähis keha ümber peab seisma, see oleneb käesolewast haigusest ära. Äkiliste (acut) põletikkude puhul, iseäranis kui ka kõhutõlu selle all kannatab, tuleb keha-mähisteks külmemat wett — umbes 16° R. — tarwitada ja lühemat aega peal hoida; on aga waja haigusekihtisid wälja juhtida ja werd kiiremalt kätima panna, siis jääb keha-mähis kahets kuni kolmeks tunniks wõi terweks ööks ümber ja wesi wõetakse 18—20° R. soe. Waevalt leidub naiسترهوا sugusade haigust, mille puhul keha-mähist kasulikult tarwitada ei wõiks. Sfeigi kuu-

puhastus ei keela paljudel korradel tema tarwitamist; etse selle vastu on keha-mähis ka kuupuhastuse korradest puhul niijama tingimata tarwilikuks abinõuks, nagu raskejalgsuuegi puhul. Kistluude ja neeru walude puhul tuleb märg riie ümber keha panna ja selle ümber kuniw flauelli wõi willane riie.

T-mähiseks wõetagu T-kujuline sinane riie, wäänatagu see 18—20° R. sooja wee sees wälja, pandagu ülemised osad puuajade ümber, alumine — tagant algades — reite wahelt läbi ettepoole ja kinnitatagu siin lõpuks kabe wedruka nõela abil kehawöö külge.

Zoon. 22. T-mähis.

Zoon. 23. Keha-mähis (lahtiselt).

waheliha, wäliste jnguojade, ematupe, kusetoru ja põie haiguste puhul, niijama ka ristluude ja sabaluu walude puhul. See mähis jäetakse neljaks kuni kuueks tunniks wõi terweks ööks paigale. Haiged, kellel see mähis päewaajal ümber on, wõiwad sealjuures ka kõndida. Mähist ära wõttes tuleb ihu sealt kohalt pihut jahedama weega üle pesta ja siis kuiwatada, ilma et tugevamine õõrutaks. Sel teel loputame haigusejaadused minema, ja niiste joojuse läbi paisunud nahk omandab jälle oma endise paenduwuse tagasi ja saab uue mähise wastuwõtmiseks kõlbulikuks.

Auru tarwitamine.

Auru tarwitatakse ägedate walude waigistamiseks, jngawal asuwate paijete autamiseks, muhkude pehmendamiseks ja muudeks jeejngusteks otstarbeteks kõigemitmekesijemate naistehaiguste puhul.

Õdigepealt wõtame siin auru-kompresssi kõne alla. Neli kuni kaheksa korda kokku wõlditud linajeriide tükk kastetakse keewa wee sisse, lastakse pijut ära nõrguda ja mähitakse ruttu kuuwa flanelli tüki sisse, umbes nagu kiri kirjaimbrikusse. On jee aurukompresjs nüüd keha peale joowitund kohta jeatud, siis wõib jelle peale weel willase rätiku panna, et ta kauemine jõe seijaks. Neid aurukompresssid wõib iga künne minuti tagant ülepea kaks kuni kuus korda uuendada. Wajaduse puhul wõib jeda mitu korda päewas korrata. Tahetakse aurukompresside tarwitamisega wahet pidada wõi ei joowita neid hoopis enam, siis tuleb jeda kohta, kus kompresjs jeismud, kohe peale wiimase kompresssi ärawõtmist 20° R. jooja weega jeni pesta, kuni harilik keha joojus jinna tagasi tuleb. Wõnede tingimistel, näit. ägeda ristluude walu puhul, wõib aurukompresssi ka kuuphastuse ajal tarwitada.

Rawitsemise ahtustes tarwitatakse naistehaiguste rawitsemiseks ka otjekohest aurujuga. Tema mõju on mirmekesiste naistehaiguste juures hästi kajulik, kui ette waatlikult tarwitatakse. Aurutoru külge kinnitatakse pikem gummitoru ja jellest juhatakse auru mõõduka hooga ja mõõdukas kuumuses altkeha, wäliste jnguojade, ristluude j.n.e. wastu. Keha jahendamiseks on siis joowitataw kohe peale aurujoaga rawitsemist 25 kuni 22° R. jooja iste-wanni minna.

Samajnguks otstarbeks wõib ka kodusid auruwannisiid tarwitada. Haike wõtku riidest lahti ja istugu

punatud tooli peale, mille all nõu keeva weega seijab. Weji wõib tooli all ka petrosuuni-köögi peal katla sees keeda. Toolile istudes katku haige emast willaje waibaga, nii et aur wälja ei pääjeks. — Kergematel juhtumistel saab ka sel kombel hakkama, et naisterahwas keeva weega täidetud nõu kohal kükitab. Igal juhtumisel hoitagu aga emast kõrwetamise eest.

Zoon. 24. Iste-auru-wann.

Kes hünitunud on auru-wannisid kauemat aega tarwitama, see wõib omale jellekohase apparadi osta; neid on müügil.

Auru-wanni lastakse 20 kuni 45 minutit mõjuda; soovust on kõige parem aegamisi torkida lasta, haige iseoma tundmise järele, lõpuks kuni 35—40 kraadini R. Kaha jahendamiseks wõetagu koha peale auru-wanni 26° kuni 24° R. teha wann, ei ole aga see wõimalik, siis pestagu auru mõju all seisnud kehavärsid kauemat aega 20° R. sooja weega. Naskelalgjuse, hämorroide ja kuupuhastuse puhul wõib auru-wanni ainult hädajunnil tarwitada, kuigi nimetatud seisukorrad auru-wanni tarwitamist tingimata ei feela.

Puuwilla tampoovid.

Puuwilla tampoovid (kuulifeši) tarvitatakse wiimajel ajal rohkest ja hea tagajärjega emaka üleliigse werejooksu waigistamiseks ja ematupe ilanaha haiguse parandamiseks, ja tarwilik on, et naisterahwad ise jeda tunnekšivad ja jelles wilunud olekšivad, ja siis arsti juhatusse järele iseenast aitakšivad.

Selleks wõetakse puhastatud haawa sidumise puuwilla ja walmistatakse jellest Greeka-pähkli wõi ka õuna juurune kuulife ja see pistetakse ematupesje.

Kui inimesel näit. nina werd jookseb, siis pistetakse ninajõõrmesse teatawaste ka puuwilla tükkide, see paneb iseenest werejooksu finni ja were tarretama. Seejuguine on puuwilla tampooni (tropi) mehanikaline mõju. Seda mõju juurendatakse weel sel teel, et puuwilla werd waigistawate rohtudega läbi niijutatakse wõi nendega üle wõitakse wõi puistatakse.

Zoon. 25. Puuwilla kuulife ehk tampooni, ematupe tamponce-rimiseks.

Puuwilla kuulifeeste toppimine ematupesje üleliigse werejooksu waigistamiseks muutub jagedaste nii tungiwaks wajaduseks, et iga naisterahwas, kellel õhtrat werejooksu ette tuleb, jeda teha peaks oskama. Almuu niid üleliigse werejooksu juuwojadedest õhtra kuupuhastuse näol wõi mõnel muul põhjusel, ja nähtakse, et waja on werd waigistada, sest et naisterahwas juba nõrgaks jääb wõi werewaene on, siis tuleb ematupp kõigepealt puuwilla tropikestega juurematest tardunud weretükkidest puhastada ja siis irrigatori abil 25° N. jooja weega ära loputada. Selle peale ajub naisterahwas juundajasse jeejangusse ja topib puuwilla kuulifejed kas ise ematupesje wõi lajeb mõnda asjatundjat tutawat jeda teha.

Soowitaw on puuwilla tampoovid ilma emaka-pegli abita ematupesje topida, neiuudel aga ei peaks emaka-pegli fogni tarwitama. Selle asemel wõiks arsti-tangisid tarwitada, sest et nad peenemad on kui sõnn, millega toppida tuleks. Puuwilla kuulife jevitakse keskelt hästi tugewa lõngaga finni, millele nii piff ots tuleb jätta, et see juuwojadedest wälja rippuma jääks. Kuulife pistetakse terawat otjapidi ematupesje ja

jeatatsje seal nimetisjõrme abil jündjasje kohta. Ematupe emaka poolsesje ojasje jeatagu lamedam puuwilla tropp ja jellele liukatagu siis nii palju pakusid puuwilla troppisid järele, et ta linna seisma jääts.

Puuwilla kuulikeste wäljawõtmine jünnib sel kombel, et naisterahwas ije kükkitab, wõi reied laiail ja põlwed püsti jelili on, siis lõngast finni wõtab ja tahapoole allapoole tõmbab, siis ei ole wäljatõmbamine kuigi raske. On puuwilla kuulike ematupe külge finni liitunud, siis wõetagu ematupe loputamine ette, mis ta lahti autab, jest wägijse tangutades teekijme ilanahale häda. Topiti mitu puuwilla kuulikest siisje, siis tõmmatagu wiimajena siisjepistetu kõigepealt wälja.

Puuwilla kuulikejed ei tohi üle 12 tunni naisterahwa jüguojadesje jääda, jest nad imewad lima siisje ja hakkawad wastikult hajjema, mõjuwad ka äritawalt ümbruse peale.

Läheb siidilõng ojawujeta wäljatõmbamijel katti, siis ei ole jellest jurt häda; puuwilla kuulike tõmmatatsje siis kas nimetisjõrme wõi jüledate, pikkade tangide abil wälja.

Kuiwi puuwilla kuulikeji ei peaks ilmaški tarwitama, jest et kuiw puuwill lima siisje imedes ennašt kofku tõmbab, kõwaks läheb, siis õigest jehukohast ära nihkub ja wälja langeb.

Kes siiski itma emaka-peeqlita läbi ei arwa jaawat, jee talitagu järgmijett. On emaka-peeql nõnda siisje jeatud, et ta emakataela wastu ulatab, siis wõetagu puuwilla kuulike ja liukatagu toru kaudu nii jügawasje, et ta wastu emakajund jatub. Ei ulata jeda jõrmega tegema, wõetagu ümarjuse otjaga pulk. Tuntatsje et puuwilla kuulike ematupe põhja peatama on jäänud, siis liukatatsje wäikjemaid puuwilla kuulikeji tagant järele, kuna emaka-peeqlit ette waatlikult ja järkjärgust wäljaspoole nihutatatsje ja wiimats pikkamijsi wälja tõmmatatsje, kui ematupp juba puuwilla täis topitud, j. o. tamponeeritud on.

Were waigistamijeks wõib puuwilla kuulikeje peate maarjajää wõi tammini pulbrit raputada, wõi puuwilla nende pulbrite lahja julatije jees niiskets teha. Hädakorral aitab ka puuwilla niijutamine lahja äädikaga.

Jääb werejooks seisma ja arwatatsje mõne tunni pärajst kindlaste, et werejooks tõeste waifinud on ja, puuwilla kuulikeji wälja wõttes, uneste ei ilmu, kuna ka nähtawal olew puuwill rohkem werijeks ei lähe, siis tõmmatatsje wiimajena siisjetopitud kuulikejed ette waatlikult üksteije järele lõngapidi wälja, ja kui ka jügawamas ajenewate kuulikeste küljes enam wärsket werd ei leidu, waid

ainult tardunud werd, siis wõime ka kõigeesimesena sisse pistetud kumli ettevaatlikult ja pikkamisi välja tõmmata.

Ematupe täistoppimine puuwilla kuulikestega ehk tamponeerimine wõetakse arstide poolt muu seas harilikult peale lõikust ette, wõi jeni ajemelt ära olnud ja niisid õigesse kohta seatud emaka finnihoidimiseks. Leidub ematupes wõi ematafaelas põletikku wõi paiseid, siis teatakse neid haigeid kohti puuwilla kuulikestega jelleks, et nad ei õõruks, ematupe lima nende peale ei jatuks ja ka nende oma mäda edasi ei nõrguks. Tähtsat oja etendawad niisked puuwilla kuulikesed ka jelle läbi, et nad ematupes niisket soojust tekitawad, mis ühewarandis paljude põletikkude puhul heategeawat mõju avaldab.

Puuwilla kuulikesed topitakse harilikult õhtul enne magama heitmist sisse ja tõmmatakse järgmisel hommikul välja, peale selle wõetakse rikkalik ematuppe loputamine ette, et rohujäämusid ja puuwilla kiisid põhjalikult välja uhtuda.

Ematupe küünal.

Ematupe küünlad on kõige rohkem kaks tolli pitad ja tollijämedused arsti ettekirjutuse järele aptegis harilikult waha ja kakao-wõi seguist valmistatud ümargused pulgakesed. Küünalakeste valmistamisel segatakse neile aptegis mõnda rohutu juurde, jelle järele misjuuste haiguse jaoks neid tarwitatakse. Walu wõi krampide puhul sisetes jurguõjades segatakse küünaladesse erkude waigistamiseks morfiimi, belladonna-ekstrakti j. n. e.; werejooksu waigistamiseks tannini ja maarjajääd; põletiku vastu ichtioli, thioli j. n. e.

Nende sisse panemine ei nõua juurt õjawuist. Õhtul, kui naisterahwas magama heidab, pistab ta ise ühe seejuuste küünla nii sügawalt kui wõimalik ematupesje ja hoiab siis reid ühe weerandtunni koos, et küünal välja ei libiseks. Ematupe soojuses sulab küünal aegamisi ära, kuna ematupe ilanahk selle rohu õjalt enesesse imeb. Järgmisel hommikul wõtku selle rohu õjalt ematuppe loputamise leige weega ette, et wõimalikul korral weel sisse jäänud waha, kakao-wõi j. n. e. jäämusid välja uhtuda.

Rlistiir.

Riikhästi naistehaiguste all kannatajatel kui ka raskejalgsjetel ja lapsewoodis olejatel on seedimise korras hoidmine väga tähtis. On kõht kinni, wõetakse harilikult

mõnda kõhtu lahti tegewat rohtu sisse; nende mõju ei ole aga jügugi hea, iseäranis weel neile, kes emaka haiguste wõi ohtrate kuupuhastuste all kannatawad. Kohtusid kõhu lahti tegemiseks wõivad need ainult arsti igafordie juhatusse järele tarwitada.

Klistiiritsid aga wõib naisterahwas niihästi iheeneie kui oma hooltealuste juures oma äranägemise järele ilma hädaohu kartmata tarwitada, jellepärast on soowitatu, et iga naisterahwas jeda abinõu tundma õpiks.

On naistehaiguse all kannatajal kõht finni, muutub terwise seisuford tal kohe pahemaks, jellepärast on klistiir siin juba walu wähendamise abinõuna hästi soowitatu. Ka jahedamatel klistiiridel on tähtis parandaw mõju, sest et nad naisterahwa juugujade poole ohtraste woolawa were teisale juhivad ja ka werejooksu waigistawad.

Kõige mõnikam, otstarbekohajem ja odavam riist klistiiride jaoks on irrigator, millele pärajoole jaoks määratud toru otja seatakse.

Tühjendamise klistiiriks wõetagu 18° K. sooja wett ilma mingi lihandujeta, ja klistiiri seades lamagu naisterahwas; ilmaski ei tohi jeda püsti wõi istudes ette wõtta, sest et muidu liiga palju wett pärajoolesse kogub, jelle liiga wälja wenitab ja lõdwaks teeb. Ka siis, kui toru pisut waleste sisse seatakse, ei junda pärajool kuigi palju wett wastu wõtta, waid ta paisub jämedaks ja katjub jeda warsti wälja juruda. Siis tuntakse küll warstigi, ilma et kuigi palju wett sisse woolanud oleks, wäljakäimise tungi, mis aga wälja tuleb, on ainult weji. Lamades aga woolab hõlpjaste 1/2—1 toop wett irrigatori kaudu pikkamisi ja üheimõduliselt pärajoolesse, ja nimelt, üsna kaugele. Nähtlasi ei foorma ega ei ärita weji siis pärajoolt, ja kuna ta ka kauem sees sejab, siis jundab ta isegi kõwu rojatükkiid pehmeks leotada. Tuntakse wäljaminemise tungi, tuleb kraan kohe finni keerata.

Harilikult wõetakse klistiiriks 1—1 1/2 toopi wett, siis on teada, et mõju täielik on. Soowitakse aga ainult pärajoole alumist oja tühjendada, siis on juba wähemast weehulgast küllalt. Ja kui peale jelle weel soowitakse, et klistiir rahustawat mõju awaldaks, siis lastakse kõigest weerand wõi pool kannu sisse jooksta, kõige parem õhtul enne magama heitmist, mille peale harilikult hea uni tuleb ja järgmisel hommikul ferget wäljaminemise tungi tuntakse.

Woolab weji kas pärajoole kokkutõmbawa lihakse lõtwise wõi jünnitamise puhul jaadud ja puudulikult paranenud waheliba kärijemise j. n. e. tagajärjel kohe jälle wälja, siis on soowitatu, wett kohe jügawamasse juhtida. Selleks

ei jattu harilikult părăsoole-toruft, waid siis wõetagu kaks forda nii pikk, paendum ja mitte liiga peenike, kathereteri farnane toru, mis ettewaatlikult sisse tuleb juhtida ja mille faudu wett faunis tugewa hooga tuleb pritsida, misjuguks otstarbeks kann kõrgemale tõstetakse. Alepa on jeejugune klistiiritegemise wiis ijeäranis neile naisterahwastele joo-witataw, kes hämorroidide all, emaka mõlgi ja jelle tahapoole paendumise ning munasarjade paistetuse all kannatawad.

Tühjendamise klistiirijid wõib mitu forda päewas teha, kuni otstarb kätte jaadud on. Jjegi kauemat aega wõib neid ilma kartmata tarwitada, kusjuures jelle järele, mida forralikumaks wäljakäimine muutub, ifka wähem wett wõetakse.

Kuupuhastus klistiiri tegemist ei keela, teatud tingimistel on jee kuupuhastuse puhul ijegi otstarbekohane.

Wiimajel ajal kuulutatakse ajalehtedes kõikjugu kõhtu lahti tegewaid rohtusid wälja, mille mõju aga kaugelt juuremal osal kahtlane on, pealegi harjub părăsool nendega warstigi ära, ja siis ei aita nad enam midagi.

Părăsoole küünal.

Părăsoole küünla all mõistetakse ümargust, ühest otjast terawat, libedat pulgakest, mis umbes 3 tšentim. pikk ja 1½ tšentimeetrit jäme on ja părăsoolesse pistetakse ja klistiiri aset täidab. Harilikult valmistatakse ta jeebist, misjugukena ta kannis hästi oma kohust täidab, kõtru kergelt lahti tehes. Apteegis valmistatakse neid părăsoole küünlaid ka mitmesugustest rohtudest. Emaka haiguste puhul tarwitatakse jeejugujeid küünlaid, millele walu tuimendawat rohtu sisse on jekatud, ja ka need pistetakse părăsoolesse. Riijama on ka hämorroidide parandamiseks küünlaid olemas, mille mõju ülihea. Neid kõiki on aptegis tagawaraks.

Wäliste juguosjade põletikud.

Wäliste juguosjade nime all mõistetakse wäikeid ja juuri häbedusjemokkaid, fõdistajat, ematupe ja põie wälis-poolseid awausi. Need kõik wõivad põletikulisesse seisukorda sattuda, niihästi kõik nimetatud osjad koos, üheaegselt, kui ka üksikult. Kõigepealt on need juured ja wäikesed häbedusjemokad, mis jagedaste põletiku all kannatawad. Põletik wõib kas äkilist (acut) wõi pikaldast (kroonikalist) laadi, pealiskandne, ainult nahasse puutuw wõi ka sügavam olla.

Üleüldisteks põletiku tundemärgideks on: valu, mis külgepuutumise, käimise, reite liigutamise ja weelastmise puhul ägedamaks muutub, häbedusjemokad paistetawad kõwemaks, kuumus, ilanahk on kuiv ja punakam.

Sihigne, wäljaspoolne (pealiskandne) häbedusmokkade põletik tekitab ainult väikest valu. Paistetunud nahk punetab, walutunne ulatab küll ka kuni wabelihani ja kuitjudeni. See pealiskandne põletik wõib aga, kui ta hooletusesse jäetakse wõi mõni muu asi kahjulikult tema peale mõjub, sügavamale häbedusjemokkade rakufeste-koesse tungida ja siis ematupe ja põie awause ilanahka jedawõrd äritada, et siis katarr tekib, mis nimelt limawooluse läbi määrgatawaks saab.

Pealiskandse kui ka raskeha häbedusjemokkade põletiku harilikulteks põhjusteks on kasimatus, ja lihawatel naisterahwastel isearanis see, et nad juguosjaid küllaldajelt wirtgalt ei pese. Siis tekivad walgete woolus, haiw ja põletawa mõjuga woolus emakast, niijama wõivad ematupe seintesse augud kujuneda, nii et roja ja kusi sinna pääsewad. Sagedaste on ka dõrumine onanismise puhul, toores, tormakas suguline ühendus ja pärajoole usfid põhjusteks; wiimased sel kombel, et nad pärajoolest häbedusjeprohwalele ära eksiwad ja siis ilanahka äritawad. Põletiku tekitajaks wõivad aga ka triperikihwt ja kuse põletawad omadused olla, kui jagedat loputamist ette ei wõeta. Põletik wõib nii ägedaks minna, et paistetud juureks muutub, palawik juurde jeltib ja haiged kohad siis wäljakannatamata hellad on. Wäljarwoolus on siis alati mädajarnane ja harilikult nii põletaw, et isegi reite peale kõrwetawalt mõjub. Teatud aja pärast wõib paistetud jälle täielikult ära kaduda, kuid hellaks jääwad wälised juguosjad siiski weel kauemaks

ajaks, niijama ei kao ka põletawa, mädajarnaie lima wo-
lus naljalt.

Wahel on wäliste juguwojade ilanahk difteritiie pleffi-
dega faetud, kui põletif nahaalusjesje rakufeste-foesje ulatab;
siis tunneb naisterahwas enese nõrga ja wäsimud olewat,
ja tähele on pandud, et niijuguiseid juhtumisi ühes ja jelle-
samas maakonnas paljudel naisterahwastel ühel ja jella-
mal ajal ette tuleb, nii et jee külgehakkawa haiguse laadi
kannab. Wäliste juguwojade ägedal põletiful wõib ka ema-
tupe põletif kaasajaks olla wõi ta wõib jälle ematupe põle-
tifu wälja kuttuda.

Wäliste juguwojade pikaldane põletif tekib sama-
juguuste tundemärfidega, ainult nõrgemal kujul, j. t. walu
on küll ühejuguine, kuid paistetud ei ole nii juur ja mõni-
ford ainult wähe märgataw; ühtlasi on juguwojad hellad,
nahk punane, ijeäraniis reite ja häbedujemokkade wahel
kortjudes, kus jagedaste piinlikku iugelemist tundub. Mjuti
kaowad need nähtused ära, aga kui naisterahwas palju
käib, ilmuvad nad ruttu uueste. Mjajookful muutub nahk
pakjaks, kohmakaks ja häbedujemokkade pealt langewad kar-
wad maha.

Wäliste juguwojade põletifu puhul peab naisterahwas
igal juhtumisel need põhjused kõrwaldama, mis jelle tekita-
nud on. Ei tunne ta ije põhjuseid, siis pööraku arsti poole.
Ta peab enmast wõimalikult rahul hoidma ja äkilise
põletifu puhul kohalisi abinõusid tarwitama. Oliid kasimatus,
limawooluse põletawad omadused wõi mehanikalik äritus
põhjusteks, siis aitawad jage pesemine leige weega wõi jage-
daste fordumad iste-wannid, tina-wee ja Goulardi-wee kom-
pressid, ja hiljem, kui põletif murtud, mandli-õliga niijuta-
tamine puuwilla tropi abil. Nahka tuleb jeal kohalt, kust
ta lõhkenud on wõi kestab, glitserini-jeebiga pesta ja linase-
riide tükkidega katta, mis borakfi wee jees niisteks on tehtud
($\frac{1}{4}$ theelusita täit borakfit ihe naela wee peale).

Oli põletifu põhjuseks hapu ja põletawate omadus-
tega limawoolus, siis tarwitatagu neid abinõusid, mis nende
haiguste kohta juhataatud on. Oli kuski põletawate omadus-
tega, ilma et palawiku-märkisiid oleks olnud, siis aitab lina-
jeemnetest wõi pohlatehtedest keedetud tee juumine, ainult
rohkesse tuleb jeda teed juua. Ei kao haigus siin niimeta-
tud abinõude tarwitamisest hoolimata, peab arsti poole
pöörama. Wõtub põletif suurte häbedujemokkade terwe koe
piirkonna oma alla, siis on paistetud ja walu suuremad,
ka weelajkmise ja wäljastäimise puhul. Kui siin põletikku ei
jaa Goulardi-wee, tina-wee, äädika- wõi maarjajää-wee
kompresside abil ära ajada, walu tuikawaks muutub, pais-

tetus ühes kohas paigale pesitleb, siis kujuneb paije. Paijet tuleb palawate linajemne kompressidega wõi aptegist osetawate *Species emollientis* kompressidega autada, ja on paije juba pehme, siis jee arsti poolt lahti lõigata lasta, et mäda wälja woolaks ja häbedufjemoffade rakufeste-kude juuremal ulatusel rifutud ei saaks.

Wäliste juguosade sijemise nahapinna all ajuwad teatud limanäärmed. Ka nende põletikku tuleb mõnedel naisterahwastel ette, iseäranis joojadel aastaagadel, kui nad puhtusest ei hooli, wõi palju käiwad. Limanäärmete põletikku wõiwad aga ka põletawate omadustega limawoolused tekitada, iseäranis triperihaigetel ja raskejalgsetel naisterahwastel. Wäga jagedaste on aga ka kange mehaniline äritus jüüdi. Selle limanäärmete põletiku juurde seltsib siis weel raswanäärmete põletik. Raswanäärmed ajuwad häbedufjemoffade ääre peal ja ülepea seal, kus häbedufjemoffade jeeftpoolne nahk weel õhukse wälise naha jarnane on. Põletikusse sattunud lima- ja raswanäärmed esinewad wäiksete ja juurte häbedufjemoffade sijemisel küljel ümarguste, siin ja seal laial olewate, nõõpnõela-pea juuruste muhtudena ja on wäga hellad, jügelewad ägedalt ja muutuwad wistrikuteks, mis mädanema hakkawad. Wälised juguosad on sealjuures punased, wäiksete paijetega (wistrikudega) taetud ja limajemad (mädaajemad).

See seisuford, mis nädalaid ja kuusid wältada wõib, on naisterahwale kõige kõrgemal kraadil piinlik, sest juguosad jügelewad ja on istudes walujad, iseäranis jügulise ühenduse puhul; ka ematupe kofkutõmbaw lihaks on jagedaste kofku tõmmatud. Ematupe alguses ja tema sees leidub weel iseäralisi näärmeid, n. n. Cowperi ehk Bartolini näärmeid; kui nüüd need ühes teiste limanäärmetega, kas üleliigse mehanikalijelt äritawa jügulise ühenduse wõi onanismuse, ematupe katarri, triperi wõi nende näärmete umistamise tagajärjel niisama ka palawikusse jatuwad, siis tekimad ägedad walud ja teised korratused. Üks wõi teine nendest näärmetest wõib ijegi paije jarnaselt üles paistetada, mädanema wõi kõwaks minna.

Lima- ja raswanäärmete rawitsemine on jamaajugune, nagu eespool lihtja põletiku kohta juhatajime. Iseäranis head on siin lahja tina-weesi, mis kompressidega jisse jatatse. Peaasi on ka rahu, ja muude juhtuwate rifete ja haiguste kõrwaldamine. On walu ja jügelemine liiga suur, wõib ka kergelt tuimendawaid rohtusid tarwitada. Inglismaal on üks jaltw laialt tarwitufel, mis 2¹/₂ grammist kofksentreritüd mõru-mandli-weest ja 60 grammist kookufepähkli-õlijst walmistatakse. Kõigepealt peab naisterah-

was wälised jüguojad jaheda weega ära loputama ja alles siis wõib jeda salwi peale wõida. Ka põrgufiwi julatis on parandawa mõjuga, kui märgatakse, et seijuford pikalda- jeks ähwardab muutuda (umbes 0,03—0,06 grammi põrgu- fiwi 30 grammi wee peale).

Sagedaste ei wõi naisterahwad teadagi, kui kauge ulatusjega see põletik wõi paistetuse wõib olla, mis neil algamas on. Sellepärast on soovitataw kohe arsti poole pöö- rata, kui jüguojades mõnda riket märgata on. Ilmub ju ka üfilise paije, kõwa shanker, esmalt wäikse, waluta wistrikuna, aga kui tähtis ei ole see, et arst jeda kohe märkaks.

Soowitatamad on ka iste-wannid. Wee-soojus 24 kuini 26° R., üks kuini faks forda päewas, 10—15 minutit.

Häbedusemoffade werepaije.

Riijama nagu mujalgi naha peal, kus raswarahud peituvad, wõib ka wäiksete ja juurte häbedusemoffade peal weripaiseid ette tulla. Sagedaste leidub neid juurtel häbe- dusemoffadel, iseäranis keismistes eluaastates seiswatel naisterahwastel. Ka tütarlastel ja noortematel naistel juhtub neid olewat, iseäranis kui nad kahwatõbised on ja palju istuwad. Ka mustus etendab siin tähtsat osa, sest werepaije tekib ainult siis, kui raswanäärme awaus ära umistab. Sinna tekib siis paistetuse, põletik ja pärast mäda- nemine. Kuna paije laialiajamine harwa õnneks läheb ja suuremalt osalt kõwa muhk järele jääb, siis on soowitamam kohe paije pehmenemist ja wäljamädanemist hõlbustada, mille läbi ka walud wäiksemaks jääwad. Haige ei tohi palju liikuda ja hoidku soojad linaseemne kompressid haige koha peal kuini paistetuse pehmeneb, paije terawa kuuju omandab ja terawasje otja mädatipp ilmub. Ei peaks paije nüüd warsti iseenejest lahti minema, siis tuleb ta lahti teha.

Mõnedel naisterahwastel ilmub iseäranis sagedaste werepaiseid, nimelt siis, kui kuupuhastus korras ei ole. Siin peab kuupuhastust korradama ja üleüldise terwise eest hoolt kandma.

Häbedusemoffade werepaistetuse.

Wahel paistetawad wäiksed häbedusemoffad üles, sest et nendes mõni werejoon katki juhtub minewat ja sinna werepaistetuse tekib. Iseäranis hõlpsaste wõib see raske-

jalgsuise või mahasaamise puhul sündida. Haige häbedusemoff on seeftpoolt siinikas-punane, paistetunud, pingul. Paistetus võib ka iseeneft lahti kärseda, aga juhtub see mõni juurem werefoon olewat, siis võib teinekord õhter werewoolus tekkida, mis tingimata arsti abi nõuab. Harilikult aga jeda lõhkest ette ei tule, waid paistetus läheb põsetikuft ja mädanemiseft üle. Kui külmad kompressid werepaistetust ei juuda laiali ajada, siis peab soojade linajeenne kompresside abil mädanemist hõlbustama. Harilikult läheb paife iseeneft lahti, ei peaks jeda aga juhtuma ja omandab ta kahtlase värwi, nii et werefihwitust karta on, tuleb arsti poole pöwrata, kes ta waluta awab. On paife lahti, tuleb teda 4 kuni 6 forda päewas puuwilla tropi või irrigatori abil leige, feedetud weega puhastada.

Suurte häbedusemoffade uhatus.

Mitte harwa ei teki naisterahwa juurtele häbedusemoffadele uhatus ehk õhatus. See uhatus ilmub wäifsete põiekest kujul, mis ifegi kuni ematupe awaujeni edasi lagunenewad, kui selle wastu midagi ette ei wõeta. Uhatust on kolme liiki; lihtjal uhatusel põiekest ei teki; kangemal uhatusel tekiwad juba kollaka mädase wedelikuga täidetud põiekesed, kuid need kuiwawad niifama ära, ilma et lõhkeftid; weel ägedamal uhatusel lähewad need põiekesed lõhki, mäda woolab wälja ja kujuneb koorukefteks, või jälle kärsistatakse pealisnaht jedawiifi ära, et sinna märjad kohad jääwad, n. n. soola-woolus. Harilikult ilmub uhatus efimeftel, äkilisel (acut) kujul. Tekib aga uhatus pitaldajel (kroonikalisel) kujul, siis muutub ta aegamiifi soola-woolufeft. See soola-woolus seifab wäljakannatamata sügelemisefta ühenduseft, nii et naisterahwas alati kratfima ja õdruma peab, millefta ta aga haiget kohta, kuigi wastu tahtmiift, weel enam äritab. Haige ei saa õõjeti magada, läheb närwilikuft, pitapeale ifegi kahwatõbifeft. Häbedusemoffadelt kaowad karwad ja rasw, ning naht lõõb kestama, kui soola-woolufefti ei peaks tekkima.

Ei ole teift sugufade haigust, kahwatõbe või muud üleüldiift haigust märgata, siis aitab kohalifeft ravitsemifeft küllalt. Pehmendamise abinõudeft on siin wali puhtus, külmad pesemiseft, iste-wannid, goldkreemiga wõidmine ja borakfi-weega pesemine (1 gramm borakfit 300 grammi wee peale), ka siifõõrumine tina-salwiga aitab. Soola-woolufe puhul aga tuleb lahja sublimati-sulatiifega pinfjeldada

(0,1—0,2 grammi sublimati 300 grammi destilleritud wee peale). Head mõju avaldavad ka tšingi-witrioli ja wase-witrioli lahja sulatise jees (0,5—1,0 grammi 300 grammi wee peale) määraks kastetud ja kompressina haige koha peale pandud linaje riide tüfid. Rärnad ehk koorufesed iga rohu tarvitamise korral ära leotada ja nende asemel puuwillaga ettevaatlikult ära kuivatada. Kannab uhatus aga sammaspooliku laadi, peab arsti poole pöörama.

Wäliste suguosade sügelemine.

See seisuford on naisterahwale kõige kõrgemat kraadil piinlik ja võib teda meeleheitmiseni wiia. Suguosad sügelewad kangeste, nii et ühtlugu kratsima ja döruma peab, kuid põiekesi või muud ohatust ei ole märgata. Suguosad sügelewad kas wahetpidanata, või kaob sügelemine mõneks ajaks ära ja ilmub siis jälle uueste. Sügelemist ei tundu mitte ainult wälistes suguosades, waid ka häbedusemäl ja reite wahel. Sagedaste sügeleb ühtlasi terve keha, nii et naisterahwa seisuford ülipiinlik on. Mõnikord jääb sügelemine korraga järele, nii et naisterahwas ömal üsna hea tunneb olewat, ainult wahetewahel tundub weel nagu terget sügelemist, aga sealtjamaast ilmub sügelemine jälle täie hooga. See woodi, jookjad ümad, kohwi ja alkohooliliste jookide joomine teewad sügelemise ägedamaks ja tekitawad teinekord ifegi sügelemist.

Weelaskmine on wahetewahel takistatud, sest sügelemine võib kusetornuse ulatada või jälle tekiwad seal ägedad, tuikawad walud, jealjuures on naisterahwal alaline weelaskmise tung.

Suguhimu on jägedaste haiglasel kombel kõrgendatud. Arwatawaste tuleb üks osa sügelemise juhtumisi onanismijest, kuma aga ka jeda ette tuleb, et sügelemine onanerima kihatub. Haiged naisterahwad, kellel sugulisti ühendust miidu mõttesjegi ei tule, ärkawad võisel kange suguhimuga ülesse; ka päewal käiwad suguhimu hood peal.

Kõige jägedamine tekib sügelemine juwe ja talwe tulekul. Sagedad on nad ka wahelduseaastatel ja lihawatel naisterahwastel, niijama ka raskejalgsuse ajal. Sügelemist võiwad ka linawoolused ja põletawate omadustega kuji tekitada.

Kawitsemisest katjutagu kõigepealt kõiki äritawaid wooluüsi kõrwaldada, sel teel, et päewas 2—4 korda istewannuüsid wõtaksje, kas jahedamaid või jookjemaid, haige

enele äratundmise järele. Ka 22° R. järele jooja ematupe loputamisega piütagu 1—4 korda päewas wooluži kõrvaldada või kahjutaks teha. Wälimisi juguosajid puhastatagu jagedaste 18° R. jooja wee siise kastetud puuwilla tropiga. Wajaduse korral võib puuwilla ka häbeduseprao wahela ja ematupešje panna, kus nad lima enese siise imewad. Seda puuwilla peab mitmel korral päewas uuendama.

On sügelemine wäljakannatamata äge, siis võib kaemine wannis wüibida, kuni 2 tundi. Wanni weši olgu kas hästi külm või hästi soe, 16—20° R. või 28—32° R. Sellega ühtlasi kaowad harilikult ka walu ja tülitaw jughimu. Sügeleb terwe teha, wõdetagu täis-wannisid.

Kawitsetakse kirjeldatud kombel südilt ja kannatlikult edasi, siis võib kindel olla, et ka kõige wiisam sügelemine kaob.

Rohtudest wõiks pehmendawate abinõudena borakssi sulatist mandlipiima sees ja iseäranis maarjajää sulatist nimetada. Maarjajääd wõdetagu 1—2 oja 300 oja wee peale, kas iste-wannideks või ematupešje siisepreptsimiseks. Heaks pehmendawaks abinõuks on ka thymoli-sulatis (0,5—3,0 grammi thymoli, 10 grammi glitserini ja 100 grammi puhastatud piiritust). Naisterahwas pidagu seda rohtu omal pudeli sees käepärast ja niijutagu sellega sügelewaid kohtasid käsna või puuwilla tropi abil. See paneb need kohad õhetama ja sügelemine lõpeb ära.

Häbedusemoffkade peale siisjõõrumiseks joowitatakse kloroformi (1 oja kloroformi ja 6 oja mandli-õli).

On häbedusemoffkad alalise õõrumise ja kratsimise tagajärjel paistetama lõõmud ja kangeste walušad, siis heitku naisterahwas mitmeks päewaks woodisse ja pidagu juguosade peale Goulardi-wee ja mõru-mandli-wee lappisid (3 oja Goulardi-wett, 1 oja mõru-mandli-wett), ka võib niiskeid linase riide lappisid häbedusemoffkade wahel pidada, kui arst mõnda muud ei juhata.

Naha sügelemise wastu aitab ka *Acidum salicylicum*. 1 gramm seda pulbrit 10 grammi piirituse peale. Sellega sügelewaid kohtasid niisutada.

Ematupe põletik.

Ematupe põletikku tuleb niihästi tema äkilisel (acut) kui ka pifaldajel (kroonikalisel) kujul väga jagedaste ette, fõrd ijeieiswa üfiktu haigusena, sealtjamaft jälle teiste haigustega ühenduses.

See haigus wõib väga mitmejagustel põhjustel tekkida. Rõdigepealt olgu haiguse tekitajatena puuwilla kuulikesed, käsnaikesed ja gummist kaitseriistad nimetatud, mis kas rawitsemise otstarbel (puuwilla tampoonid) wõi raskejalgsjeks jäämise eest hõidmiseks ematupesje pistetaksje ja fiinna liiga kauaks jääwad. Tihti aetakse ka onanisuuse otstarbel mitmejaguseid asju ematupesje, mis seda wigastawad ja sel kombel põletiku wälja kutsuwad. Ka üleliigne ja tormiline jaguline ühendus wõib ematupe põletikku tekitada. Ranged rohud, millega ematuppe loputatakse wõi rawitsetakse, põletawate omadustega wäljawoolused j. n. e. wõiwad ematupe põletikku tekitada, niisama ka kuupuhastuse ja kuse jäänujed, kui naisterahwas oma jaguosjade puhtuse eest küllalt ei hoolitse. Täie õigusega nimetatakse ka üleliigset alkoholi ja kohwi joomist haiguse põhjusteks.

Ematupe loputamine liiga palawa wõi liiga küлма weega, niiske põranda peal istumine ja külmad jalad wõiwad ematupe põletiku soetajaks olla. Ka siit näeme, kui otstarbekohatud naisterahwa riided on. Kuna terme ülejäanud keha riietega hästi kaetud on, puudub just wälistel jaguosjadel igajagune kaitse, ja külmal tuulel on waba woli sabade alt ülesje tungida.

Rõdged, jarlakid, difteritis, soetõbi j. n. e. wõiwad ematupe põletiku wälja kutsuda, iseäranis aga tripper. Tripperi wõib küll wälja parandada, ematupe põletik jääb aga pahatihti weel kauemaks ajaks alale. Mahajamise ajal saab ematupp jagedaste wigastatud, sellest tekib siis lapjewoodi-palawik ja wiimastest ematupe põletik.

Wäga jagedaste on ematupe põletik ka emaka põletiku, munasarjade paistetuse, päraõõle- ja põiefatarri laaslasteks, niisama jagedaste tekib see haigus wälisest jaguosjast peale.

Rahwatõbe puhul puudub enam ehk wähem äge ematupe põletik ainult harwa, peaaegu niisama ka skrofulose ja sühkruhaiguse puhul.

Ematupe põletikku tuleb igas wanusejärgus ette, ihegi lapjed ei jää puutunata, kõige rohkem aga tuleb teda jugu-
wõimjate naisterahwaste juures ette, nimelt tripperifihwi tagajärjel.

Põletik ilmub ematupes kas pleffide näol wõi katab terwe ilanaha. Esiimesel kujul on ta rassem. Ilmub põletik kergemal kujul, siis leiame, häbedusmokkašid laiali tõmmates, ematupe ühemõddulijelt punetawat, paistetanud olemat ja mäda eraldawat.

Palju sagedamine tekib plefikujuline (kroonikalik) ematupe põletik. Ilanahk punetab siis vähem ja on vähem muutunud, kuid silma paistawad nõõpnõela pea funi läätse suurusjed käsnafejed.

Wahel leidub, nimelt raskejalgetel, harwemine lapje-woodis olejatel, ematupe ülemises osas funi wiinamarja juurušeid, hallikalt läbipaištwaid põiefeši, sagedaste korra-
tutes, tihedates kobarates koos. Põiefejed on pealt pehmed, šiledad. Kui seejuguše põiefeše lõhki torfame, langeb see kofku ja juuremalt osalt tuleb sealt gaasi šijijedes wälja, ainult harukordadel wedelikku.

Ematupe difteritilise põletiku puhul leiame ematupe ilanaha, kas üfikutes kohtades wõi laiemalt šopaje-kollaje, paijelise, halwaste lehkawa, mäda ja wirtša eraldawa korraga faetud olemat, kusjuures ematupest pärastpoole rohakas-
musti tükifeši wälja tuleb. Paranedes jääwad šiin sagedaste armid järele ja ematupp muutub selle läbi kitsamaks.

Šaige tunneb šifemišt kuumušt, kihelemišt, ja lima ilmub rohkemal mõõdul, limas leidub ka rohkem werewett, sagedaste on lima walfjas, terawa haisuga ja kõrwetab wäliste juguofade nahka enam eht vähem. On ematupe põletiku põhjušeks tripper, siis on lima paksem ja rohakas-
kollane.

Walufid tundub ainult haigufe ägedama laadi puhul. Šiis põleks nagu kõik šees ja ematupe awaus on sagedaste nii hell, et ihegi ematupe loputamist raske on ette wõtta, ja selleks ešiotša kõige peenemaid ematupe-torušid peab tar-
witama. Šiearanis juureks muutub walu nendel naisterahwastel, kellel wärške tripper ematupesje hakanud, ja kes šiiski šunnitud on šugutišt ühendušt ette wõtma. Pärast-
poole wähenewad walud ja ematupe kroonikalise põletiku puhul puunduwad nad harilikult täieste.

Weelafmine walmištab haigufe algufes ägedat, põle-
tawat walu, kui kufi punetawat ja põletikus olemat ila-
nahka nišutab; ematupe ägeda katarri puhul wõib kufi ihegi kinni jääda. Ka wäljaskäimise tungi tundub sageda-
mine ja pärastpoole tühjemamine šunnitab walu.

Suguline ühendus on äkilise (acut) põletiku puhul walus, jagedaste ülepea wõimata, sest et terve ematupe ilanahk paistetunud on. Ka pärastpoole walmistab ta rohkem waewa kui mõnu, nii et haiged jellest kõrwale hoiawad.

Ematupe äkiline (acut) põletik wältab umbes 2—4 nädalat, siis ta kas paraneb ära wõi muutub kroonikaliseks.

Ematupe põletiku rawitsemisel tuleks kõigepealt neid põhjusti kõrvaldada katjuda, mis teda tekitada aitawad. Kas neid põhjuseid aga ülepea eemal hoida saab, on väga küsitaw. Siin tuleks kõigepealt mõistlik ülespidamine kuupuhastuse puhul kõne alla. On kuupuhastus kudagi wiisi walus, üleliiga rikkalik, siis peaks naisterahwas rahulikult woodis wiibima ja enne jeda 24—26° R. sooje istewannisiid wõtma, ka keha-mähised on tulujad. Üsna iseäranis ei tohi kuupuhastuse ajal tantjida. Mõned naisterahwad aga tantjivad otse jelle wastu just wale-häbi pärast kuupuhastuse ajal. Pidult ja tantjust ära jääda häbenewad nad jellepärast, et siis kohe aru jaadaks, mis pärast nad ära on jäänud ja ei tantji. Mõnikord algab kuupuhastus just tantju ajal, aga ülemalnimetatud põhjuse pärast tantjitatekse siiski wahwaste edasi. Ülekohtune on ka nii paljude tütarlaste katse kuupuhastust mõnesuguste rohude waral waremalt kui õigus wälja kutsuda, et see pidupaewaks siis juba möödaks oleks. Nii mitmed naisterahwad on arstidele tunnistanud, et nad ettewaatamatad on olnud ja kuupuhastuse ajal tantjinnud ning kohe peale jeda haigeks on jäänud. Paljud noored neiud teewad ennast aga meelega haigeks, kuna nad tubliste äädikat joowad, et jelle läbi näost kahwatumaks ja „huwitavamaks“ jääda; hariliku kuupuhastuse asemel ilmuvad neil siis limased-mädased wäljawoolused. Juba noores lapse-eas tuleb ka jelle järele walwata, et jeedimine hästi korras oleks, iseäranis neiu-easse astumise puhul mitte kõhu kinniolekut ette ei tuleks, sest et jellel pärast väga walujad tagajärjed on. Rahjulikud on ka mehinädalad oma liiga jagedate juguliste ühendustega.

Ematupe põletiku rawitsemisel wõib jagedaste juba lihtja puhtusega, jageda pesemise ja loputamiseega eesmärgile jõuda. Muidugi ei tohi ematupe loputamiseks liiga palawat ega ka liiga külma wett wõtta, ematupe-toru tuleb hästi õrnalt sisse juhtida. Äkilise (acut) ematupe põletiku puhul wõiwad haiged mõni aeg woodis olla, jagedaste himustawad nad jeda ise. Wisade, kroonikaliste ja tripperist tekkinud ematupe põletikkude puhul ei wii lihtne puhtus üksi eesmärgile, waid siin peab süstematikalikult rawitsema:

1) 3ste- wõi kaha-wannid kolm kuni neli korda päewas, 24—26° R. joojad, $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ tundi iga kord. Wannis wõimalikult kõik häbedufemokad laiali tõmmata, et vähemalt ematupe awaus loputatud saaks. Ka supeluspeeglit wõib tarwitada, kuigi see mõnede arstide arwamise järele iga kord joomitaw ei olewat, sest et ta walu jümitawat, ilanahka wigastawat ja tõbeolluseid tahapoole litjuwat. 2) Ematupe loputamised; ematupe-toru õrnalt sisse juhtida ja 2—4 korda päewas 28° R. jooja wett ematupesje woolata lasta. Weisi olgu keedetud ja lastagu joomitawa joojueni ära jahtuda. On ematupe ilanahk kangeste paistes, peab haige loputamise puhul lamama, ainult siis wõib loota, et wesi täielikult ematupesje pääseb. 3) Tõbiste wäljarooluste jisseimemiseks juhitaagu ematupesje, kui wähegi wõimalik, niisked puuwilla kuulisejed. Neid ei wõi kauaks sisse jätta, waid uuendatagu mitu korda päewas. 4) T-mähist tarwitatakse äkiliste (acut) põletikkude puhul peaaegu alati, kusjuures esmalt 18° R. jooja wee sees määraks kastetud puuwilla tükk wäliste juguofade peale pandakse. 5) Ematupe põletiku kõrwa jeltjib suuremal osal juhtumistel ka kõhu kinniolek. Selle kõrwaldamiseks tehtagu päewas 18° R. jooja weega üks kuni kolm tühjendamise klistiiri. 6) Alkoholiliste jookide, kohwi ja tee tarwitamisest hoitagu eemale. Kohtudest, mida põletiku kõrwaldamiseks ematupesje pritsitakse, oleksid nimetada: tannini julatis ($\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ jupilusika täit tannini toobi wee peale), maarjajää julatis ($\frac{1}{2}$ —1 jupilusikat toobi wee peale), tjingi-witrioli julatis ($\frac{1}{2}$ —1 jupilusikat toobi wee peale). Ei ole rohku mõjumist märgata, wõib aegamisi kangeimat julatist tarwitada.

Sünnis on ka xeras, mida ematupe põletiku puhul ilanaha peale puistatakse.

Tripper.

Ematupe tripperi wõib naisterahwas mehelt külge-hakkamise teel saada. Seda ei tule mitte ainult liiderliffudel naisterahwastel ette, waid ka wiisipäralistel naistel igas seisuses, ilma et neil jellest aimduft oleks, kui mees juba poisimehe põlwest saadik wõi abielu rikkumise teel tripperihaige on. Kuna tripperihaigus mehel iseäranis kusetoru ilanahas peitub, tungib ta naisterahwal ematupe ilanahasse, jagedaste ka emaka ilanahasse, munatorudesse ja munajarjadesse. Harilikult laguneb ta ka kusetoru ilanaha peale laiali.

Naišterahwa tripper algab palawušetunde ja jügelemiſega juġuoſades. Kuigi ka waršti wäheldane limawooluſ tefib, ei panda jeda eſiotſa juuremalt tähele. Aga juba mõne päewa päraſt muutuwad walud ägedamaks, põletawamaks, weelaſkmine lööb walujaks ja häbeduſemofad paisetawad üles, ilma et kõndimine ja teha liigutufeſ juuremalt raſkendatud wõi taſiſtatud olekſiwad. Wäljawooluſ muutub ohtramaks, pakſemaks, mädaſarnaje maks, on kollakas-roheline ja wulijeb — kõige kõrgemal kraadil — ſagedaſte häbeduſemoffade wahelt wälja. Häbeduſeprao ſijemus ja ümbrus on kuni taguotſani nagu audunud, ja kui kuſetoru peale liſjuda, tuleb jelle punetawaſt awaſeſt mädaſarnaſt wedelikku wälja. — See wiimane on ſelge tripperi tunde märk, jeſt teiſte limawooluſte puhul naišterahwa juġuoſadeſt ei tule kuſetoruſt mädaſarnaſt wedelikku wälja. — See ſeiſuford wältab harilikult kaſk kuni kolm nädalat; ſiis jääwad walud wähemaks, wäljawooluſ muutub limaje maks, kaotab oma mädaſarnaje wäljanägemije, wältab aga weel kauemat aega edaſi ja on ikka weel külgehaffar.

Miitana kui walud ägedad on, ei tohi haige rammuſat toitu ſüüa, peab ſeedimije korras hoidma, jahedaid iſte-wanniſid wõtma, miſ kordkorralt ikka kauemine wältama peawad. Loputamijeſ on ſünniſ kummeli-tee wõi l ſupilulijika täiſ lüſoformi ühe tooſi wee peale. Ei ole haigufe ſeiſuford äge wõi on põletik ülemaſjuhataſatud rawiſemije-wiiji abil juba kõrwaldatud, ſiis wõetakſe arſti juhatufe järele kangemaid ſiſſepriſimiji ette.

Meelēſ peab pidama, et tripperiſihwt ſilmadele wäga kahjulik on, ja jellepäraſt peab käd igakord, kui nendega juġuoſaſid on puudutatud, hoolega ära pejema. Waſtaſjel korral wõib wäike till tripperimäda wäga hõlpfaſte ſõrme külge jääda ja ſealt ſilma jattuda. On juhtumiji ette tulnud, kuſ naišterahwaſtel, kellel tripperimäda kogemata ſilma puutumud, mõlemad ſilmad paari päewa jookſul päriſelt mädanema lõiwad ja ſilmanägemine kaduſ. See-juġuſtel juhtumijeſtel tuleb ſilmaarſt kohe abiks kutjuda.

Pehme ſhanter.

Pehme ſhanter itnub wäike, pehme paiſeſe kujuſ eſimeſtel päewadel peale külgehaffamiſt juġuoſades ja omandab mõnikord näriwa, haawapõletikulije iſeloomu. Kaunis ſagedaſte ajaſ ta ſealjuures ka kubemerahuſ paiſtetama. Haige peab wõimalikult kohe arſti juurde minema, keſ paiſe mõnejuġuſte rohtude waral warſtigi ära parandab

ja haiguselihwti laiati ei laje laguneda. Pehme shanker ei ole väga kardetaw haigus, kuid arsti poole peab juba alguses kohe jellepärast pöörama, et otjusele jõuda, kas see lihtne pehme wõi kardetaw kõwa shanker on. Wõhit wõib wahetegemijega kergeste effida ja tagajärjed on siis väga halwad. Paistetawad ka kubemerahud ülles (bubonid), siis katjutakse paistetust niiskete-soojade kompressidega laiati ajada wõi nende walmimist hõlbustada, mille peale arst nad siis lahti lõikab ja jeeft ära puhastab, et nad mädaft täieste tühjaks saakfiwad.

Rõwa shanker (sifilis).

Rõwa shanker ilmub waluta wistriku (paijeseje) kujul juguosadesje, kolmandal nädalal peale külgehakkamist. Paijeseje siseje tekib mäda ja mäda alt ja ümberringi on paijese kõwa ning wisa paranema. Kuus nädalat hiljem tekib terve keha peale nahahaigus niiskete plekifeste kujul, mis ruttu ära taob. Ühtlasi hakkab paije nüüd ruttu paranema. Nüüd aga hakkawad ka kubemerahud walutama ja paistetama, kõrisje ilmuwad paijed ja tekivad mitmejuguised sifilise märgid, mille kirjeldamine siin liiga kaugele wiiks. Ei ole inimeje kehas mitte ühte elundit olemas, mis sifilise puhul kaaja ei kannataks. Jäetakse sifilis rawitsemata wõi rawitsetakse oskamatalt, siis jureb haige wiimaks jellesje tõbesje. On haigel aga küllaldajelt kannatust asja kohase rawitsemise läbitegemiseks, jaab ta terweks. Jseäranis tähtis on, et haigusjega kohe arsti poole pöörataks. Sifilise haigetel emadel tuleb enneaegseid jünnitamisi ette wõi nad jünnitawad sifilisehaigeid ja eluwõimetuid lapsi. Rawitsemine jääb täieste arsti hooleks. Sifilis ei hakka mitte ainult haawamäda kaudu külge, waid ka ila, röga emapiima, were j. n. e. kaudu, jellepärast ettewaatust! Jga koht ihu wõi ilanaha peal wõib jelleks paigaks olla, kust sifilise lihwt inimeje kehasje tungib.

Ematupe kramp.

Ematupe kramp seisab ematupe lihaste krampstikus kofkutõmbamises, kui mehelliige wõi arsti sõrm ematupesje tungida püüawad. Selle krambi puhul tunneb naisterahwas walu. Sagedaste ei tõmba ennaft ka mitte ainult ematupe lihaksed ükfinda kofku, waid ka teised waagna lihaksed.

Mõnede arstide arvamine järel seisab ematupe krambi põhjus ematupe awause üleliigses helluses.

Ematupe krampi ei tule mitte harwa ette, tema tekkimise lähematest põhjustest oleksiwad weel järgmised nimetada :

W i g a s t u j e d e m a t u p e a w a u s e s . Saab ematupe awaus esimeise jugulise ühenduse katse puhul kergeste wiga, siis jääb juguline ühendus sellest ajast peale walujaks, ja niipea kui meheliige haawasje puintub wõi dörub, tekib ematupe kramp. Siia hulka kuuluwad ka neitsinaha wigastused jugulise ühenduse puhul. Mida wäiksem nimelt neitsinaha awaus on, jeda rohkem kistakse neitsinahk jugulise ühenduse puhul mitmest kohast lõhki, mis küll sagedaste walu sünnitab, kuid need walud on möödaminewad. On aga neitsinahk sitke ja juure auguga, millest meheliige läbitungima pääseb, ilma et neitsinaha ääre katki käristaks, siis saab neitsinahk jugulise ühenduse puhul rohkeste wenitada ja dörutada, mille tõttu walud ja lihaskrambid tekivad.

On ematupe awaus kitsas wõi on meheliige sellega wõrreldes wäga juur, siis saab ematupe kokkutõmbaw lihaks jugulise ühenduse puhul liiga palju wenitada ja sellest wõib ematupe kramp tekkida. Sagedaste seisab häbedusepragu liiga kõrgel ülewal ja eespool ja siis on ematupe awaus ijaaranis kitsas. Seejuga puhul topiwad wilumata mehed oma liikme ematupe ajemel wastu kusetoru awaust wõi koguni osalt selle sisse. Sünnib see mitmel korral, iga järgnewa jugulise ühenduse puhul, siis wenib kusetoru eestotjast laiemaks ja sellega ühenduses seiswate walude tagajärjel tekib ematupe kramp.

Kolmandaks põhjusteks wõiwad põletikud olla. Sünnib juguline ühendus nii wiletjal wiisil, nagu eespool kirjeldatud, siis kutsub see ematupes juuremalt osalt põletiku wälja. Ja kui ka jugulise ühenduse eespool nimetatud taktistused juba ammu kõrwaldatud on, jääwad põletikud ikkagi alale, mis edaspidiste juguliste ühenduste puhul walu ja lihaste krampiid sünnitawad. Aga ka teised ematupe nii kui ka emakaela, emaka ja munajarjade rikked wõiwad ematupe krambi tekitada.

Jääraline kuldurvus ematupe krampideks on argadel, närwilistel ja äritatud inimestel wõi ka niijugustel tütarlastel, kes jelle teadmatuses, mis neil jugulise ühenduse puhul kõik ette wõib tulla, wõi jugulise ühenduse tagajärjede pärast, juurt hirmu tunnewad.

Kõige rohkem tuleb ematupe krampiid neiu-eas ette koge peale jugutüpiuse ajajärku astumist, aga ka noortel naistel abielu esimestel aastatel.

Suguojades enestes jealjuures juuremaid muudatusi märgata ei ole. Wabel on ilanahk punetaw, ära dörunud ja mõnikord tundub jeal ka wäikseid käsnafeste jarnaseid fõrgendusi olewat. Teineford on fujetoru awaus ja fujetoru ise nii laiaks wenitatud, et fõrm parajaste sisse libijeb. Mõnedel juhtumistel leidub jälle neitfinaha wigastusi, selle ääred on paksemad ja turjunud. Ka ilanaha kriimustusi tuleb ette.

Tähtsamaks haiguse nähtuseks on, nagu juba tähendatud, jee, et ematupe kofkutõmbaw lihaks ennaft walu jünnitades kofku tõmbab, niipea kui meheliige wõi arsti fõrm ematupe awanjesse tungib. Isegi kõige wäheha külgepuutumise puhul mõne muu asjaga tuleb jee piinlik jeijuford nähtawale ja mõnede arstide seletuse järele tekitawat isegi puhumine wäliste suguojade peale wõi nende fõtistamine julega ematupe frambi, jama ka paljas mõte jugulise ühenduse wõi arsti juurde läbikatsumisele minemise peale. Negamisi jaawad ka teised naabruje lihastefalgaframbist tabatud, iseäranis pärajoole kofkutõmbaw lihaks, põielihased, reielihased, nii et naisterahwas ka põie ja pärajoole poolt walu ja piina tunneb. Jalad wärisewad tal ja litjwad framplikult üksteise wastu. Suguline ühendus toob enesega fangeid walusid kaasa, nii et mõnujuse tunnet ülepea ei teki. Startuse päraft tõrguwad haiged jugulise ühenduse wastu, ja kuna meheliiget jagedaste wõimata on täielikult sisse juhtida, siis jääb abielu, enesestki mõista, jügamataks. Läheb juguline ühendus mõnikord, kuigi ägedate walude all, täielikult õnneks, siis wõiwad ematupe frambi all kannatajad muidugi ka raskejalgses jääda, kuid ka peale raskejalgsust ja jünnitamist wõib ematupe framp edasi püsida; juuremal osal juhtumistel aga kaob ta kas raskejalgsuse wõi mahaajamise puhul.

On mehed mõistlikud, siis jätawad nad jugulise läbikäimise ematupe frambi puhul esiotsa järele, siis kaob ka ematupe framp juuremalt osalt kannis ruttu, kuid ematupe frambi alguskõhta jääb siiski weel eraforraline hellus-tunne alale.

Üleüldine terwise jeijuford jaab ematupe frambi all juuremalt osalt märkja kannatada, kui jeda forratust õigel ajal ei fõrwaldata. Naisterahwad muutuwad ifka närwilihemaks, jõnetumaks, on halwas meeleolus, lahwatud, kannatawad unepuuduse all ja käiwad abielu lahutamise ning enesetapumise mõtetega ringi. Seda juurendawad weel jagedaste fõrduwad, ägedate waludega ühenduses jeiswad jugulise ühenduse katjed.

Du forratus kõrvaldatud, siis on ka kõik teijed nähtused sagedaste kui ühe hoobiga kadunud, ja warstigi tunneb naine juba mõnusesetunnet ning saab siigivaks.

Peaaegu ilma erandita võib ütelda, et iga ematupe krampi ära parandada võib, ka seejuguiseid, mis hästi wifad ja kaua kestnud on. Kõigepealt püütagu aga haiguse põhjuse üle selgusele jõuda. Tuleb ka jeda ette, et ematupe kramp rawitsemisel kaob, siis aga mõne aja pärast uueste ilmub.

Tekib ematupe kramp abielu algusel, siis peab naisterahwas enesele kõigepealt selgeks katsuma teha, et juguline ühendus paljudel naisterahwastel alguses enam ehk vähem walus on, ja nõutagu mehelt, et see kõik jugulise ühenduse katsed mõneks ajaks järele jäta, et ematupe ilanahasje wõi neitsinahasje juhtumisi tekinud lõhedel aega paranemiseks oleks. Sagedaste wiib see ühinda juba paranemisele ja üksteist usaldades jaawad mees ja naine küll jellega hakkama, et juguelu kohta seletust muretsewad, siis kaob ka naisel igajugune salahirm jelle eest. Du abikaasad juguelu käitawatest raamatutest jugulise ühenduse kohta seletust saanud, siis ei juhi mees oma liiget ematupe asemel enam kusetorusje j. n. e. Ei wii wahepidamine jugulises läbikäimises paranemisele, siis on ematupes arwatawaste põletik tekinud ja tuleb sellekohased rawitjuseabinõud tarwitusele wõtta, nagu jeda ematupe põletiku kohta juhatanud oleme. Seisab ematupe krampi põhjus jelles, et neitsinahk liiga tugew on, siis peab arsti poole pöörama, kes siis kohe abi muretseb.

Du ematupe ilanahk kuuw, nagu jeda lihahimust puutumata naisterahwastel ette tuleb, siis võib mees oma liikme enne jugulist ühendust glitseriniga wõi magusa-mandlidliga piisut libedaks teha.

Tekiwad waluta lihastekrambid, siis aitawad 2 kuni 3 korda päewas ette wõdetawad iste-wannid.

Seejoopus olgu esmalt 28° R., pikkamisi võib siis kuni 32° R. sooja weeni edasi minna. Wannis wiibimise aeg — 20 kuni 30 minutit. Soowitaw on ka waheliha ja fintjude masserimine (soonetajumine).

Üleüldise nõrkuse ja närwiljuse rawitsemisel talitatu nende kohta antud juhatusete järele.

Krampide pehmendamiseks tarwitatawatest rohtudest oleffiwad nimetada: opiumiga segatud klistiir ja ematupe loputamine seige, limase linaseemne teega, niisama ka arsti poolt wäljakirjutatud opiumi, morfiimiga j. n. e. segatud ematupe küünlad, wõi jälle kokainiga niijutatud puuwilla-kuulite ematupesje piistimiseks.

Ematupe wäljalangemine.

See ei ole kahjuks haruldane naistehaigus. Ta seisab alati küll emaka iga juurema allapoole wajumisega ühenduses, aga ka ijejeiswalt, ilma et emakas paigast liiguts, wõib ematupp wälja langeda. Siiski peab tähendama, et kõik ematupe seinad ilma emaka wajumijeta üheforraga wälja ei lange, waid ainult ojalt. Wahel on ainult üks ematupe ilanaha wolt alla wajunud, ilma et naisterahwas jellest kõigewähematti märkaks. Raskemal puhul aga ripub alla wajunud ematupp häbedujemokkade wahelt wälja, esineb siin juure paistetujena, ja kuna tuul, riiete õõrumine ja fuuji wäljalangemid ematuppe äritawad, siis tekivad põletikuline walu, paistetus ja haawad, mis kõndimist takistawad, jugulise ühenduse walujaks wõi wõimataks teewad, ühtlasi tundub altkehas litjumist ja pungilolekut. Kende kase äärmise seisukorra wahel on weel hulk keikmisi haiguseastmeid.

On ematupp juba kaua wälja langenud wõi rawitsetakse teda hooletult, siis tekivad limawoolus, paisjed, ijege wähhjatõbi. Siia juurde wõib ka teisi haigusi naabrujes jeltstida.

Iga naisterahwas, kes märkab, et tal ematupp wälja on langemas, peaks ennaft kohe arsti poolt läbi katjuda lastma. Sealjuures peab jelgujele jõudma, kas siin tõsiie wäljalangemisega tegemist on wõi on see kaswjas, mis wälja tungib.

Neitjidel, kel neitjinaht korralik, tuleb ematupe wäljalangemist üliharwa ette, läbistikk kõige rohkem juhtub seda nõrga lihakeawaga naisterahwastel ja neil, kes jagedaste jünnitanud ja jünnitamine pealegi weel raske on olnud, kes liiga wara lapjewoodist tõusnud, kel jünnitamise puhul waheliha lõhki kärijenud ja see küllaldajelt hästi ära parandatud pole, kes kestwalt walgete-wooluse all kannatanud ja jugulisi liialdusi ette wõtnud. Ka liiga jagedad ja kestwad liiga joojad iste-wannid wõi loputusjed wõiwad ematupe nii lödwaks teha, et see wälja langeb.

On naisterahwal mõnel eelnimetatud põhjujel kord juba kalduwus jelle poole, siis wõib ematupp kõigewähema pörutuse wõi litjumise puhul wälja langeda, näit. tugew rõhumine pärajuole tühhjendamise puhul, keha pörutusjed hüüpates, tantjides, kõhides, aewastades, ofjendades; jama kahjulikult mõjuwad ka liiga kitjas pihif, raskete asjade tõstmine j. n. e.

Ematupe wäljalangemine on naisterahwale alati kahet-
sufewäärt asjaks, sest parandamine läheb ainult harukor-
dadel õnneks. Ja on naisterahwal kind kaaluwus selleks,
siis peab ta hästi ettewaatlik olema. Kõigepealt peab küll
üleüldist terwije seisukorda tõsta katsuma, sest on terwis
hea, siis kaob ka igasugune lõtwus kehakudedest ja sooned
tõmbawad endid pingule, edasi tuleb ematuppe jaheda weega
loputada, jahedaid klistiiritsid teha, jahedaid iste-wannijid
wõtta, tannini, maarjajää j. n. e. julatist ematupesje
prittida.

Seni on lugu nii olnud, et naisterahwad, kellel ema-
tupp wälja langenud, juuremalt osalt mitte kohe arsti poole
ei pööra, aastatekaupa, isegi eluaja jeda warjul hoiawad.
Pöördakse aga kohe arsti poole, kui haigus alles wärske on,
siis on palju rohkem lootust paranemise peale. Paranda-
mine nõuab kauemat aega ja naisterahwas peab ka ise sel
ajal enese eest hoolitsema, muudu ei wõi rawitsemisel kest-
waid tagajärgi olla. Du ka ette tulnud, et kaua kestnud
ematupe wäljalangemine siis paranes, kui naisterahwas
raskejalgsjeks jäi.

Rawitsemine algab, nagu tähendatud, sellega, et põh-
jusi, mis ematuppe wälja langema sundisiwad, kõrwaldada püü-
takse, ühtlasi tuleb ematupp paigale seada ja lõdwaaks
jäänud lihaksid jälle jedawõrd karastada, et nad ematuppe
kanda juudaksiwad. Ematupe paigalhoidmises on ka iseära-
lised gummiist rõngad, pesjaarid, olemas, pikemalt kõneleme
nendest pärastpoole.

Du wälja langenud ematuppe põletif tabanud wõi on
ta kõwaks ja paiseliseks muutunud, siis tulewad need wead
enne ematupe paigalejuhtimist ära parandada, mis teine-
ford kaunis raske on kui ematupe wäljalangemine juba
kauemat aega wältanud on. Du ematupp alles hiljuti
wälja langenud, tulewad need abinõud tarwitujele wõtta, mis
lõdwaaks jäänud kiusid loomale ja pingule tõmbawad, kus-
juures naisterahwas kauemat aega jellisi woodis peab
olema. Nendest abinõudest olgu nimetatud: jage jaheda
wee sisseprittimine ematupesje, tannini wõi maarja-jää
julatise sees niijutatud puurwilla tampoonide sissejoppimine
ematupesje ja arsti poolt wälja kirjutatud ematupe-küünlad.
Soomib naisterahwas jalul kääia wõi jääb eespool nime-
tatud abinõude tarwitamine tagajärjetaks, siis tuleb ema-
tuppe gummiist ematupe-rõngaste wõi iseäraliste bandashide
ja T-mähiste abil paigal hoida.

Ei wii ka need eesmärgile wõi ei saa neid tarwitada,
jääb ainjaks tagajärke töotawaks asjaks weel lõikus üle.

Ematupe õõskaswjad (polipid).

Seejugujeid kaswjaid ei tule jugugi harwa ette, aga juuremalt osalt ei ole nad ka kardetawad kui nad warakult kõrwale toimetataste wõi nad nii juureks ei kaswa, et nad ematupe wälja langema panewad wõi emakale korratusi sünnitawad.

Ematupe kaswjaid tuleb harilikult ainult üfsikult ette, siiski leidub mõnikord ka mitu kaswjat kõrwuti. Nad on erne- kuni pähkla juurujeid, leidub aga ka õunajuurujeid. Nende siju on kord kollakas, kord selge, juuremalt osalt on see weriweji, pruunikas, punakas, iegi rohakas. Nende kest on wahel nii õrn, et nad litjudes lõhki lähewad, mõnikord aga ka kõwa ja kiuline.

Wäiksed ja keskmise juurujega õõskaswjad ei tee juurt waewa ega tekitu muud korratusi. Nad kaswawad pikkamisi, nii et palju aastaid kulub, enne kui nad kanamuna juurujeks jaawad. Alles siis, kui juuremad kaswjad ematupe alumises osas asuwad, nii et nad wäikjete häbedujemotkade peale rõhuma hakkawad, wõib naisterahwas neid märgata. Suuremad kaswjad tekitawad mõnikord walu ja takistawad jugulist ühendust. Minult harukordadel kaswawad nad nii juureks, et nad weelasknisti ja sünnitamist wõiwad takistada wõi ematuppe wäljalangemisele sundida. Mõnikord lõhkewad nad iseenejest, hakkawad peale jeda jälle kaswama.

Haigus on täieste parandataw ja ei ole hädaohtlik.

Wäiksemad kaswjad wõiwad rawitsemata jääda. Suuremate kaswjatega saab arst hõlpsaste hakkama.

Ematupes tuleb ka juuremaid, kuni lapsesepa juuruji ja 10 naela raskeid kaswjaid ette, kuid ka need ei ole juuremalt osalt kardetawad.

Agatahes peab kaswjate puhul arsti poole pöörama, jst wõhikul on siin wahetegemine hoopis raske, pealegi kus karta wõib, kas siin mitte ematupe wähhjatõbega tegemist ei ole. Wiimaselt nimetatud haigus (wähjatõbi) on sedawõrd kardetaw, et siin ilma arstita midagi juhatada ei tea.

Emaka haigused.

Suur on naisterahwaste hulk, kes emaka haiguste all kannatawad, ja suurem osa nendest, kes juba aastatekaupa kõitjugu seedimise ja ergurikete läbi piinata saanud, ei aima ega teagi, kus see haiguse-allikas päriselt seisab, mis nende üleüldist terwist päew-päewalt rüüstab, kuni nad wiimaks asjatundja arsti juurde juhtuwad, kes nad läbi katsub ja neile selgeks teeb, et neil emakas haige on. Ja on emaka wiga parandataw, siis muutub üleüldine terwise seisuford asjatundlikul rawitsemisel warstigi paremaks. Arstid teawad, kus haiguse põhjus wõib seisda ja, on neil naisterahwaga tegemist, kes seedimise wõi ergurikete üle kurdab ja keda harilikud sellekohased rohud parandada ei suuda, siis juhivad nad oma tähelepanemise suguosjade peale ja leiawad sealt tihti peale forratusi, millest haigel enesel aimdusti pole olnud wõi misjuguiseid ta walehäbi ja kartuse pärast meelega warjanud on.

Wagu juba eespool tähendatud, on emaka seisukoht ja tegewus seesugused, et ta mitmesuguste mõjude alla satub, mis temas hõlpjaste forratusi wõiwad tekitada. Kuupuhastuse ja raskejalgsuse ajal woolab temasse palju werd, ta suureneb raskejalgsuse ajal ja wäheneb peale mahajäämist, jalguline ühendus, raskejalgsus, sünnitamine äritawad ja isefond (hoolled) lihtsustab teda j. n. e. Niisama fergeste wõib ta keha põrutuste puhul wiga jaada, kuid ta teised haigused wõiwad teda kaaskannatajaks teha.

Emaka mitmekesiste üfiktute haiguste üleslugemine wiiks siin liiga kaugele, me tähendame ainult, et iga naisterahwas oma suguosjade, iseäranis emaka eest palju rohkem hoolt peaks kandma, kui see seni harilikult sünnib, siis jääkwad paljud kurwad tagajärjed tulemata.

Tunneb naisterahwas enese kauemat aega haige olemat ja on tal piisuti põhjust kahelda, et emakaga kõik asjad küll wiist forras ei ole, siis peaks ta wiibimata arsti poole pöörama. On palju haigusi olemas, mis iseenesest paranevad, kuid peaaegu kõik emaka haigused on seesugused, mis wõimalikult wara arsti wahelastumist nõuawad ja iseenesest ei parane.

Ja kuigi arstil igal juhtumisel korda ei lähe haigust päriselt kõrwaldada, siiski on haigel selle läbi palju wõidetud, kui tal arsti poolt ettewõetud rawitsemise tagajärjel

walud vähemaks jääwad ja kaowad, jurgosjade tegewus jalale seatud ja korraldatud saab ning üleüldine terwise seisukord märksja paraneb.

Agatahes ei ole mitte alati võimalik valu, lima-woolust, paistetust, määndumist, kaswajaid j. n. e. tagajärjekalt kõrvaldada, ja kus see ka õnneks läheb, seal jääwad siiski mõned forratujed wereringjooksu ja ergutawasse alale, kuid ka need paranewad ja kaowad asjataohajel rawitsemisel aegamisi. Aga kuigi nüüd arsti juures käimine ja rawitsemine haigele korraga endist terwist kätte ei too, on see siiski parem kui haiguse hooletusesse jätmine. On ju tõeste emaka haiguste all kannatajaid naisterahwaid olemas, kes oma toimist, puhkamist ja eluviisi korraldades ajuti enesel parema tunnewad olewat, aga juba eluviisi wähema kui muutuse tagajärjel tulewad endised walud ja hädad uue jõuga tagasi.

Me soovitame, et iga naisterahwas, kes emaka haiguse all kannatab, hästi kannatlik oleks, ja ei mitte jelles lootuses arsti juurde rawitjuse alla ei läheks, et arst tema lühikese aja jooksul tingimata terweks wõib teha. Peaaegu kõik emaka haigused on pikaldased ja wõjad paranema, jellepärast wenib ka nende rawitsemine pikale. Haige ei tohi usku ja lootust kaotada ja ei peaks ka ühe arsti juurest teise juurde jooksuma, kui see wõi teine arst teda wõimalikult ruttu täieste terweks ei tee.

Aga naisterahwas ei tohi ka siis, kui tal walud kadunud on ja ta enese juba terve arwab olewat, kõhe arsti ülewaatuse alt lahkuda ja oma senist eluviisi muuta, arwates, et arsti juhatusi nüüd, kus terwis juba käes, enam waja pole täita. Selles effiwad paljud naisterahwad iheoma kõige juuremaks kahjuks ja ka arstil ei ole hea meel, jest ta näeb, et kõik seni kättejaadud head tagajärjed kaduma ahwardawad minna.

Mitmel korral oleme juba tähendanud, et emaka haigused wõimalikult wara rawitsemisele tuleksiwad wõtta, jest siis on paremaid tagajärgi loota ja haigus ei saa kaugeemale minna. Selleks on aga waja, et naisterahwas ise nii wara kui võimalik oma haiguse ära tunneks. Harilikult on naisterahwad jelles asjas nii wilumatad ja hoolimatad iheeneje wastu, et haigust ennemalt ei märka, kui see juba ahwardawa kuju omandab. Sagedaste kardawad nad ka jellepärast arsti juurde minna, et nad seal enmast läbi katjuda peawad lastma. See on aga päris asjata häbelikkus, jest arsti huwitawad ainult haigus ja selle parandamine, ei mingi muu asi. Arsti juurde minna kartes katjutakse haigust koduste abindudega rawitjeda

wahepeal kaswab haigus aga ifta juuremaks ja jeltfiwad üleüldised teedimise ja ergurikked juurde, mis juguofade haigusele weel rohken pinda walmistawad.

Et teefuguseid wiwituji ette ei tuleks, loeme siin t u n d e m ä r g i d ette, mille järele iga naisterahwas otjusele wõib jõuda, kas tema emakas on haige.

Emakas wõiwad korratused alguses mõni aeg juba wäldata, ilma et naisterahwas enese haiglaste tunneks olewat. Aegamiisi aga jeltfiwad kõigepealt naabruse õrnematesse elunditesse korratused, iseäranis põiesse ja pärajoolesse. Naisterahwas tunneb sagedat weelastmise tungi wõi jälle on weelastmine walus. Sagedaste tuleb igakord juure waluga ainult wähe kust wälja, tuleb ka ette, et kuji segane ja kange haifuga on ning põhja lima kogub.

Pärajoole korratused esinewad äkilises ummuksuse ja pajaanduse wahelduses, ilma et naisterahwas selleks mõnda iseäralist põhjust teaks olewat. Tekiwad pärajoole pealegi weel hämorroid, siis on see peaaegu alati kindlasti tundemärgiks, et emaka haigus juba kroonikaliseks on muutunud. Roja ilmub wäiksete, kuiwade, limaga kaetud tükkete kujul juure waewa ja jõupingutuste peale, sagedaste tuntakse wäljastäimise wajaadust ilma et roja tuleks wõi jeda pärajooles ülepea oleks.

Hiljem ehk warem tekiwad ebaharilised, kuni waludeni ulatawad tundmused altkehas, iseäranis nende kehaliigutuste puhul, mis ühtlasi ka emaka liikuma panewad, nimelt kehaseifangu äkilise muutmise, raskete asjade tõstmise, kumardamise ja sirutamise puhul. Reed walud tekiwad äkitsejt ja kaowad jälle niisama ruttu, kui keha jälle harilikusse seifangusse on tagasi astunud.

Mõnikord tekiwad walud ka ilma wälise põhjusteta, kaowad ära ja tulewad jälle tagasi, aegamiisi ifta kestwamateks muutudes.

Emaka pifaldase põletiku puhul on see elund alati paistetunud ja juurem, wõi kui emaka kõitmed nõrgaks on jäänud, ja emakas selle tagajärjel mõlki on wajunud wõi paigast nihkunud, siis tundub rõhumist ja nagu rebenemist. Naisterahwas märkab esiotja ainult, et tal selili olles mõnns ei ole ja pärajoole selili olles koguni walu tundub. Warstigi jõuab ta kehaseifangut muutes otjusele, et tal kõige wabam ja mõnufam küljeli olles on, kui sealjuures ka weel reied ülespoole tõmbab ja ülemise keha ettepoole tõwerdab.

Muutub walu istudes juuremaks, siis on siin harilikult emaka juurenemise wõi teda ümbritsewate kõlude (filede) põletikuga tegemist. Emaka haiguste puhul tun-

dub sagedaste ka väikses waagnas iselaadi wastikut täiuse ehk pungiloleku tunnet, iseäranis kui kauemine paigal istutakse, tihti muutub see isegi ägedaks waluks ja minestus kipub peale; niisama tuntakse ka piinawat rõhumist wähe-
lihas, kuumust pärajooles ja wäljaskäimise tungi.

On naisterahwal istudes tundmus, nagu litjaks see-
poolt mõni kõwa asi waheliha peale wõi otjekui istuks ta wahelihasse ja pärajoolesse litjuwa asja peal, siis on põhjust arvata, et emakafael kas põletikus, paistetunud, paijete wõi kajwjatega kaetud on.

Kõik naisterahwad, kes emaka haiguste all kannatawad, tunnewad enestel kõndimise puhul kõige halwema olewat, iseäranis konarlist wõi künklist teed mööda käies. Zuba jala ülestõstmine tekitab väikses waagnas wastikut, isegi walusat tunnet, ja trepist ülesminemine on neile päris piinlik, rääkimata weel tantsimine wõi jooksmine, ülepea kõik, mis keha pörutab wõi niuetes ajuwad reielihaksed liikuma paneb.

Mõnedel naisterahwastel on juguline ühendus walus, ilma et juguujades midagi iseäralikku märgata oleks. Pärwal peale jeda tunneb ta weel kerget nõrkust ja väikses waagnas paha tundmust; ka see tähendab, et siin emaka pikaldase põletikuga, kajwjate tekkimisega emakafaelas wõi paijete tekkimisega emakajuuks tegemist on.

Kõik naisterahwad, kellel emakas haige, ei wõi harilikult forjetti, kitsast pihikut kanda ega aluskumme paelasid kõwaste kiini tõmmata, ülepea ei kannata nad midagi see-
jugust, mis sijekonna allapoole litjaks.

Tunneb naisterahwas jeni tundmata, aegajalt tagasi-
tulewat paha tundmust altkehas ja soowib teada saada, kus kohas see wõõralaadiline tundmus öieti pesitseb, kas põhjus siin mitte emakas wõi munasarjades ei seis, siis tehku ta mõni ebaharilik liigutus wõi jõupingutus, nihutagu näit. raske laud paigast, tõstku tool wõi väike laps ülesse, wõi hüpaku trepiastmelt alla järgmise astme peale, kohe tunneb ta nüüd jelle ebahariliku tundmuse wõi walu koha lähemalt ära, ja leiab ta jelle emaka wõi munasarjade piirkonnas olewat, siis pööraku ta kohe wilunud naistehaiguste arsti poole. Enesestki mõista, et ta ennaft edaspidi seesuguste liigutuste eest hoolega peab hoidma.

Emaka haiguste puhul ei tundu walu küll alati mitte juft emaka piirkonnas, jüiski wõib paljudel juhtumistel walu laadist ja kohast aru saada, misjuguuste emaka haigustega siin tegemist on.

Alaliselt suure werepinewuse all seisew ja paistetunud emakas tekitab harilikult n. n. pisteid külje sees, s. o. walu,

mis kubemes ja puujas ajub ja sealt algades puufadeft ülesse ja sealt alla altkeha poole wälja kiirgab. Seda walu tuntakse jagedamine pahemal kui paremalpool. Wöödaminnes olgu tähendatud, et jamasugune walu naisterahwal ka üleliigse sugulise läbikäimise tagajärjel lühemaks wõi kauemaks ajaks ilmub.

Walul, mida altkehas, otse häbedusemäe kohal, olgu kas käega wajutades, istudes wõi kõndides tuntakse, on harilikult tundemärgiks, et siin emakaõõsela pikaldase põletikuga wõi mõne muu emaka haigusega tegemist on. Kuna wälimine wajutus häbedusemäe peale jeda walu waigistab, siis katjuwad naisterahwad loomujunnil käega sealt kohalt tugewaste wajutada, mille peale walu siis järele annab.

Riistluude walul ei puudu emaka haiguste ajal peaaegu ilmaiski ja on sealjuures jagedaste üks kõigerastemateft piinadeft, iseäranis emaka kauawältawa paistetuse, tema allawajumise wõi tahapoole paendumise puhul. Emaka aegajalt forduwad, wäitamise (sünnitamisewalude) jarnafed frambid, kusjuures emakassee kogunud lima wälja lihtutakse, ei ole ka siin sugugi haruldasteks nähtusteks.

Tundub walul jalgades, on reite tõstmine ja sirutamine walul, siis tähendab see peaaegu alati, et emakas tahapoole on paendunud.

Kõik siin kirjeldatud walutundmused esinewad jeda kindlamalt emaka haiguste tundemärgidena, kui nendega ühtlasi ka ematupeft werist wõi mädaft lima wälja nõrises.

Need on peaaesjalikult üleüldised emaka haiguste tundemärgid, üksikute haiguselaadide era-tundemärgide kirjeldamine wiiks wäga kaugemale ja on ka wõhikule tähtsujeta, pealegi kus emaka haigusi wäga mitmekesiseid on.

Kui naisterahwad kuulewad, et neil emakas haige on, wõi kui eespool kirjeldatud tundemärgid jeda arwata lajewad, siis ehmatawad nad harilikult ja arwawad siin kohe wähhjatõbega tegemist olewat. Aga kaugelt juuremal osal juhtumistest ei ole lugu nii halb ja wilunud arst wõib oma uurimiste waral peagi tõendada, et haigus kergemat laadi on.

Iga rikkalik kuupuhastus, werendrijemine kuupuhastuse waheajal ja kohe peale ärälõppenud kuupuhastust on igatahes kahtlased ja lajewad arwata, et siin ehk wähhjatõbega tegemist on. Ka igasugune ebahariline wäljandrijemine (wäljawoolus), nimelt niisugune, millel halb hais juures on, peaks naisterahwa kohe eri-arsti juurde ajama, kuigi see wäljandrijemine üsna kasinawõitu oleks.

Harilikult arwawad naisterahwad wähhjatõbe iseäranis walulise olewat, ja puuduwad neil ägedamad walud, siis ei

pea nad oma haigust kuigi tähtjaks. Kuid ärgu keegi juuremate walude puudumist tähtsusetaks pidagu. Kuigi walud alguses puuduvad, tundub peagi wäikeses waagnas ajuti nagu litsumist ja walu, niisama ka ristluudes, kubemetes ja kintjades, iseäranis kõndides, seistes, ja sugulise ühenduse puhul. Negatiivsi kaswawad walud, muutuwad testwamaks, puurivateks, pistwateks ja käristawateks, jähwatawad ristluudest läbi altkeha ja piinawad iseäranis öö-ajal. Siis on aga põhjalik abi lõikuse teel jagedaste kahjuks liiga hiljaks jäänud.

Emaka haiguste tundemärkide kirjeldusi lõpetades peame weel tähtjaks, naisterahwastele juhatust anda, kudas nad ennast emaka haiguse ajal üle wal pidama peawad. Sest on naisterahwal kind emakas haige, siis ei tohi ta enam jeniist miisi edasi elada, waid ta peab nii mõnesti asjas ettewaatlik olema ja haigusest tingitud määrusi täitma, millest wäga palju ära ripub, olgu nüüd haigus parandataw või parandamata, sest igatahes on võimalik haigust halwemaks minemast takistada ja walusid wähendada. Kahjuks on paljud naisterahwad selles asjas wäga hooletud ja ei tea oma eluviisi sellekohajelt sisse nagu haigus jeda nõuab. Selle läbi ei muutu haigus jagedaste mitte ainult halwemaks, waid ka rawitsemine läheb raskemaks, pahatihti päris wõimataks. Järgnewaid määrusi peaks iga naisterahwas, kellel emakas haige, hoolega täita püüdma.

Emaka igasuguse äkilise (acut) haiguse puhul, nii siis kui palawikku olemas on, ei tohi naisterahwas istuda, seista, weel wähem kõndida, waid peab woodis lamama. Ka emaka pitaldaste haiguste puhul peab naisterahwas seejuures korral woodis lamama kui suguwadest peale kuupuhastuse weel werd nõrgub. Seisab ta aga püsti või istub ta, siis nõrgub werd rohkem ja see mõjub tema peale nõrgestawalt, kurnawalt ning haigus muutub raskemaks ja wõib ka weel rohkem laiali laguneda. Aga mitte ainult keha ei pea rahulikult lamama, waid ka meeletolu tuleb igasuguse rahutuse ja ärewuse eest hoida.

Ka a s e m e, w o o d i omadused ei ole siinjuures tähtsujeta. See ei tohi liiga pehme olla, sest et waagen muidu sügawaste sisse wajub ja selle sifemised osad, iseäranis emakas, selle läbi mõnustujeta seisukorda jaawad rõhutud. Muidugi on kõwa ase naisterahwale weel wähem mõnustujeta, kuid tarwilik. Nõigewähemalt peaks ta oma pehme woodi peale, nimelt altkeha alla, küllaldajelt juure hobusekarwade wõi mererohuga täis topitud padja panema. Naisterahwa seisukord woodis olgu võimalikult weeloodis,

ī. o. waagen ei tohi ūgawamale wajuda kui ōlad. Ka olgu reied wastu altkeha tōmmatud, misjūgujeks otstarbekš pōlweede alla weel padja toetujeks wōib seada, et iŕearanis-mōnus lamada oleks. Seejūgujēs ŕeiūforras lāhewad fōhulihakšjed lōdwaks ja nad ei rōhu enam nii raskeste emaka peale. Ka emaka pikaldaste haiguste puhul on naisterahwal lamamine ajuti niisama tarwilik, jelleks olgu elutoas mōnus jōhwa kōrda ŕeatud, mille peal nais-terahwas wajaduŕe kōrral niisamajūgujēs ŕeiūangus pu-hata wōiks nagu woodiski.

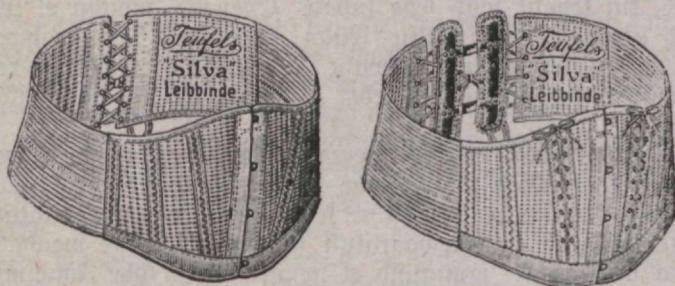
Alaline lamamine awalduks aga ūleūldiŕe terwiŕe ŕeiūforra peale halwa mōju, iŕu kaoks, lihakšjed jāāŕiwad lōd-waks, tekiks werewaeŕus jne. Sellepāraŕt on ŕoowitatam, et naisterahwas a e g a j a l t ūles tōujeks ja kergeid liigutuŕi teeks, kui kehaliŕ jōud ŕeda lubab. Enesēŕtti mōista ei tohi need liigutused liiga palju jōudu kulutada. Naisterahwas ei tohi ŕealjuures ilmaŕki walu altkehas wōi ūleūldiŕt rōi-dumust tunda, tunneb ta ŕeda, ŕiis peab ta kohe jalle pikali heitma.

On emaka haigus ŕeējūguŕt laadi, et naisterahwas ŕealjuures kōndida wōib, ilma et ŕee temale iŕeāraliŕt piina walmistaks, ŕiis on ŕeējūgune kehaliigutus alati ŕoowitatam. Muidugi peab ŕee ettewaatlilikult ŕiūndima ja haige waadaku, et ta mitte juuri ŕammusiid ei wōtaks ja ka kohe kōndimise lōpetaks, niipea kui ta walu wōi ūleūldiŕt wāŕimust hakkab tundma. Kōiŕi kāigud wāltagu ainult lūhiteŕt aega, kuid neid wōib jelle eēŕt peale igakōrdiŕt puhkamiŕt ŕagedamine kōrrata. On naisterahwal aga ka kōige wāhem kōndimine piinlik, peame temale muul kōmbel kōhawaheldust ja wārs-ŕet ōhku mureŕsema, mis wāga heategewa mōjuga on. Kōige ŕiūndŕam on jelleks muidugi rataŕtega tool, kusjuures jalgade alla padi tuleb seada, et kōhulihakšjed pinguli ei oleks.

Hāsti kaŕjulik, wāhel ka tingimata tarwilik on kōhū-māhiŕe kandmine. See olgu ŕeējūgune, et ta ŕiŕekonnale ūhtlasi toeks ja kandjats oleks, kuna ta jelle (ŕiŕekonna) ūles-poolle ja tahapoolle ŕurub, et ŕee emaka peale ei rōhuks.

Kōigil naisterahwasel, kellel emakas haige, muutub kauane iŕtumine raskeks, ja ŕee tunniŕtab, et ŕee nende ŕeiūforrale ka kaŕjulik on. Harilikult jāāb naisterahwas ŕealjuures warŕtigi wāŕimuks, tunneb walu riŕtkuudes ja puujades, ŕagedaste ka pungilolekut ja rōhumuŕt wāŕŕes waagnas. Sellepāraŕt ei peaks haige ilmaŕki liiga kaua, kui nende walude teŕkimijeni, iŕtuma. Lai, rōngakuijuline gummiŕt padi kergendab iŕtumiŕt, kui ŕee iŕtumiŕjekoha alla ŕeatatŕe.

Kiided ei tohi aastaagade järele ei liiga soovjad ega ka liiga jahedad olla. Suure hoolega hoidku naisterahwas ennast külmetamise eest, ijaaranis jelle eest, et altkeha ja reied külma ei saaks, mis hädaohtlikuks võiks jaada. Sellepärast olgu kõhu-mähis altkeha kaitseks ja aluspüksid ning hästi keha järele olevad willane koetud aluskombid reite kaitsejaks ja soovjaks hoidjaks. Hästi otstarbekohased on ka ühest tüüft püksid ja särk. Kiided ei tohi rinna ja ülepea keha ümber mitte kitsad olla, nii et nad sükkonna allapoole suruksivad, vaid rinnastil olgu waba hingamise võimalus. Riisama ei tohi ka kiided mitte liiga raske olla ja nende paesid keha sisse nõõrida ja puujasid koormata. Reformkiided wõi koobesid kandwa pihiku tarwitamine on jün soovitawad.

Zoon. 26. Kehawööb „Silwa“.

Kuna kõik emaka haiguste all kannatawad naisterahwad ka korratu seedimise all kannatawad, kergeste werewaejeks ja jelle läbi närwilikut muutuwad, siis on jün tugew, rammus toit tarwilik, kui mõni põletik jeda ei juhtu keelama. Kõige jündjam on n. n. segatoit.

Naisterahwad, kellel emakas haige, on ijaaranis hellad ilmude muutuste wastu. Harilikult tunnawad nad enestel niisfete-külmade ilmadega parema ja kuiwade-palawate ilmadega kõige halvema olewat ja kõige mõnufam on neile ühemõõduline niiske soovus. Põhjapoolsetes maakondades elutjewad jõnkamad naisterahwad teewad jellepärast hästi, kui nad talweajaks lõunapoolsema, ühemõõduliselt sooja maakoha oma elupaigaks walivad. Ülepea tunnewad seejugaesed haiged omal juwe ajal parema olewat kui jügisel ja talwel. Ka niisketes, külmades, päikesepaisteta korterites muutub nende haigus rassemaks, mida korterivalikul silmas tuleb pidada.

Kõigile naisterahwastele, kes emaka haiguse all kannatawad, wõime ainult nõu anda, et nad jugulises läbitaimises nii palju kui wähegi võimalik, mõõdukad oleksivad

wõi selle hoopis järele jätafiwad, niisama tuleb ennaft ka muude asjade eest hoida, mis jügulist ärewuift tekitada wõikfiwad. Pealegi, kus raskejalgujel aimult kahjulikud tagajärjed wõiwad olla.

Emaka katarri ja walgete-woolus.

Siin kirjeldataw naistehaigus kannab rahwasuus „walgete-wooluse“ nime, nimelt jellepärast, et ematupeft kas ajuti wõi kestwalt, wähemal wõi juuremal hulgal lima nõrifeb. Pärifelt aga peab siin wahet tegema, kas see woolus emakaft wõi aimult ematupeft wõi mõlemi ilanahkadeft ühe korrraga tuleb. Sellepärast teewad arstid emaka katarri ja ematupe katarri wahel wahet. Kumba haigusjega igaford tegemiift on, jeda tunneward arstid juba lima kofkufeadeft ära. Siin kirjeldame aimult efimesena nimetatud katarri, kuna ematupe katarri juba eespool läbi waatafime. Ühtlasi katsume ka selgeks teha, mis nimetus „katarri“ tähendab ja kudas walgete woolus tekib.

Igas kohas, kus ilanaha werejõoned üle oma hariliku määra weraga täidetud on, tekib katarri, i. o. ilanaha ebaloomuline leemetus ja paistetus, ühtlasi langewad ilanaha naharakufesed rohkemal arwul wälja, neid kujuneb küll weel rikkalikumal arwul juurde aga ka need langewad jällegi wälja, nii kaua kui katarri kestab. Nõnda tekib nina katarri, mao ja joolte katarri, kõriõlme ja kopju katarri, niisama ka emaka katarri selle elundi õõnufes.

Kuupuhastufe ajal woolab emaka ilanahasje ülirohkel mõõdul werd, nii et paljud kõigewäiksemad werejõoned lõhkewad ja sel kombel kuupuhastufe were annawad. Enne aga, kui werd nii rohkeste juba on kogunud, ja ka siis, kui weri jälle wähemaks jääb, eraldab see pundunud ilanahf rohkem lima wälja kui harilikult. See on loomulik jündmustik. Jääd aga ilanahf ka siis, kui kuupuhastus mõõdas on, nii juure wererõhumife alla wõi woolab jälle kuupuhastufe waheajal werd üleliiga õhtraste ilanahasje, siis on ilanahf katarriks saanud, i. t. tekinud on emaka katarri.

Emaka katarri on üks kõige jagedamateft naistehaigufest. Lastel, kes weel jüguksjeks pole saanud ja kellel jellepärast aegajalt forduwat werewalgumiift jüguofadesje (kuupuhastufe) ei ole, ei tule ka seejüguft katarri ette. Ja

kui neil ka teineford limawoolus jnguofadest tekib, siis tuleb see lima ainult ematupeest, vähemalt esiotsja.

Emaka katarri tekkimise põhjused võivad väga mitmejughused olla; jagedaste on siin were seisma jäämine (pahtumine) emaka ilanaha werejoontes süüdlane. Selle were seisma jäämise põhjujeks võivad omakorda jälle jüudame- või kopsuhaigused olla, mis were tagasiwoolamist raskendawad. Niijama võivad pärajoole paistetused või pärajoolde kogumud kowad rojatükid naabruse tõmbjoonte peale jedawõrd rõhuda, et weri emakast tagasi woolata ei saa, jellepärast kannatawad need naisterahwad, kel kõht finni ja kes palju istuwad, kõige jagedamine emaka katarri all. Paljudel naisterahwastel tekib emaka katarri ka liialisejt jngulisejt läbikäimisejt ja onanismusejt. Aga ka mitmed üleüldised haigused, nagu kahwatõbi, skrofulos, tiisikus võiwad emaka pitaldase katarri põhjujeks olla. On isegi tähele pandud, et teatud aegadel paljud naisterahwad ühel ajal selle haiguse alla langewad, otjekui oleks see külge-hakkaw.

Pitaldase katarri puhul on emaka õõnjuse seinad märkja muutunud; nad on kangeste paistetunud ja kohewil, pruunifas-punased või hallikad. Limanäärmed häwinewad osalt ja osalt paijuwad nad põiesarnasteks, aegamisi tekivad kashjad ja werised laigud. Ilanahk muutub kalamarja jarnajeks ja tungib wahel ka emakajuust wälja. Emakajuus ja kaelas leidub väga jagedaste kuni ernejuurujeid, ümargusi, läbipaistwa wedelikuga täidetud põiekesi, misjughused Naboti munadeks nimetatakse; pärijelt on nad aga muutunud, paijunud ja äraumistatud limanäärmed.

Emaka äkiline (acut) katarri ei ole harilikult kardetaw ja ka ilanahas ei tule praegu kirjeldatud muudatusi ette. Tema harilik kestwuseaeg on kaks nädalat. Siiski wõib ta nii ägedaks minna, et palawik juurde seltsib, mida aga ainult harufordadel ette tuleb. Haige tunneb kiskuwat walu ristluudes ja kubemes, wäikses waagnas tundub raskust ja pungilolekut, weelaskmine on jagedaste walujawõitu ja wahel tundub jagedat wäljakäimise tungi. Kui kõhu alumise oja peale wajutada, siis on see walus. Ematupeest woolab esiotsja selget, piikut kleepiwat, järgi peale hallijid plekkijid tekitawat, aegamisi paksemaks, tuhmitumaks, mädajarnajeks muutuwat ja peju peale kollaseid plekkijid tekitawat lima. See äkiline katarri jõuab harilikult kahetja kuni neljateist päewaga lõpule. Walu annab järele, niijama ka palawik, kui seda olemas oli, wäljawoolus muutub kashnamaks, kaotab oma mädajarnase wäljanägemise ja kaob lõpuks pärijelt.

Emaka pikaldane katarr võib küll ka praegu kirjeldatud äkilisest katarrist kujuneda, harilikult aga tekib ta päris ihejeiswalt. Ta algab nii pikkamisi ja nõnda walutegemata, et naisterahwas alguft ei märkagi wõi jälle wähejeft wäljawoolujeft efsalgul juuremat hoolidagi ei tea, kuni see wiimaks ohtramaks ja tülitavamaks muutub. Mõnedel naisterahwastel on wäljawoolus terve haigufe kestwufe aja wähejewõitu, teistel jälle nii rikkalik, et igapäew peju wahetama ja wõseks rätikud alla peawad panema. Selle iheloomulikuks tundemärgiks, et see wäljawoolus tõeste emaka ilanahast tuleb, on see, et aegajalt süldijarnafeid tükkisid ilmub ja plekid, mis ta peju peale jätab, kõwad ja hallid on. Jääwad ohtraft wäljawoolujeft peju peale aga kollased plekid, siis võib kahelda, et wäljawoolus ehk ematupe ilanahast tuleb. Emakaft tulewal wäljawoolusel ei ole pealegi nii põletawaid omadusi kui ematupe limal. Kui wäljawoolus naha reite wahelt libedaks teeb, siis on arwata, et ta kas wjalt wõi täielikult ematupeft tuleb. Kuna emaka ilanahk paistetanud ja kohewil on ja emakajuusje süldijarnafed jtked lima tükid kujunewad, siis tuleb jagedaste ette, et lima (wäljawoolus) wälja ei pääse, waid emakasje jääb ja selle pungile ajab. Emakas hakkab ennaft siis kokku kistuma ja litjub lima hooftaupa juurel hulgal wälja.

Wältab seejugune pikaldane katarr nüüd kauemat aega, siis muutub kuupuhastus raskeks ja walujaks. Werd tuleb kuupuhastufe ajal kas liiga palju wõi liiga wähe, juhtub aga ka, et weri hoopis ära jääb.

Üleüldine terwije seisuford ei ole emaka pikaldase katarri puhul mitte alati märkja rikkes. Leidub neisufid ja naija, kes ohtraft wäljawoolujeft hoolimata oma endise jõu ja wärskse wäljanägemise juurde jääwad. Suuremalt wjalt aga kannatab tema all ka üleüldine terwis, iseäranis kui naisterahwas kahwatõbe wõi werewaesufe poole kalduw on; naisterahwas kaotab oma wärskse jume, jääb lõdwas ja wäsinuks, läheb kiirelt kõhnaks, silmade alla tekiwad kas sinised jooned wõi närtsinud wäljanägemisega nahafotikesed; nägu näitab pijut pundunud olewat ja waade on tuhm, niiske ja janunew.

Kuna emaka ebaharilik seisuford ühtlugu selle erkufid erutab, siis muutuwad need hellaks, mille tagajärjel hüsteria, halb meeelolu, meeltepettused ja krambid tekiwad. Niijama tekib emaka pikaldase katarri puhul peaaegu alati ka pikaldane kõhu katarr. Mitmed neid ja naijed, kes hüsteria ja kõhu katarri all kannatawad, wõiwad oma haigufeft alles siis wabaneda kui emaka katarr ära parandatakse.

Tähelpanemijewäärt on see asjalugu, et emaka pitaldase katarri all kannataja naisterahwas ka kõige ägedama väljawooluise puhul raskejalgsjeks wõib jääda, kui katarri kuni munatorudeneni edasi ulatanud ja neid ära umistanud ei ole. Suuremalt osalt aga sünnitawad naisterahwad siis enneaegselt.

Pitaldane emaka katarri wältab harilikult kaua; jäetakse ta hooletusesse wõi on ta muudu wiisa paranema, siis wõib ta weel teisi rikkeid tekitada, nagu emaka mõlk, emaka juu kinnitawamine j. n. e. Sellepärast on see naisterahwaste terwisliisele seijuforrale väga kahjulik kui nad haigust walehäbi pärast warjawad ja mitte kohe arsti juurde ei lähe. Seltsiwad siia juurde weel teised haigust hõlmutawad tingimised, nagu werewaejus, sfrofulos, onanismus, rohke juguline läbikäimine wõi istuw eluwiis, siis muudab see haiguse weel raskemaks.

Mis rawitsemisesse puutub, siis tuleb siin kõigepealt emaka katarri põhjus üles otsida. Kuna see aga asjatundja arsti asi on, siis jälgub iseeneest, et haiguse tekkimise puhul kohe naistearsti poole peab pöörama. Kunnis sagedaste on hooletusesse jäetud kõhu kinniolek haiguse põhjuseks ja ta kaob sagedaste wabatahtlikult kui jeedimine jälle korda seatakse. Eneestki mõista ei kao katarri ka siis ilma, kui emakas kaswajaid leidub, mis teda ikka edasi erutawad. Esialt tulewad kaswajad kõrvaldada, siis jääb ka katarriist jagu. On haiguses üleüldised terwiseriffed jüüdi, nagu kahwatõbi, werewaejus, sfrofulos, tiifus, siis on arusaadaw, et emaka kohalik rawitsemine seni tagajäretaks jääb kuni need üleüldised riffed paranemist pole leidnud.

Kohalise rawitsemise peasisiks on wereringjooksu korraldamine, iseäranis were pahtumise kõrvaldamine tõmbsoontes. Selleks tarwitatagu ööjeti 18° R. kehämähiseid ja 22° R. mähiseid reitemarjade ümber. Igal hommikul tuleks terwet keha 18° R. weega pesta ja kerge joonetajumise wiisil kuiwatada, mis omast kohast ka were käima paneb. Sellejamaks otstarbeks on ka leiged wannid head, iga päewa tagant 15—20 minutit. Ei ole täiswanni käepärast, siis teewad 26°—24° R. kehawannid peaaegu jelle sama hea ära. Iga päew tuleb kaks ematupe loputust ette wõtta, esimene kord ühe toobi 30° R. weega ja teine kord kohe jelle peale 22° R. weega, see weejoojuse waheldus elustab iseäranis wereringjooksu ja waigistab ühtlasi walu. Wananenud haiguse puhul on altkeha joonetajumine jeeftpoolt ja väljaspoolt soowitaw. Seeftpidine joonetajumine jünnib jell kombel, et pahema käe nimetisförm ematupeesse

pistetakse, kuna teine käsi kõhu alumise oja peal nõnda asub, et emakas jelle kae ja pahema kae nimetisjõrme wahel jätub; siis sõtkutakse emakast parema kae ja pahema kae nimetisjõrme abil. Kõhu finnioleku puhul tuleb jägedaste 18° R. tühjendamise klistiirijid tarwitada ja ka n. n. festwaid klistiirijid. Kestwa klistiiri jaoks lastakse kõigeft üks wiinaklaasi täis 14° R. wett pärajoolesse, kuhu see ka jääb. Ka need klistiirid aitawad werd emakast ära tõrjuda. Peale selle tuleb iga päew 18° R. weega niijutatud puuwilla-tampoon ematupesje pista, mis esimeseks lima enesese imeb ja teiseks niiske-jooja kompressina emaka ematupesje ulatawa oja peale mõjub. Ta juhib were emaka kaelast ja jelle ilanahast eemale ja juba mõne nädala pärast kaob põletikuline ägedus. Ka Naboti munad paranewad jelle läbi.

Ematupe loputamise weele wõib ka rohtusid jisse segada, tšingi-witrioli, maarjajääb, borakfit wõi tannini ($\frac{1}{2}$ —1 supilusika täis ühe toobi wee peale.)

Ematupe loputamise juures on aga ka tähtis, et see ka dieti ja otstarbekohajelt sünniks, millest aga juurem oja haigeid kahjuks ei hooli, sest harilikult lastakse liiga wähe wett ematupesje woolata ja kehajeiang jealjuures ei ole otstarbekohane. Wesi peab kõigepealt ematupe ja emakaela sisse, weniwast limast puhastama ja selleks peab wett nii palju olema, et ta emaka ematupesje ulatawa oja otse üle ujutaks. Ja enne kui rohtu jisse pritsitakse, tuleb ematupplikka puhta weega ära loputada, wastasel korral ei puutu rohi limaga kaetud ilanahkade wastu ja jääb mõjutaks.

Kuna emaka äkilise katarri puhul juba lihtjad leige weega loputusjed paranemist toowad, nõuab pikaldane katarr peale esialgsete leige weega loputuste pärastpoole veel rohtusid, nagu jeda juba eespool tähendajime. Mis halwastse haigusse puutub, siis häwitawad jeda kui ka teda tekitawat määndumist kõige paremine järgmised rohud: kali hüpermancaanicum (1 gramm 2000 grammi wee peale), thymol (1 : 1000), sublimat. (1 : 9000, wäga kihwtine, ettewaatus!), kreolin (5—10 : 1000), lujol (5—10 : 1000), borhape (30—40 : 1000). Tekiwad ematupesje lima põletawate omaduste tagajärjel nahata ja walusad, isegi paiselised kohad, siis aitawad eespool nimetatud rohtude, maarjajää, tannini, borakfi j. n. e. lahjade sulatiste sissepritsimised (1—2 teelusika täit rohtu toobi wee peale).

Sissepritsimisi emakasje enesese, nii ka jelle puhastamist, rookimist jne. wõib ainult arst ette wõtta, kes ka kahtjad sealt kerge waewaga ära kaotab.

Emaka äkiline põletik.

Emaka põletiku all mõistetakse nende lihaste- ja kõit-
kudede põletikku, millest emaka seinad koos seisavad.

Haiguse põhjused võivad olla: hädajaamised kuu-
puhastuse puhul, nagu külmetamine, toores suguline ühen-
dus, loputamine liiga külma veega jne.; altkeha wigas-
tused, nagu kulkumine, löömine, tõukamine; emakasje jattu-
nud võõrad asjad, nagu tampoonid, käsnaid jne.; naabruje
elundite katarrid ja põletikud, millest haigus emakasje edasi
laguneb.

Emaka äkilise põletiku puhul paisub emaka ülemine
oja tubliste ja on pehme ja kobe, peaaegu taignalaadi.
Lihaste-jalkades leidub erne- kuni mandlijuurujeid mäda-
haavajid.

Haigus algab harilikult koormava raskuse ja kuu-
muje tundega altkehas, mis juuremalt ajalt juba järgmisel
päeval ägedaks valuks muutub. Harilikult käivad haigel
esimast külmad värinad üle, millele siis kõrge palavik
järgneb.

Kuupuhastus jääb kõrge ära, kui haigus tema alguse
ajal juhtub tekkima. Siiski võib ette tulla, et emakast äge-
dalt werd woolama hakkab (emaka werine põletik).

Walusid tuntakse ajalt väikses waagnas, ajalt kõrge-
mal; ulatab põletik ka kõhukõlu peale, siis tuntakse valu
üle terve keha. Kõhu peale wajutamine teeb valu juure-
maks, niisama ka ägedad kehaliigutused, ka kõnelemine aewas-
tamine, kõhimine.

Wäljastäimine ja weelastmine on harilikult korratutes;
haige tunneb kange wäljastäimise ja weelastmise tungi,
kuid niihästi üks kui teine on walusad. Alguses on kõht
lahti, jääb aga warsti finni. Külmavärinate puhul tuleb
mitmel korral ka ofjendamiist ette.

Emakast woolab isegi siis, kui haigeks jäämise aeg
kuupuhastuse ajaga kokku ei lange, esiotsa weriist, pärast-
poole mädajarnast lima wälja.

Walud ja limawoolus jääwad harilikult juba mõne
päewa pärast wähemaks, ja on rawitsemine asjakohane,
kaob haigus täielikult. Tuleb aga ka ette, et haigusele emaka
pikaldane katarr järgneb või sigimatus jne. Mädapaisjed
lõhkewad kas emaka õõnsusesse, parajoolesse või põide ja
paranewad siis harilikult. Täbaram on lugu, kui need pai-
jed wabasie kõhuõõnsusesse lõhkewad, siis toob see peaaegu
alati surmawa kõhukõlu põletiku kaasa.

Kuna sel haigusel, nagu tähendatud, väga raskeid ja keerulised tagajärjed võivad olla, siis tuleb wiibimata arsti poole pöörata.

Haige peab rahulikult woodis wiibima, päewas kolm kuni neli 26° R. — 24° R. kehawanni wõtma, ka sage ematupe loputamine esmalt feedetud ja siis 20° R. peale jahutatud meega on soovitatav, kuid irrigator seatagu madalasse, nii et wesi kuigi juure hooga ei woolaks. 16° R. kehamaähiseid tuleb iga tunni tagant wahetada ja kolm kuni neli korda päewas $\frac{1}{2}$ teeklaasi täit 14° R. wett kestwaks klistiiriks pärawolesse pritsida. Were ärajuhtimiseks emakaft on ka 18° R. reiemähised soovitatavad, misjuukseid iga 3—4 tunni järele uuendada tuleb. Zuba kahe kuni kolme päewa pärast võivad wannid, loputamised, mähised jne. harwemaks jääda ning 1 kuni 2 nädala pärast on haigus heal juhtumisel möödas. On haiguse ägedus juba murtud, siis tarwitatagu 28° R. — 30° R. niiskeid wooge kehamaähiseid, mis emaka paistetust alandada aitawad.

Emaka pikaldane põletik.

Emaka pikaldane põletik võib väga mitmejuugustel põhjustel tekkida. Nimetame siin mõned nendest: emaka puundulik tagasiujunemine endisesse seisukorda peale raskejalgjuft või aborti; emaka enese rikked, nagu paigast nihkumine, väljalangemine ja mõlgid, kajuwad jne.; naabruje elundite haigused; juugulise ühenduse katkestamine enne mehe seemne väljawoolamist raskejalgjeks jäämise eest hoidmise mõttes; juudame-, kopju- ja neeruhaigused, mis wereringjookju korralikult ei laje juindida.

Haigeks jääwad kõige juuremal arwul need naisterahwad, kes juba juinnitanud on või kellel abort on olnud.

Haigus algab harilikult pikkamisi, kui ta mitte emaka äkilisest põletikust ei ole kujunenud. Naisterahwad, kes juinnitanud või kellel abort olnud, ei tunne ennast altkehast enam nii terwed olewat kui ennemalt, iseäranis kui nad wara lapsewoodist tõusewad ja raskemaid töösid ette wõtawad. Põris haiguse tundmus algab aga juuremalt osalt alles esimese kuupuhastuse puhul peale lapsewoodit. Altkehas tundub raskust ja rõhumist, ristluud walutawad, kõht on kinni, kõhu kiinuolet waheldab wahel pajuandusega, ematupeft woolab lima, weelastmise tungi tundub jagedaste, kuupuhaastuse wahemaal nõrises ematupeft ajuti korratult werd.

Harilikult ei hooli haige nendest korratustest juuremat ja alles siis, kui kuupuhastus aegamisi ifka walusamaks muutub, mõtleb ta abiotsimise peale. Ristluude- ja kõhuwalud lähewad lõpuks nii piinawaks, et haige on sunnitud woodisje heitma, ja tahab ta woodist wägije wälja jääda, siis tulewad tal nõrkusehood peale, „werekrambid“, nagu rahwasuu ütleb. Umbes nädala pärast annawad walud märkja järele, kuid mitte täielikult, ja „jala-walu“ jääb waagnasje alale. Kuna wija kõhufinniolet terwiist weel rohkem halwendab, siis harjuwad haiged kõhtu lahti tegewaid rohtusi tarwitama. Kõige parema tunnewad haiged omal kahe kuupuhastuse waheajal olewat, sest et emakas sel ajal wähe werd on, kuid üsna terwed ei tunne nad ennast sellegipärast weel olewat.

Kuupuhastus on jagedaste korralik, kuid tuleb ka ohtrat werewoolust niihästi kuupuhastuse ajal kui ka kuupuhastuse waheajal ette. Haiguse hilisematel järkudel tuleb kuupuhastuse ajal üsna wähejel mõõdul werd, iseäranis jõuetuks ja werewaesjeks jäänud haigetel.

Mitmed haiged põlgawad *jugulist ühendust*, sest et nad sealjuures jälle walu tunda saawad wõi neil werewoolus algab. Sagedaste jääwad nad sigimataks, sest et põletik mõnikord ühtlasi ka munatorudesje ja munasarjadesje ulatab. Jääb naisterahwas siiski raskejalgsjeks, siis tõugatakse loode harilikult juba neljandal wõi wiindal kuul wälja, tuleb aga ka juhtumisi ette, kus raskejalgsus korraliku sünnitamijega lõpeb.

Üleüldine enesetundmine on juuremat ojalts halb ja haiged „lõpewad wahel pärijelt ära“, nagu rahwasuu ütleb, iseäranis kui isu puutub, kõht kinni on, kuupuhastus walu teeb ja rõhke werewoolusega ühenduses seisab. Sagedats piinajaks on ka ühekülgne peawalu.

Haigus wältab harilikult wäga kaua, ajuti nagu kaoks ta pärijelt ära wõi on parem, sealtjamaist aga läheb ta jälle halwemaks; nõnda waheldamisi ifka edasi. Peale waheldujeaastaid paraneb haigus jagedaste iseenejst pikkamisi, kuid mitte alati, ja tuleb ka juhtumisi ette, kus ta just sel ajal ajuti peaaegu wäljakannatamataks muutub. Sagedaste wältab emaka põletik kuni rauga eani edasi, siis testab ka kuupuhastus erakorraliselt kauemine wõi jälle nõrijeb jügnofadest wahetewahel korratult werd. On haige raskejalgsuje korralikult läbi teinud, siis tuleb paranemine jagedaste iseenejst. Wõib aga ka ette tulla, et raskejalgsus wõi abort emaka pikaldase põletiku weel raskesti teewad. Wältab haigus kauemat aega, siis kijub emaka lõitfude ennast kokku, emakas ise muutub jelleläbi wäiksemaks

ja kõvemaks, kuid ühtlasi on siis ka haiguse ägedus mur-
tud ja ei ole enam karta, et ta ajuti raskemaks muutuks,
nagu see jeni juundis.

Emaka pikaldane põletik otsekohe elukardetaw ei ole.
Hädaohtu tekitawad peaaesjalikult liig rohke werewoolus
ja põletiku edasilagunemine kõhukõlu peale. Aga ka muidu
on see pikaldane pödemine hädaohtlik. Sagedaste tagasi-
tulewad walud ja piinad riiuwad haigelt kogu elurõõmu,
teewad ta naise ning ema kohuste täitmiseks kõlbmataks ja
muudele haigustele wastuwõtlikumaks. Jeeeneist paraneb
haigus enne wahelduseaastaid ainult harwa. Asjakohase
ravitsemise läbi võib siiski peaaegu täielikku paranemist
loota, kuigi emakas harilikult mõõdust juuremaks peaks
jääma.

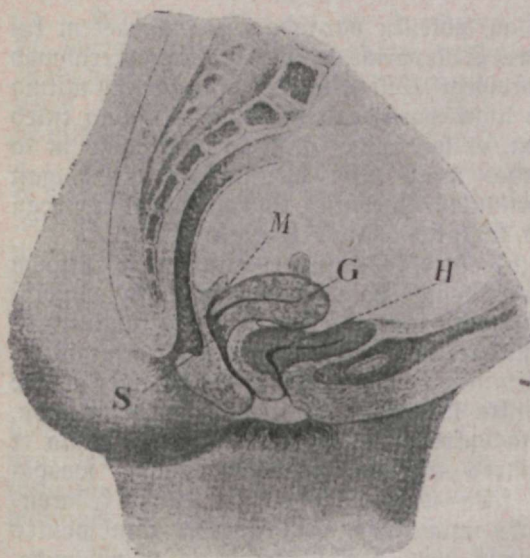
Emaka pikaldase põletiku parandamine on raskem kui
jelle eemal hoidmine. Sellespärast peakiwad kõik naisterahwad
lapsewoodi puhul täpipealt kõiki jellekohaseid määrusi täitma
ja ei koguni mitte liiga wara sealt lahkuma. Niisama tuleb
seda silmas pidada, et seedimine alati korralik oleks ja ka
sugulises läbikäimises peab piiri pidama. Emaka paigast
nihtumist ja katarri tuleb õigel ajal jellekohaste abinõudega
ravitsejeda, niisama ka kuupuhastuse korratuši.

On aga haigus kord käes, siis ei aita mitte üksinda
kohalik ravitsemine, waid haige peab ka oma eluwiisi
muutma. Ta peab ennast igatepidi hoidma kõigi kahjulikkude
mõjude ja jõupingutuste eest, nagu tantsimine, ratjutamine,
konarlijel teel joitmine, trepideist käimine, raskete asjade
tõstmine jne. Harilikka koduseid talitusi võib ta ju talitada,
ja kasulik on, kui ta igapäew 2—3 tundi jalutaks, ilma et
ennast aga sealjuures üleliiga wäsitaks; kauane woodis
lamamine mõjub jelle wastu kahjulikult, sest et kehatoit-
mine siis halwemaks muutub ja veri altkeha tõmbjoontes
paktuma lööb. Kohwi, tee ja õlle joomise eest tuleb hoida,
joowitatawad on jelle ajemel rõõst ja hapu piim, puuwili,
aiawili, jai, jne. On kõhu kinniolek wiisa kaduma, siis tar-
witatagu 18° R. tühjendamise klistiiri mõõdukalt. Suguline
läbikäimine tuleb kas hoopis maha jätta wõi juundigu hästi
kasinalt. Muu ravitsemine on jama sugune, nagu emaka
pikaldase katarri kohta juhatatud.

Emaka paigast nihtumine.

Emaka seisukoht on seejuguine, et ta igatepoole liituma
annab, ühtlasi seisab ta parajoole ja põie mõju all. Kogu-
newad parajool ja põis wäljaheiteid täis, siis kerlib ema-

kas piffamiisi püsti ja rõhutatse ülespoole, jaavad need aga tühjendatud, langeb emakas jälle ettepoole ja allapoole. Juba püsti seisemisel vajub emakas isegi neitfil pijut allapoole, nii et ematupp lühemaks muutub, lamades aga nihkub ta ülespoole. Ka jugulise ühenduse puhul kerkib emakas 5—6 tsentimeetrit ülespoole, ilma et valu tekiks, ja arsti jõrm võib emaka läbikatsumise puhul 10—15 tsentimeetrit kõrgemale liukata, nii et emaka põhi peaaegu nabani ulatab, ilma et sealjuures mingisugust tahtistust tuntaks või see valu sünnitaks. Niisama võib käega kõhu peale vajutades emaka alla ematupesje litstuda, ja lõpetame meie vajutamise, kerkib emakas jälle oma endisesse seisupaika tagasi.

Joon. 27. Emaka seijang tühja põie ja pära-
soole puhul.

S. Ematupp. M. Pärafool. G. Emakas. H. Kuspeõis.

Kuna emakas nii hõlpsaste igalepoole liikuma annab, siis võivad selle läbi mitmejuga sed haigusjed tekkida, mis emaka paigast nihkumise nime kannavad. Nendest haigusdest on tuntud emaka mõlk ettepoole ja tahapoole; kusjuures emakas keskelt mõlki lähed ja ta põhi ettepoole või tahapoole võib; emaka paendumine

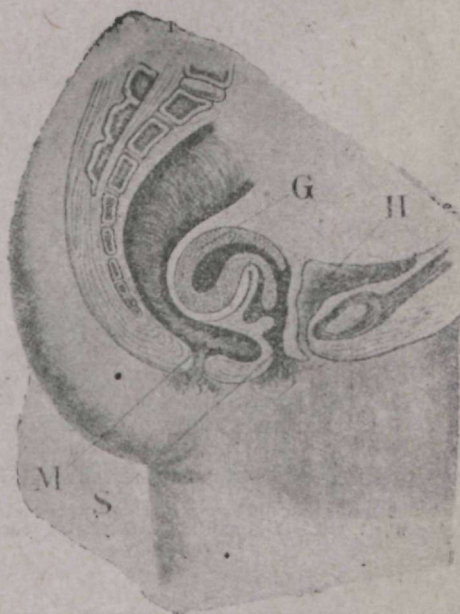
ettepoole ja tahapoole ja lõpuks emaka õfaline või täielik allapoole vajumine. Tõutab mõni paistetud emaka ülespoole, siis kõneldatakse emaka ülespoole nihkumiseft.

Emaka mõlgi tekkimise põhjusjed võivad väga mitmejuga sed olla ja arstide seas walitewad selle üle mitmesugused arwami sed. Djal arwatakse, et põhjus emaka koes eneses seijab, õfalt jälle arwatakse, et tude alles siis muutumata hakkab kui mõlk juba olemas on, ja ettepoolse mõlgi põhjusjeks olla see, et emaka kõitmed kas sündimiseft jaadit

lühikesed on mõi pärastpoole lühikeseks on jäänud. Kuna kõitmed lühikesed on, siis hoiavad nad emaka alati ettepoole lüängus ega laje teda siis üles kerkida, kui põis kust täis on.

Naisterahwastel, kes sünnitanud on, tuleb juuremalt osalt emaka mõl tahapoolle ette, ja peaaegu kindlaste võib arvata, et see sünnitamiseft mõi enneaegseft sünnitamiseft on tekinud, pealegi kus jedalaadi mõlki naisterahwastel, kes weel sünnitanud ei ole, harmemine leidub. Põhjuseks on siin küll see, et emakas peale ihuwilja wäljabeitmišt ennaft mitte korrapäraliselt kokku ei tõmba ja endisesse seisukorda tagasi ei kujune, wälja wenib ja lõdwaaks jääb, kuna aga emaka põhi iseeneft raske on ja ka süsfond omaltpoolt weel wajutada aitab, siis wajub ta keskelt mõlki. Muudugi aitab mõlgi tekinimiseks ka see kaaja, et nurganaised esimejel kahel nädalal peale sünnitamiseft rahulikult jellili lamawad. Tuleb ka ette, et emakas ennaft mõne aja pärast jälle tugewamine hakkab kokku kiskuma, siis kerkib ühtlasi ka tema põhi ja mõlki kaob iseeneft ära. Ei sünni seda aga mitte, siis muutub mõlgi koht werewaejemaks ja selle läbi nõrgemaks, kõhnemaks. Emaka sein läheb õhemaks ja mõlki juuremaks. Tahapoolse mõlgi jagedamaks põhjuseks on ka weel parajalt suguküpsjeks saanud tütarlapse warane abieluse heitmine, lasterikkus (sage sünnitamine), abort ja see, kui sünnitamine ainult tangide abil wõimalikuks saab.

Naisterahwastel, kes weel sünnitanud ei ole, tuleb, nagu juba tähendatud, kõige jagedamine emaka ettepoole mõlki siid ette. Neitsi emakas on juba loomulikult piijut ettepoole paendunud, seltsi sünni juurde weel kester walgeterwo-

Zoon. 28. Emaka mõlki tahapoolle.

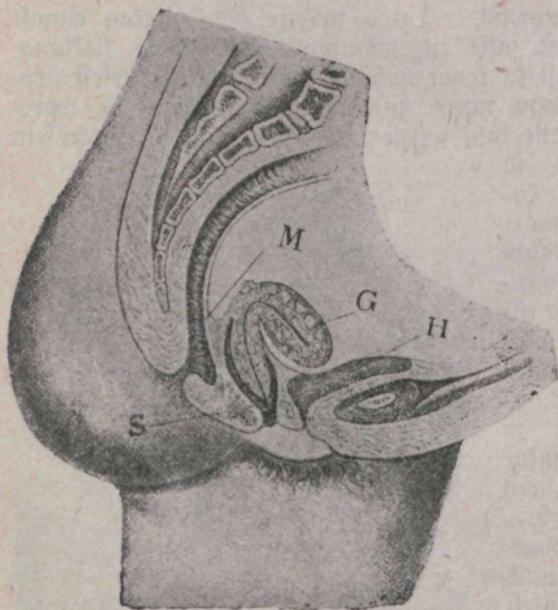
Pärasool on kokku kitsutud, ematupp on peaaegu piistloodis, märtsja lühem ja kokku nihutud. G. Emakas. H. Põis. M. Pärasool. S. Ematupp.

lus nooremas eas ja muutub emakafael wanemas eas nõrgemaks, siis võib mõlt väga hõlpsaste tekkida. Põhjusteks võib ka see olla, et emaka köitmed lühikesed on või emaka seintesse paistetused tekivad, niisama ka läbipõetud põletikust järelejäänud armid.

Eneestki arusaadaw on, et mõlt emaka koe peale kahjulikku mõju avaldab, niisama ka emaka tegewust takistab, iseäranis lima ja were väljajoomist ja jigitawa seemne jissepääjemist märkja takistab. Wereringjooks emakas muutub korratuks, ilanahk katarriliseks ja hakkab rohkeste lima välja eraldama, tekivad paised, emakas muutub suuremaks ja rassemaks.

Millest aga võib nüüd naisterahwas õigel ajal ära tunda, et tal emaka mõlt on? Kõigepealt muutub kuupuhastus walujaks ja korratuks, sest were välja-

woolus on enam ehk vähem ras-
kendatud;
kuupuhastus tuleb
ford hiljem,
ford warem
ja wältab
wähemat
aega, ka
word wool-
lab vähem
välja; rist-
luudes, puu-
sades ja alt-
kehäs teki-
wad kuupu-
hastuse ajal
ebaharilised
walud. Rauge
waluga
tulew veri
on tardu-
nud tüükis-
tega jega-
mine, ja ka

Zoon. 29. Emaka mõlt ettepoole.

Ematupp on märksa lühem, emaka ematupeske ulataw osa ebahariliseft pikk. G. Emakas. H. Põis. M. Pärasool. S. Ematupp.

kuupuhastuse waheajal käiwad emakast seejuga sed kanged waluhood läbi, kui sinna lima kogunud on ja see nüüd wägiwaldseft välja heidetakse. Kuna ilanahk katarriliseks on muutunud, siis tekib warstigi walgete-woolus emakast.

Suuremalt osalt tuleb ka haiguse algul kuupuhastuse ajal palju verd välja, mille peale siis alles valud algavad ja verewoolus järgnevat kuupuhastuste ajal kasinamaks jääb. Väljaskäimine ja weelaskmine muutuvad aegamiisi raskeks ja valujaks, niisama tuntakse sagedaste libedat väljaskäimise ja weelaskmise tungi, kõht on kinni, haige muutub närwilifuks kuni hüsteriani. Sigimatus on jage nähtus.

Jätakse haigus ilma ravitsemata, jääb naisterahwas sagedaste eluajaks pöduraks. Tuleb aga ka ette, et haiguse tundemärgid kaugelgi nii ägedal kujul ei ilmu, wõi mõne aja pärast jälle kaowad, kuigi mõlt ifka weel alale jääb.

Haigus on väga pikaldane ja paraneb ieeneseft ainult harukordadel. Beale wahelduseaastaid, mil ematupe tegeuus lõpeb, jääwad walud harilikult wähemaks, iseäranis kui emakas rauga-eas kofku tihub.

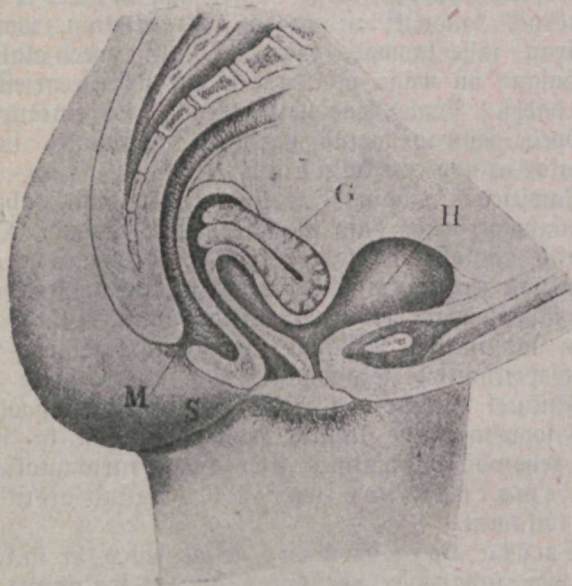
Rawitseda püüawad arstid mitmel wiisil, kahjuks on aga seni väga wähke häid tagajärgi kätte saadud. On mitmejuguusid riistasiid välja mõeldud, mis emakasse asendatakse, et nad seal mõlgi jälle sirgeteks ajakiwad, kuid mitmed arstid tähendawad, et need mitte ainult kasutad ei ole, waid ka kahjulifud. Niisama tagajärjetaks jääwad ka roh-tude siisjepritsimised, iste-wannid j. n. e.

Ukifituel juhtumistel aitab asjatundjate poolt ette-wõetud joonetajumine kaunis hästi, niisama ka haigusekohase lehawöö kandmine. Ülepea aga tarwitatakse kõige-rohkem ematupe-pesjarisid. Paljud arstid soowitawad lõkamist.

Emaka paendumine seijab selles, et ta kas ettepoole wõi tahapoole paendub, ilma et sealjuures enesele mõlki siisse wõtaks. Ettepoole paendub emakas põie peale, kuna tema suu tahapoole, pärasoole poole on juhitud, sest et ta mõlki ei ole. Suuremalt osalt ei paendu emakas just mitte liiga palju ettepoole, sest et kusega täidetud põis temale toeks on. Seesjuguusel puhul ei sünnita paendumine iseeneesft ka walu, kui emakas mõnda muud haigust ei juhtu olewat wõi ta juurenenud ei ole. Kuna emakas aga kuupuhastuse ajal siiski üles pundub, siis on niisjuguusel korral nagu rõhumist ja kärisemist tunda. Walud tulewad kõigepealt põiest, sest et ettepoole paendunud emakas kõige oma raskusega selle peal lasub. Naisterahwas tunneb sellepärast sagedat weelaskmise tungi ja weelaskmine on korratu. Ettepoole paendunud emakael rõhub omakorda jälle pärasoole peale, tekkitab selle läbi sagedat väljaskäimise tungi, kõht jääb kinni, alakehas, puusades ja ristluudes tuntakse walu ja kärisemist. Aegamiisi tulewad siis ka mitmejuguused erguriffed awalifuks, nagu kõhuwalud, frambid,

ergunõrkus, hüsteria. Raskejalgsjeks naisterahwas naljalt ei jää, sest et emakasuu õigest kohast ära pöördud ja pära-
soole wastu litjutud on, kuhu mehe seeme nii hõlpsaste
ei pääse.

Ka see haigus on raske parandada, kuigi ta just elu-
kardetaw ei ole. Rõige rohkem tagajärge wõib sellest loota,
kui kõiti haiguse põhjuseid wõimalik on warakult kõrvaldada.
Reed põhjused wõiwad väga mitmekesised olla, jagedamad

Joon. 30. Emaka ettepoole paendumine.

Emaka sein on pitalbase põletiku tagajärjel paksemaks muutunud.
G. Emakas. H. Põis. M. Pärasool. S. Ematupp.

nendest on: sisekonna rõhumine emaka peale, mis juba loomulikult ettepoole langes on ja ülervaltpoolt tulewale rõhumisele hõlpsaste järele annab; roja kogumine sooltesse (kestew kõhu kinniolek); sisekonda allapoole litjuwad riided; raskete asjade tõstmine; laste kandmine; põrutused, mida äge kõhimine ja oksendamine sünnitawad; emaka wõi tema kõitmete põletikud; emaka kinnikaswamine põie tagumise seinale külge; emaka paistetused; raskejalgsjus; lapsewoodi forratused j. n. e. On wõimalik neid põhjusi ennemalt kõrvaldada kui ettepoole paendumine kestwaks muutub, siis wõib ka loota, et emaka paigale seadmine õnneks läheb, milleks puumilla tamponisid, pesjaarisisid, emaka-kandjaid ja teiji selleks otstarbeks wäljamõeldud abinõusid tarwi-

tatakse. Reid abindusid tarwitades hoitagu aga juguofad piinlikult puhtad ja lastagu pesjaari arsti poolt wähe-
malt iga 8 nädala tagant ford wälja wõtta ja jälle uueste
siisse seada. Soowitawat on ka asjataohase tehawöö kandmine.

Emaka tahapoole paendumist, mille puhul emaka põhi pärafoole poole ja kael häbeduseluu poole pöö-
ratud on, tuleb wördlemisi harwemine ette kui emaka ette-
poole paendumist, ja ta tekib umbes neiljal ajal põhjustel
nagu esimene. Tähendama peab, et esimestel raskejalg-
suse kuudel wõi warsti peale sünnitamist iiseenestest tekkiv
tahapoole paendumine palju jägedam ja kardetawam on,
kui ilma raskejalgsuseta ja lapsewoodita emaka wõi tema
naabruse elundite, nimelt munajarjade haigusist tekkiv
paendumine.

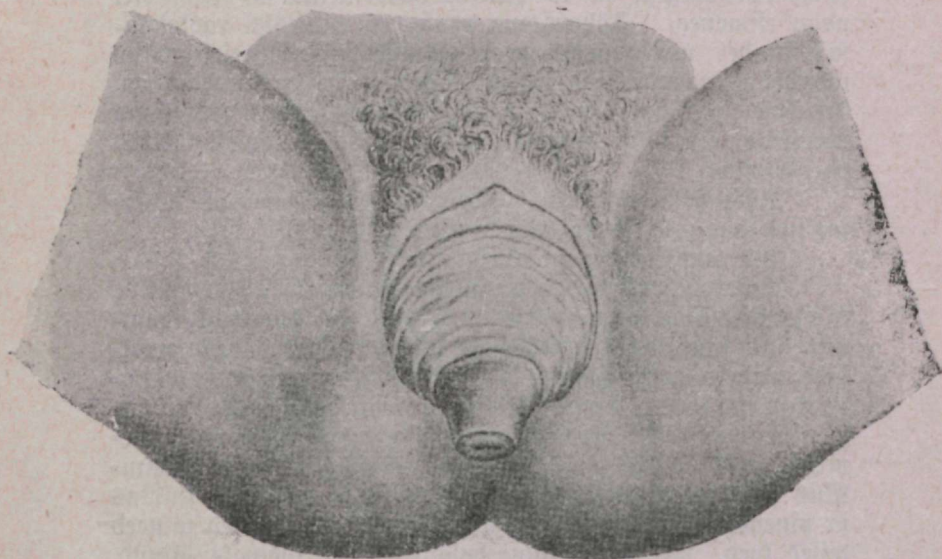
Haiguse üleüldised tundemärgid on peaaegu sama-
sugused nagu ettepoole paendumisel.

Ka rawitsemine on ühejuguine.

Emakas wõib ka, nagu juba tähendatud, allapoole
wajuda, s. o. ematupeesse langeda. On allapoole waju-
mine nii juur, et emakas osalt wõi täielikult häbeduseluu-
kade wahelt wälja ulatab, siis kõneldatakse emaka wälja-
langemisest. Emaka allapoole wajumine ja wäljalan-
gemine tuleb alati nende kõitmete ja kudede lödwaks mine-
misest, mis selleks määratud on, et emakat tema loomu-
likus seisukorras kinni hoida, kusjuures ka ematupe kindlus
ja pinewus tähtsat osa etendab. On emaka kõitmed ja need
teised koed, mis teda kinni hoiawad, ford lödwaks läinud,
siis ei ole enam muud juuremat põhjust selle elundi alla-
wajumiseks waja. Ühtlasi kijub allawajum emaka kael
ka ematupe pahempidi enesega kaasa. Emaka kõitmed ja
teised teda kinnihoidwad koed muutuwad juuremalt osalt
selle läbi lödwaks, et naisterahwas kas liiga wara lapse-
woodist üles tõuseb wõi muu korratu emakat endisesse
seisukorda tagasikujunemast takistab, ja ta siis sünnitamise
läbi nii kui nii lödwaks läinud ematupeesse kergeste alla
wajub, iseäranis kui weel sijekonna rõhumine sinna juurde
seltfib, nagu kõhimine, lapse tõstmine, kumardamine, pära-
foole unniksus, tugew rõhumine roja wäljabeitmise
puhul j. n. e.

Seejuguistel põhjustel kannatawad paljud naisterah-
wad, iseäranis töölise klassist, emaka allawajumise all,
sest et neil kuigi palju wõimalik ei ole oma terwise seisu-
korra eest hoolitseda ja nii ruttu kui wähe wõimalik lapse-
woodist üles tõusewad, et omale peatoidust teenida. Rahjaks
on ka jõukamatest klassidest noortel naistel wiisiks jaanud
niipea kui jõud wähegi lubab wastikust ja mõnisuseta lapse-

woodist üles tõusta, ennaft jüledaks klanida ja siis kiidelda, et nad jelle jälgi kupa tuje üheksa päewaga läbi on teinud. Sellest kergemeelsusest tulewad need paljud emakamõlgid, paendumised ja wäljalangemised, mille all praeguse aja moodjad naisterahwad nii jagedaste kannatawad. Ka enne- aegne sünnitamine, mitmekordne abort, sünnitamine tan- gide abil, (iseäranis kui waheliha kärišeb ja korralikult

Zoon. 31. Ematupe ja emaka wäljalangemine.

parandatud ei jaa, mille läbi ematupel ja emakal kõige alumine, tähtis toetuspunkt kaduma läheb), werewaejus, üleüldine nõrkus ja põdur olek, ematupe lödwenemine ja wäljalangemine, mis emaka aegamisi kaaja weab, wõiwad emaka allawajumisele ja wäljalangemisele wiia.

Ka wanemas eas, kui rasw, mis ematupe pehmene ja juured häbedujemofad täidlastena hoiab, rakufeste-koeft kaob, ematupp jelle läbi lödwaks, lühemaks ja laiemaks muutub ning häbedujemofad wälja weiwad, juureneb emaka allapoole wajumise wõimalus. Oli aga emakas seni ainult mõõdukalt allapoole wajunud, siis langeb ta nüüd hoopis wälja.

Naisterahwastel, kes weel sünnitanud ei ole ja üle- pea nooremas eas tuleb üsna harwa emaka allawajumist ette, ja põhjuseks on siin siis harilikult üleüldine nõrkus, kestew walgete-woolus wõi juguline liialdus, mis ema-

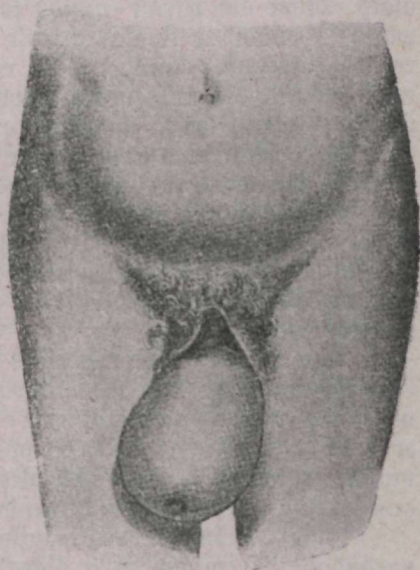
tupe lödwaaks on teinud. Enesestki mõista võivad ka paistetused, mis emaka raskemaaks teevad, jeda elundit allapoole kallutada.

Suuremalt osalt jünnib emaka allapoole wajumine pikkamisi, aga ka äkiline allawajumine on võimalik, iseäranis raskete asjade tõstmise ja kange rõhumise puhul roja väljajehitmise juures, niisama kõhimise puhul seistes või libijedes ja kuttudes. Naisterahwas tunneb siis emaka kõitmete sifutamisejt tekkivat ägedat valu altkehas ja korratuü üleüldijes terwije seisukorras, wärihemist, oksendamist, minestust.

Wähem märgataw on alguses emaka pikaldane allapoole wajumine, walud on wähejed, tundub ainult umbkaudu, nagu rõhuks mõni asi alla häbedusemoffade poole; aegamisi tekivad altkehasje ja ristluundesje kistuwad walud, ja see seisukord wõib kuude- ijegi aastatekaupa wäldata. Sage- daste kannatawad nais- terahwad neid wäikjeid walusid oma kahjuks sõnalaujumata ja ei tea emaka allapoole waju- mise ega arsti poole pööramise peale mõtel- dagi.

Wida madalamale aga emakas wahepeal ematupes wajub, jeda suuremaks kaswawad walud ja muutuwad iseäranis koormawaks siis, kui naisterahwas üles tõuseb, kõnnib, midagi tõstab, kõhib jne.; rahulikult woodis lamades jääwad walud vähemaks. Nüüd tule- wad ka teised nähtused

awalikuks, mida paigast nihtunud emaka rõhumine põie ja pärajoole peale ning emaka kõitmete sifutamine tekitawad, nagu raske ja walus väljastäimine ja weelast- mine, sage weelastmise tung, kõhu kiinniolek, kõhu kramp, südame pöõritamine ja lõpuks kurwameelne meeleolu. On emakas juba nii kangele alla wajunud, et kõik need nähtused ilmsiks tulewad, siis ei pehmenda ka jelti

Joon. 32. Täielist emaka väljalangemine.

lamamine enam neid walusid, kergendust tunneb naisterahwas ainult siis, kui ta ristluude alla padja seab. Enejestki mõista, et emakas ije sünjuures hädadeft puutumata ei wõi jääda. Temas tekib harilikult ilanaha katarr mädase, jagedaste werije lima woolusega, ja ka ematupe ilanahft eraldab rohkeste lima wälja.

Pööratafje warakult arsti poole, siis leiab ta emaka=faela jügawaste ematupesje ulatawat. Ulatab aga allawa=jumine weel kaugemale, kuni wäljalangemiseni, siis efineb emakas Greeka pähkli juuruje ja roojakas=punakat karwa tombuna, mille sõrmede abil hõlbjaste tagafl lükata wõib, ja heidab naisterahwas selili, siis lipjab see ijeenejest ematupesje tagafl, kuid tuleb üles tõustes jälle nähtawale.

Seejugujeje seijukorda ei jää kord wälja langenud emakas kaugelt suuremal osal juhtumistel mitte kauemaks ajaks. Mõne aja pärast nihkub ta häbedusepraost kaugemale wälja ja omandab sinakas=punase karwa. Pahempidi pööratud ematupp, mille läbi emaka kõwa leha tunda wõib, nihkub itfa rohkem wäljaspoole. Pärastpoole paijub see ülesse ja terve wälja langenud oja muutub rufikajuurujeks. Mõnikord kifub ematupp ka põie kaaja ja jeshamal kombel wõib ka päraspoole wäljalangemine tekkida. Enejestki mõista saab wäljalangenud emakas riiete õõrumije ja wäljahheidete all kangeste kannatada. Temasje tekivad haawad, paijed ja ijegi põie (põlendif, gangraena) wõib tekkida. Kuupuhastuje ajal woolab jagedaste palju werd ja wirtsataolist, põletawate omadustega lima.

See emaka wäljalangemine ei ole nüüd küll just mitte elukardetaw, siiski aga wäga koormaw ja piinlik naisterahwale. Ta nõuab naisterahwalt jeda enam tähelpanemist, et teda ainult alguses wõimalik on parandada, kui muud tingimised head on; pärastpoole juudab arstiabi haigust ainult enam vähem kergendada.

Kuigi ka õnneks peaks minema wärsket allawajumist parandada ja emakat tema õigesje seijupaika tagafl juhtida, wõib juhtuw raskejalgsus naisterahwa õige täbarasje seijukorda wiia. Raskejalgsjeks jäämine on seejuguftel naisterahwastel peaaegu alati raskeks nuhtluseks ja kardetaw.

Arstid on emaka allawajumije ja wäljalangemije parandamijeks mitmekesijeid abinõusid wälja arwanud, ka lõikufi on ette wõetud, et ematuppe kitsamaks teha, mille läbi emakal wäljalangemine siis takistatud oleks. Edafl tarwitatafje mitmejugujeid rohtusid ja ka küлма wett jagedaks jisepritfimijeks, küلمي iste-wannijid jne, mitmejugujeid pesjaarijid ja põiesid, mis ematupes õhku täis puhutafje jne.

Kõik ravitsejased olenewad jellest ära, kas allawajumine alles hiljuti tekkinud ja misjugune naisterahwa üldine terweise seisuford on. Minult wärsketel juhtumistel ja kui naisterahwas muidu terwe on, lähed õnneks emaka allawajumisele piiri panna ja seda elundit jälle endisesse seisupaika finnitada. Waremalt nõuti naisterahwalt, et ta ravitsejase puhul nädalate- ja kuudekaupa ühtlugu jellil lamaks, ijegi roja ja kuje wälja heitmiseks ei tohtinud ta istuma tõusta, tänapäew aga peetakse seda üleliigseks ja asjataks piinamiseks.

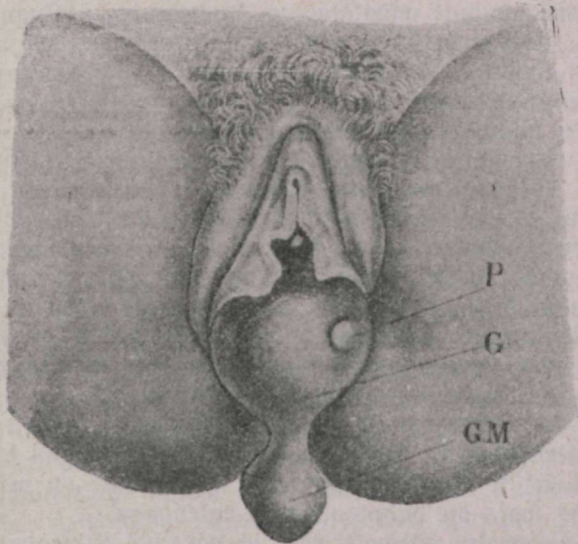
On allawajumine juba wananenud wõi kannis kaugele edenenu, siis wõiwad ainult pesjaarid ja teised seerugused abinõud abi tulla, niijama ka hoolitsewad arstid selle eest, et juguwades muud haiglasi nähtusi ette ei tuleks.

On emakas wälja langenu, siis peab tema tingintata ematupesje tagasi litsuma, sest wäljas jaoks ta kõiksugu mõjude all raskestes kannatada. Muidugi on emaka tagasiühutamise jägedaste ijegi arstil wäga raske, kui emakas õhu, dõrumise wõi mõne muu riffe läbi kõwaks ja paksum on muutunud wõi juba ebaloomulikul finni kaswanud on. Kergematel juhtumistel on soowitusewäärt, et naisterahwas ije õpiks emakat hädaforral tagasi seadma, niijama ka pesjaari seadma, kui jee paigast on nihkunud wõi teda waja on puhastada wõi uuendada.

Kõigepealt tulewad põis ja pärajuol tühjendada, kui sinna wäljasteid peaks kogunud olema; naisterahwas peab enese jellil lastma, ristluude alla padja seadma, reied laiali ajama ja põlved püsti tõmbama; siis wõetakse wäljalangenu õja ühe käe õlitatud jõrmede wahel, litjutakse pehmelt kofku ja juhitate teije käe abil ematupesje ülespoole, tagapoolt ettepoolestes sihis. On emakas jell kombel kõrgele ajendatud, liikatakse pesjaar tagant järele ja jeeatase paigale.

Emakas wõib ka sisse wajuda ja pahurpidi minna ja lõpuks jell kombel läbi häbeduseprau wäljalangeda. Selle häda lähematest põhjustest oleksid nimetada: korratused sünnitamise ja lapsewoodi puhul; lihaskude karmjad, mis ematupe põhja tekivad ja jelle oma raskestega allapoole kujukwad; peale sünnitamise ja karmjate tekib jee häda wahel ka mõnel muul põhjusel, ilma et seda igaford seletada teaks. Pärastpoole wõib pahurpidi pöördunud emakas ka naabruse elundite külge weel ebaloomuliselt finni kas wada. Sünnitamise puhul tuleb jee häda äkitseht nähta wale, on aga haiguse algus lapsewoodist päritud wõi tekib seda karmjas, siis wõib ette tulla, et naisterahwas seda muutunud seisuforda kauemat aega ei

märka ja juhustliised vähemad walud waikselt ära kannatab. Mõned naisterahwad käiwad isegi kolm- kuni nelikümmend aastat pahurpidi pöördunud emakaga ringi, kuni häda juhtumise kombel üles leitakse. Teistel juhtumistel sunnib rikkalik werewoolus, wõi lima ja mäda woolus ning liha-

Joon. 33. Emaka põhjas asuwa lihastude kasvaja tagajärjel pahurpidi pööranud emakas.

G. Pahurpidi pöördunud ja wälja langenud emaka põhi.
G. M. Emaka lihastude kasvajas. P. Kasvajas (poliip) emaka
kanaba all.

närude wäljaseitmine naisterahwaft arsti poole pöörama. Langeb pahurpidi pöördunud emakas ühtlasi wälja, siis ilmuvad samajugused haiguse tundemärgid, nagu neid emaka wäljalangemise juures kirjeldasime. Kardetawaks läheb haigus muidugi siis, kui werewoolust jagedaste ja kehvast ette tuleb ja haiged peaaegu alati woodis peawad lamama, sest et igajugune liigutus weel ägedama werewooluse wälja kutsub.

Wahel paraneb haigus iseeneest, teistel juhtumistel aga wõiwad põletik ja põle (põletik) juurde jeltjida ning elu lõpetada. Harilikult aga läheb forda haigust parandada ja elu alal hoida.

On haiguse põhjuseks lihastude kasvajas, siis kõrwaldab arst jelle esmalt ettevaatlikult lõikuse teel. On wananenud haigusega tegemist, siis tuleb emakakaela kanalist wälja

tunginud emaka oja wälimise ja sifemise emaka juu kaudu tagasi litjuda. Kuna tagasi asendamisega ikkagi mõni aeg oodata wõib, siis tulewad emaka seinad põletik wõi selle weetõbine paistetuse eesmärgiga sellekohaste abinõudega ära ravitjeda. Selle umbes 3—6 nädalat wältawa ettevalmistawa ravitsemise järele läheb emaka paigale seadmine kiiremine ja sagedaste ilma unerohu tarwitamijeta õnneks. Paigale seadmine sünnib mõlemi käe abil. Üks käsi on kõhu peal, emaka sifsejängemise kohal ja walwab seal kohades (kompides) selle lärele, et seda elundit mitte liiga kõrgele ei suruta ja ta ematupe küllest koguni ehk lahti ei kärijeks. Teise käega litjutakse emakas, puurimise jarnajaid liigutusi tehes, ettevaatlikult endisele seisupaigale. Enejestki mõista, et seal kõwaste litjuda ei tohi, sest ematupp ja emakas wõiwad hõljpaste kärijeda. On emaka paigale seadmine esimese wõi mitmekordsete teatud waheaegade järele edasijattatud katsete läbi õnneks läinud, siis tuleb ematuppe mõnda päewa niisete puuwilla kuulikestega tamponeerida, mille tagajärjel paigale asendamise läbi märkja wälja weninud wälimine emakajuu enese jälle kokku kistub.

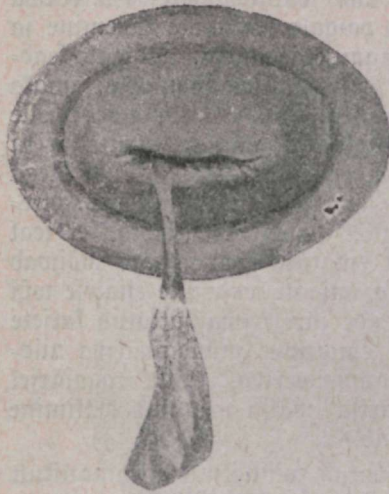
Ei jõuta eespool kirjeldatud wiisil, mida kannatlikult ja kaua aega edasi jattata tuleb, eesmärgile, siis on soovitataw gummist pöit weega täita, see kaunis sügawaste ematupesje pista ja aegamisi wett juurde lijada. Selle weega täidetud gummipöide kestwa ja ühemõõdulise litjumise tagajärjel läheb emakas pehmemaks, wäiksemaks ja kaob tagasi emakajuu sisse. Aega kulub selleks kas üks päew wõi mitu nädalat, kuid see ravitsemisewiis aitab wahel ka niisugustel juhtumistel, kus kõik muud paigale asendamise abinõud tagajärjetaks jäid. On pahurpidi pöördunud emaka oja kord teinepoole wäliselt emaka juud jattunud, siis asub ta iheenejest pikkamisi harilikusse seisupaika.

Mitmel puhul parandatakse haigust ka lõikuse teel.

Emaka kaswjad.

Raisterahwa juguojades ettetulewatest kaswjatest on emaka lihastude kaswjad, millede kudedes lihaste jegu leidub, kõige sagedamad. Misjuguistel põhjustel nad tekivad, selle kohta on ainult wähe teada. Pinda valmistawalt mõjuwad küll wist abortid, tõukamised, kulkumised, emaka ja tema naabruse põletikud, keha liiga tugew finni nõõrimine, harilik kõhu finniolek ja onanismus.

Enne 20. eluaastat tuleb jeda haigust väga harva ette, kõige rohkem aga 30—50 aasta vanuste naisterahvaste seas.

Zoon. 34. Emakajuu varrega kasvaja (poliip).

wa mitte emaka õõnuse poole, vaid kõhu ruumi poole, nii et ta emaka lihastejainast ikka rohkem välja tungib, ja ta wiimaks ainult õhukjst emaka koe kihist kaetud on ja tihedalt kõhukõlu all ajub. Kaswawad nad ikka weel suuremaks, siis poewad nad emaka koeft välja, kaswatawad omal warre ja wajuwad, emaka põhja ühtlasi madalamale kiskudes, allapoole. Mõnel juhtumisel läheb niüüd jelle, ta kõhukõlu poliipiks nimetatud, kasvaja wars keerdu, nii et ta ilma toidumahlata jääb ja ära häwib. Teistel juhtumistel kasvab see kasvaja soolte külge ja saab siis sealt toidumahla.

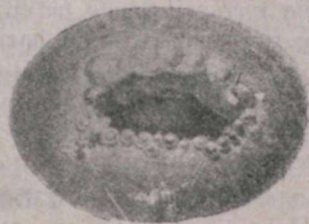
2. Emaka koe sees

ajuw lihaskude kasvajas. Need ei ole harilikult mitte väga suured kasvjad ja jääwad emaka seinale lihaste sisse. Väikse ja keskmise suurusega kasvjad ei tee emakale juurt wiga.

Lihaskude kasvajas algab harilikult väikse sõlmekejena emaka lihastes kujunema ja kasvab suurenedes kas emaka seinale mööda edasi, wõi jälle emaka õõnuse wõi kõhukõlu poole. Ühesainjas haiges emakas wõib neid kasvjad suuremal hulgal olla, kusjuures nad üksteist wastamisi litjuwad ja loperguseks lähewad wõi jälle kasvab üksainus kasvajas määratu suureks.

Kaswu laadi järele jaotakse need kasvjad kolme liiki:

1. Kõhukõlu ääres ajuw lihaskude kasvajas. See ei kasvab

Zoon. 35. Väiksemad ja suuremad Nabothi-munad emaka välise juu ümber.

3. Emaka ilanaha külge asuw lihaskude kaswjäs. Need kaswjad kasvawad otjekohe emaka ilanaha alt emaka õõnõuse poole wälja. Mõni seejugaestest kaswjateest kasvab warre otjäs kuni ematupe sisse ja siis selle külge. Teinekord leidub jälle wähemaid jedalaadi kaswjaid juurel arwul emakas koos.

Emaka faeläs tuleb kaswjaid harwa ette.

Mõnikord lõwad need kaswjad mädanema ja häwnewad siis ära, teinekord jälle kogub nendesje sedawõrd palju lupja, et nende kasw seisma jääb, nad langewad siis emaka õõnõusesse, kust nad suurte waludega n. n. emaka kiwidena wälja heidetakse. Tuleb ka ette, et nad kangeste raswa lähewad ja siis iseeneest kaowad. Kas seejugaesd pehme loomulised kaswjad ka wihafeloomulisteks wõiwad muutuda, selle küsimuse kohta ei ole seni weel selgele otjusele jõutud.

Haiglased nähtused, mida need pehme loomulised kaswjad tekitawad, on waheldawad ja olenewad rohkem nende asupaigast jamuudest tingimistest ära kui juurusest. Nii wõib ette tulla, et wäikjed kaswjad (paistetused) ägedalt piinatekitawad, kuna lapsepea juurused kaswjaid mitu aastat emakas wõiwad asuda, ilma et nad walu teeksid ja nad lõpuks ainult juhtumissi üles leitakse.

Haiguse tundemärkidest oleksid nimetada pungitamise ja allapoole rõhumise tundmus altkehäs, raskendatud wäljas-

Zoon. 36. Emaka seinäs tekkinud lihaskude kaswjad.

Kaswjad laiengewad emaka õõnõuse ja übtlasti kõburuumi poole. Ka emaka faela seinäs on samajugaesd kaswjad. Emaka õõnõuse ja emaka faela kanali ilanah on põletitullisest pats.

käimine ja kuje väljaseitmine, pea- ja kõhuvalu erkude ülekandmise teel, erguvalu, palavik, jalgade weetõbi j. n. e. kuupuhastuses tuleb sagedaste korratusi ette, kuid sagedaste kaomad kuupuhastuse walud ajajooksul iseenejst. Mõnikord woolab kuupuhastuse ajal rohkeste werd, ja ei ole sugugi haruldajeks nähtujeks, et kuupuhastus siis 8—16 päewa

Joon. 37. Warrega poliiip emaka õõnsujes.

wältab. Werewoolus wõib ka kuupuhastuste waheajal wäheje tähtsujega põhjustel teklida, näit. jugulisest ühendujest, ärewujest, tõstmisest, rõhumisest roja heitmise puhul j. n. e. Selleläbi jääwad haiged ajajooksul kangeste werewaejeks ja nõrgaks ning on sunnitud woodis wiibima.

Raskejalgjeks jäämine ja ka korralik sünnitamine on wõimalikud.

Suuremad warrega, ilanaha all asuwad, polipi jarnased kaswjad hoiawad emaka ilanaha kestwalt põletikusisest seisukorras, ja kuupuhastus on siis ka märksa ohtram. Mõnikord kisuwad nad emaka aegamisi pahurpidi. Kaswjad wõiwad ka kuni ematupeni ulatada ja siin edasi kaswada, niijama ka häbeduseprao wahelt wälja rippuda.

Kuigi emaka lihaskude kaswjat nüüd pehmeloomuliste kaswjate jekka loetakse, siiski ei ole nende kõigi parandamine nii hõlbus nagu ennemalt arwati. Rahtsemata aga wõib polipifarnaste ja seejuguste 40-aastastel naisterahwastel tekkivate wäiksemate, kõwade kaswjate kohta ütelda, et nad kõrwaldatamad on: esimesel juhtumisel toob lõikus kindlat paranemist, wiimasel juhtumisel aga jääb kaswjate kasw peale wahelduseaastaid iseenejst seisma.

Seejuguste kaswjate rawitsemisel, mis weel kuigi suuri aualusid ei sünnita, püüawad arstid nende kaswu sel kombel

finni panna, et wereringjooksu nendest eemale juhiwad. Haigele joovitatakse nii sagedaste kui wõimalik 26° R. kuni 24° R. iste-wannisid tarwitada, iga kord 5—8 minutit wannis wiibides; nädalatekaupa tuleb wõimalikult iga öösel 18° R. keha-mähist tarwitada; pärastpoole 2 kuni 3 korda nädalas ematupe loputus 22° R. sooja weega ette wõtta. Seedimist tuleb kestwalt forras hoida, wajaduse korral 22° R. klistiiri tarwitada ($\frac{1}{2}$ —1 toop wett). Kuupuhastuse puhul tuleb nende abinõude tarwitamisega wahet pidada; on kuupuhastus walus, siis wõib häda korral keha-mähiseid tarwitada. Mõõdukas liikumine on alati lubatud, ainult kuupuhastuse kahel esimehel päewal peaks haige rohkem rahul püsima. Toit olgu kergeste seediw, iseäranis tuleb wiina, kange kohwi ja tee eest hoida. Riigugune rawitsemine tuleb iga aasta mõne nädala jooksul läbi teha. Sel lihtjal teel on paljud haiged kergendust saanud, kusjuures ka emaka paistetuse alaneb.

Tekitawad need emaka lihaskude kaswjad aga juba walu, siis tuleb muidugi hooljamalt rawitseta, iseäranis peab ohtrat werewoolust takistama, sest et see haige jõu hoopis ära kurnaks. Werewooluse waigistamiseks lastagu ematupeesse esmalt $\frac{3}{4}$ toopi 32° R. sooja wett ja kohe selle järele $\frac{3}{4}$ toopi 22° R. sooja wett; selle järele tarwitatagu külmi keha-mähiseid, pritsitagu mitu korda päewas $\frac{1}{2}$ —1 wiinaklaasi täis 14° R. sooja wett kestwaks klistiiriks pärasoolesse ja wõetagu 1—2 korda päewas 18° R. soe iste-wann, igakord 1—2 minutit wannis wiibides, ieäranis joovitataw on peale selle weel ematupe tamponeerimine kõwaste kottu keeratud puuwilla kuulifestega.

Ähwardab kaswjas elufardetawaks minema, astub arst temale lõikuse teel wahele. Warrega kaswjate kõrwaldamine ei ole kuigi kardetaw ja walus.

Zoon. 38. Emaka limakaswjad.

Emaka dõnsus ja emaka kaela tanal on peaaegu täielikult kaswjaid täis ja nad ulatawad juba ematupeesse.

Emaka wähhjatöbi.

Emaka wähhjatöbe tekkimise põhjustest teatakse niisama wähe nagu sellejama töbe tekkimisest teistes elundites. Emaka wähhjatöbe tuleb mao wähhjatöbe kõrwal kõige jägedamine ette ja 25% kõigist selle wihajeloomulise muhu läbi otja saanustest on emaka wähhjatöbe läbi surmale juhtunud. Wähhjatöbe põhjusteks peetakse wanematelest pärimist, sünnitamisi, tripperit, siifilist, kehtwat meele-ärewust, wigastusi, paiseid, armisid ja healoomulisi kaswajaid, kuid päris selgusele ei ole jelles asjas weel jõutud. Wiimasel ajal on mitmel korral selle peale tähendatud, et wähhjatöbe ohwite arv wiimase neljakümne aasta sees isäranis Inglismaal ja Ameerikas hirmuäratawalt suureks on kaswanud, ja mitmed arstid arwawad selle põhjusteks rikkaliku lihatoitude tarwitamise olemat.

Wähhjatöbijeks jääwad kõige rohkem 35—50 aasta wanused naisterahwad. Enne 20. eluaastat tuleb wähhjatöbe ainult harukordadel ette, niisama ka peale 65 aasta wanustel raurkadel.

Arstid jaotawad wähhjatöbe kolme liiki: 1) ematupepoolse oja wähhjatöbi, 2) emakakaela wähhjatöbi ja 3) emaka wähhjatöbi.

Wähhjatöbi algab wäikse muhuna, millest aga pärastpoole rohkeas-hall paise kujuneb. Wajutades ta walu ei tee, kuid hakkab kergeste werd jooksuma ja eraldab põletawate omadustega ning wastiku haiguga wedelikku wälja.

Wähhjatöbi laguneb emakast pärastpoole ka põie ja pärajoole peale laiali.

Wähhjatöbe tundemärgid tulewad kahjuks alles kaunis hilja nähtawale ja on ka siis jägedaste nii segased, et haiged alles hilja arsti poole pööravad. Weel segasemad on haigusmärgid siis, kui wähhjatöbi sel ajal tekib, kui naisterahwal weel korralikud kuupuhastused on.

Ematupeest woolaw wedelik on rohkem werine ja wirtjane kui mädane. Pöörab haige nüüd selle wäljawooluse pärast arsti poole, siis seletab ta harilikult, et kuupuhastused sugugi enam korralikult ei käi, wõi jälle liiga kaua wältawad ja ohtrad on, et kuupuhastuste waheajal ematupeest mitmel korral werd on nõrgunud. Kuna seesuguseid korratusi ka täielikult terwetel inimestel wahelduseaastatel jägedaste ette tuleb, siis ei ole haiged seni sellest juuremat hoolinud, puudus neil ju ka teadmine, et wähhjatöbi isära-

nis sagedaste juft wahelduseaastatel tekib. Wanematelt haigetelt saab teada, et kuupuhastus juba mitu aastat ära olnud, siis aga korratute waheagadega ja ohtralt tagasi tulnud ning jõudu furnawalt mõjub. Teised naisterahwad jälle teatawad, et neil juginine ühendus, tugew rõhumine wäljaskäimise puhul j. n. e. korratut kuupuhastust tekitanud.

Zoon. 39. Wäike wähhjatõbe muht emata ematupesje utawa oja itanaha all.

Seesugused werewoolused on wanadastel naisterahwastel iseäranis peale wahelduseaastaid alati kahtlased, kuigi nad igaford kindlaste wähhjatõbe ei tähenda. — Sagedaste tuleb ematupesest ühes werrega lihawee sarnast wedelikku, iseäranis lillekapsa taolise wähhjatõbe tekkimise ajal. — Ühel osal juhtumistest, nimelt siis, kui wähhjatõbe muhud rohkem lihastes tekivad, wõiwad werewoolus ja muud wäljawoolused puududa, ainult kuupuhastus on siinjuures ohtram.

Wähhjatõbe edaspidisel jooksul omandawad kõik wäljawoolused wastiku, ninasse toikawa haisu. Naisterahwastel, kes endid alati on harjunud puhtad hoidma, wõib see wastik hais kaua puududa, on aga wäljawoolus fõrd määndumise teel haisewaks muutunud, siis on waevalt weel wõimalik jeda haisu ära kaotada. Kuna see wirtjataoline wedelik põletawate omadustega on, siis tekivad, iseäranis wähem puhtamatel naisterahwastel, ematupesje, häbedusemoffadele ja pärajoole ümbrusesse ja reite wahetele põletikud.

Teised tundemärgid olenewad wähhjatõbe asutõhast ja laialilagunemiseft ära.

On wähhjatõbi pärajoole kitsamaks kiskunud, siis muutub wäljaskäimine enam ehk wähem raskeks. Teistel juhtumistel tekib werine, mädane wõi wirtjane paasandus. — On wähhjatõbi põie peale üle läinud, siis leiame sagedat weelaskmiste tungi, weelaskmine on walus ja kuigi ije on were, mäda wõi wirtjaga segatud. Ka weetõbe tekkimiseks wõib wähhjatõbi põhjust anda.

Saiguise algusel puuduwad walud sagedaste. Walud algawad harilikult alles siis, kui wähhjatõbi juba kaugemale on laiali lagunenud. Need walud wõiwad otse hirmsateks tõusta. Walusid tundub peaasjalikult altkehas. Kui altkeha käega katjuda wõi ematupe kaudu sisse pistetud sõrmega emakat liigutada, muutuwad walud harilikult suuremaks. Sagedaste tuntakse wõsel rohkem walu kui päewaajal, iseäranis kui haiged weel jalul wõiwad käia. Mõnikord jääwad walud peale ohtrat werewoolust wähemaks.

Haigete üldine terwise seisuford muutub juba warakult halwemaks, näoist näewad nad folkunud, fortjus ja wananenud wälja; on werewoolused ohtrad ja pundub ühtlasi iju, siis jääwad nad üsna nõrgaks, palawikku aga neil harilikult ei teki.

Kui kaua haigus wältab, ei ole just kindlaks tehtud, sest et haiguse algus harilikult teadmataks jääb. Läbistamiseks haiguse kestwuse ajaks arwatakse 2 aastat, siiski võib wähjatöbi arwatawaste ka 4—5 aastat kesta. Tuleb aga ka juhtumisi ette, kus wähjatöbi mõne kuuga elu lõpetab.

Parandamise lootused on läbistiku wähejed. Süü seisab iseäranis selles, et suurem oja haigetest alles siis arsti juurde ilmub, kui lõikuse ettevõtmine juba liiga hiljaks on jäänud.

Snejestki mõista on jeesuguse raske ja hädaohtliku haiguse wastu jeni kõigemitmekesijemaid rohtusid nüühästi jeeistpidi kui wälispidi proowitud, kuid — ilma tagajärjeta. Wiinastel aastatel on wähjatöbe parandamiseks radiumi tarwitama hakatud, see on aga ainult hästi jõukatel wõimalik ja pealegi on jeni weel teadmata, kas see ka põhjalikult parandab. Minukeseks abinõuks jääb lõikamine, kui wähjatöbele warakult pärrale on jõutud. Kuulus arst Fritsch tähendab lõikamise kohta: „Kuigi nüüd igalt arstil nõuda ei wõi, et ta ije selle lõikuse läbi wiiks, siiski peaks ta nii palju wahet teha oskama, misjuguist weel lõigata wõib ja misjuguist enam mitte. Znimisjeta on, kui

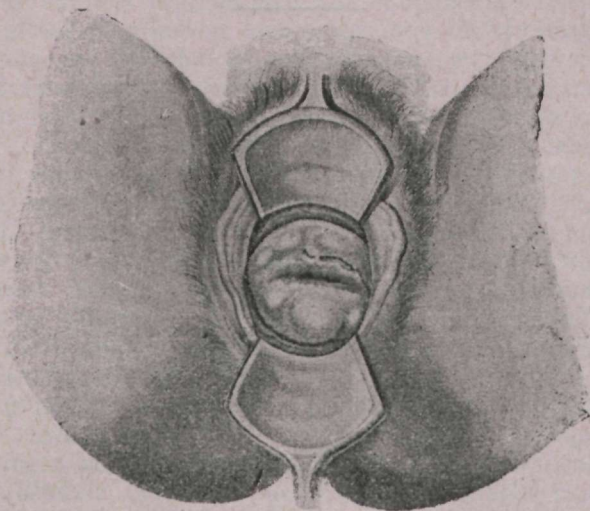
Zoon. 40. Lillekapsja taoline wähjatöbe muht emaka kaelas.

arst haigetele teatab, et see wähjatöbine on ja kliinikusje lõikamisele jaadab, kuigi jeda enam lõigata ei sünni. Tõrgutakse jeal lõikamast, siis lahkuwad need õnnetud murtult kliinikuist, kust nad kindlat abi lootsid.“

En haiguse täielik wõi osaline rawitsemine lõikuse teel wõimata, peab haiget siiski weel arstima, nimelt walusid, werewoolust ja määndumist wähendama. Walu wäendamiseks aitawad soojad-niisked keha-mähised, misjuguiseid iga 2—3 tunni tagant uuendada tuleb, niijama ka jahedad istewannid, kusjuures $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ tundi wannis wiibida tuleb.

Wõib ka jedawiisi korraldada, et haige omale märja rätiku kõhu peale paneb ja selle peale keewa weega täidetud pudeli. Seejugune waluwähendam mähis wõib mitmeks tunniks keha peale jääda ja mõjub oma kestwa, maheda ja ühemõõdulise joojusega sagedaste eeskujulikult. Lubawad olud, siis wõib waluhoo puhul täiskeha-wanni wõtta, mis 1/2 tundi wältagu; wanni astudes olgu wegi 28° R. jõe, ettevaatlikult wett juurde lijades kõrgendatagu aga joojus 32° R. peale ja hoitagu nii jõe kuni lõpuni. Mõnikord, iseäranis kui wähatõbi emaka alumises osas ajub, wähen-
dab walu ematupe loputus 25° R. jooja weega, mida mit-
mel korral korrata tuleb. Ei aita kõit need abinõud mitte, peab arst walu uimastawat rohthu tarwitusele wõtma, mis haige wähemalt hirmjatest waludest päästab.

Werewooluse ja määndumise wastu aitawad teineford ematupe loputusjed 22° R. jooja weega, 18° R. wee sees niifutatud puuwilla tampoonid, mida hakatuses 2—3 korda päewas, pärast ainult üksford päewas uuendada tuleb. Jääb hais sellegipoollest tülitawaks, wõib tampooni weega lahjen-
datud sidrunimahla wõi pisut Perupalsami sisse kasta.

Zoon. 41. Suurem wähatõbe muht emaka ematupesje ulatawa osa ilanaha all.

Emaka lihakaajwjas on teine wihajeloomuline emaka kaajwjas, õnneks tuleb teda harwa ette. Wälimised tundemärgid umbes samajugused nagu wähatõbel.

Munatorude ja -sarjade haigused.

Ka munatorudes ja -sarjades tuleb mitmesugu haigusi ette, nagu põletikka, rakkusid, muhkusid ja kasvajaid. Kuid mitte alati ei tunta neid ära, sest et need elundid sügaval waagna sees asuvad, kus neid raske läbi uurida on, ja tihti peetakse seda emaka haiguseks, kuna aga haigus päriselt munatorudes või -sarjades peitub. Minult asjatundja arsti poolt kahe käega etteõdetud sisseimine ja väljaspoolne läbikatsumine juudab siin selgust tuua, kus kohal valu õieti asub. Sellepärast on ka seesuguste haiguste parandamine väga raske. Osalt ruumipuudusel ja osalt sellepärast, et neid haigusi igatahes ainult arst võib üles leida ja parandada, jätame nad lähemalt kirjeldamata, tähendame ainult, et haiguse haigele märgatavad tunded märgid umbes samasugused on, nagu emakagi põletiku ja kasvajate puhul.

Kuupuhastuse korratused.

Kuupuhastuse hiljaks wiibimine ja liiga warane ilmumine noortel neiudel.

Kuupuhastuse tähtsusest ja tema korramõdulikust käigust kõnelesime juba raamatu eesotjas. Juba see asi, et kuupuhastus naisterahwa üleüldise terwise seisukorraga kõige lähemas ühenduses seisab, teeb arusaadavaks, et iga-jugu terwise rikked ja korratused hõlpsaste ja ruttu kuupuhastuse peale mõjuvad, kuna jälle kuupuhastuse korratused jälle omaltpoolt üleüldise terwise seisukorra peale halwendawalt mõjuvad.

Isenelest ei ole kuupuhastuse korratused jügugi isearalised iseseiswad haigused, waid ainult kas jüguwajades wõi muul kohal asuwate haiguste wõi rikete tundemärgid wõi kaaslasted.

Puudulikk kuupuhastust wõi kuupuhastuse ärajäämist wõib ainult jüguküpjetel naisterahwastel tõsijeks korratusjeks nimetada ja sellekohaselt rawitseda, noortel neiudel aga oleneb kuupuhastuse esimene ilmumine kõigepealt üleüldisest kehaehitusest, eluwiiisist ja iseäranis jüguwajade edenemisest ära. On kuuteist kuni kaheteist aastane neiu keha poolest nii walmimata nagu kümne wõi kaheteist aastane laps, siis ei tohi me siin kuupuhastust wadata ega tema ärajäämist korratusjeks nimetada. Niisama wähe wõime kuupuhastust, mis kaheteist kuni kolmeteist aastajel täielikult walminud kehaehitusega tütarlapsel ilmub, liiga warajeks nimetada. Kumbagil juhtumisel ei seisa siin korratus mitte jüguwajades, waid kuupuhastus oleneb üleüldise kehaehituse edenemisejärgust ära.

Halb toitmine, seedimise ja weretujunemise korratused, rasked lastehaigused wõi warajad kurnawad haigused ja üleüldine nõrkus, werewaejus, tüsikus j. n. e. wõiwad keha korramõdulise edenemise hulgaks ajaks seisma panna ja selle tagajärjel wõib siis kuupuhastuse esimene ilmumine kauaks wiibida.

Kas munasarjad seal, kus kuupuhastus puudub, oma edenemises tõeste taha jäänud on, nii et seal munad ei walmi ja ennaft lahti ei lahuta, wõi walmiwad siiski munad ja lahutawad ennaft lahti ning puudub ainult werewoolus, see periodilise muna walmimise ja rändamise wälimine nähtus, selle üle ei ole mitte alati wõimalik kohe

otsusele jõuda. Tekivad iga nelja nädala või ka pite-
mate wahaeegade järele riistluudesse ja kubemetesse walud,
paisuwad rinnad pihut ja nõrgub juguosjades rohke-
mõõdul lima, siis on arwata, et munasarjad oma edene-
mises taha jäänud ei ole. Puuduwad aga kõik need kuu-
puhastuse tundemärgid, siis tuleb põhjust igatahes muna-
sarjades otsida ja kuupuhastuse ilmumine on võimata.

Kuigi nüüd kuupuhastuse kohased walud olemas on,
võib harilik werewoolus siiski ära jääda kas üleüldise were-
waeuse pärast või sellepärast, et emakasuu sündimise-
saadik finni on, nii et weri sealt välja ei pääse. Wiimasel
juhtumisel tekivad warstigi kanged krambisarnased walud,
palawik, altkeha lööb paistesse j. n. e. kuni arst lõikamise
teel werele väljapääsemise tee muretseb.

Edasi võib ka emakas ise oma edenemises taha jääda.
Wahel on selle seisukorraga veel teised rikked ühenduses,
nagu südamehaigus, pugutõbi j. n. e.

Kuupuhastuse ilmumine wiibib sagedaste ka seeju-
gustel tütarlastel, kes puusjades kitsad ja laia rinnaga,
ülepea meeserahwa sarnase kehaehitusega on, niisama
ka isegi hääle ja ijeloomu poolest.

Harilikku kuupuhastuse ilmumata jäämise puhul tuleb
ka ette, et werd selle ajemel teistest kehajadest woolab.
Seda nimetatakse asetäitwaks kuupuhastuseks ja ta ilmub,
kui munasarjades muud rikked ei leidu, sel ajal, mil wal-
minud muna munasarjast välja tõugatakse. Wird nõrgub-
seejuguisel puhul mõnest muust etundist, näit. ninast, ige-
metest, kõhust, kopsust, pärasoolest j. n. e., ühtlasi nõrgub
juguosjades mõnikord seljamal ajal werist lima või wahes-
el mõõdul werd.

Sel ajal, mil muna walmib ja ära tõugatakse, on
werefsooned üle terve keha suures pinewuses, ja selle taga-
järjel lõhkewad juguosjades eemal seiswates etundites were-
fsooned, mis nagu wabatahtliku aadrilaskmisenähtena esineb, mille
läbi wererõhumine jedawõrd wäheneb, et emaka ilanahas
werefsoonte lõhkemist ja sellega ühtlasi kuupuhastuse kohast
werewoolust ette ei tule.

Tähtis on õige eluwiis kuupuhastuse kauaks wi-
bimise puhul suguküpuse ajal.

Kuupuhastuse puudumine ei tee neiuks pealt-
nähha juuremat midagi wiga, siiski ei tohi kuupuhastuse
ilmumist oodates aega ilmaasjata kaduma lasta minna,
nagu jeda mitmed emad teewad, waid peab asjatundja
arsti poole pöörama, kes kuupuhastuse kauase puudumise
põhjuse selgeks teeb ja jeda võimalikult kõrwaldada püüab.

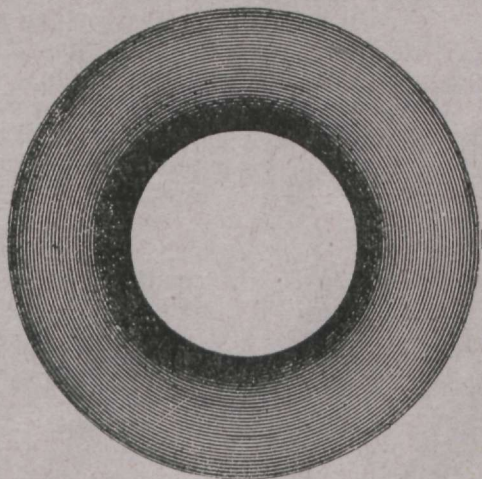
Harilikult mindakse alles siis arsti juurde, kui neiu terwisline seisuford juba halwemaks on läinud, tal kahwatõbi, merewaejus, kopjahaigus, erguhaigus või mõni muu tõbi juba tekkinud on; ja siis teatab ema ka kuupuhastuse puudumisest, nii mööda minnes. Laiduwäärt on niisama ka kõitjugu rohtude tarvitamine, mis kuupuhastust wälja kutsjuna peawad, need on teatud tingimistel väga kardetawad ja wõiwad inimeje eluajaks pödemaks teha. Rohtude tarvitajad on harilikult walearwamiisel, et kui kuupuhastus ford ilmunud on, siis kõik teised wead ja haigused kaowad. Lugu ei ole aga just nii.

Kõigepealt tuleb põhjus kindlaks teha, mispärast kuupuhastus seni ilmunud ei ole, ja sellega saab ainult asjatundja arst hakkama. Parandab ta siis päris wea kas osalt või täielikult ära, siis ilmub kuupuhastus suuremalt osalt wabatahtlikult; jüiski tuleb ka juhtumisi ette, et arst päris wea ära parandab, kuupuhastus aga ikkagi ei ilmu. On nüüd kahwatõbi, kopjahaigus, närwahaigus või mõni muu seejagune üleüldine haigus kõrwaldatud ja puudub kuupuhastus sellest hoolimata ikkagi weel, siis ei jää arstil muud üle kui neidu läbi katjuda, et otjusele jõuda: kas munad üleüldje walmiwad või ei tule

kuupuhastuse werd mõnel muul põhjusel. Ei walmi nüüd tdeste weel munad, siis oleks päris pöörane soojade jalawannide või rohtude abil emata ilanaha werewoolust tekitada katjuda.

On aga marga, et werd altteha elunditesje iga nelja nädala tagant rohkestetungib, tundub

rõstluudes ja kubemetes walu, nõrgub juuojadest rohkem lima, paisuwad riinad ja muutuwad hellaks, siis on arwata, et muna tdeste walmitib ja wälja tõugatakse, ja ainult werewoolust puudub. Kuna emata ilanaha weresooned jel ajal kangede werd täis ja pinewil peawad olema, siis on soovitatam,

Zoon. 42. Meyeri pesjaar pehmeft gummiist.

et see pinewus nii kõrgeks tõuseks, et peened tõmbjooned lõhkekfid. Minult sel juhtumisel tohib arsti juhatusel kuupuhastust väljakutsuwaid abinõusid tarwitada. Mitte ilmaski aga siis kui neiu werewane wõi kehaehituse poolest walmimata on ja siis kui kuupuhastusega kaajas käiwad walud puudulikud on wõi korralikult iga nelja nädala tagant ei kordu.

Zõukamast elanikkudekihist linna neiuudel tuleb kuupuhastuse puudumine harilikult üleüldisest nõrkusest wõi liiga suurest ergulisest ärewusest. Need neid peawad istuwa eluwiisi ja laiskuse maha jätma, kergeste seediwaid toitusid tarwitama ja kehaliselt töötama, wabas õhus liikuma ja maale minema.

Kuupuhastuse väljakutsumiseks juhatawad arstid jooja wee sisjepriitumist ematupeesse (ematupe loputus), ristluude õõrumist willase rätikuga, jooje iste- ja jalawannisid. Jääwad need abinõud tagajärjetaks, määrab arst uue rawitsemise wiisi, kuid ilmaski ei ole lubataw asja ilma rawitsemata jätta.

Ka siis, kui eespool kirjeldatud asetäitwa kuupuhastuse nähtused ilmuvad, tuleb neid sama abinõusid tarwitada, niipea kui esimesed kuupuhastuse walud tekiwad ja enne kui asetäitew werewoolus ilmub.

Rahwa seas on laialt arwamine walitjemas, et neiu, kellel weel kuupuhastust pole olnud, muidu aga täieste walmimud on, mehele jaades kuupuhastused korralikult hakkawad käima. See wõib ju õige olla, ja arwatawaste mõjub siin seni tundmata jurgulise ühenduse ärewus sedawõrd elusawalt seni tuimade ja lõtwade jurgosade peale. Ka wõiwad siin äkitsett muntunud eluwiis, armastuse läbi tekkinud rõõmus hingelik ja kehalik ärewus, reisimine teise maakoha jne. kaaja mõjuda.

Ei ole ka erakorraline nähtus, et kuupuhastus noortel tütarlastel liiga wارا ilmub. Kuupuhastust wõime liiga waraseks aga siis pidada, kui tütarlaps kehaehituse poolest weel walmimata on, kuupuhastus korralikult iga nelja nädala tagant kordub ja ristluudes ning selgas tunduwa waluga halwendawalt üleüldise terwiise seisukorra peale mõjub. Selle wastu tuleb aga peale kümne aastas-

Zoon. 43. Hodge pes-
jaar
wasttraadist, gummiga
taetud.

tel ja veel wanematel tütarlastel, isegi veel palju noorematel tütarlastel werewoolust suguosjadesst ette, millest tõsiie kuupuhastusega midagi ühist ei ole. Süüdi on siin sündimiseft päritud wereriffed wõi werewmistused alkheha tõmbjoontes, niisjama jagedaste tefib see werewoolus ka palawikuliste haiguste, nagu leetrite, rõugete, sarlaki, influentja jne. tagajärjel. Siin on werewoolusel hoopis teised põhjused ja arsti tähewpanemine juhitate sinna poole, kudas juguküpsujeta tütarlaste üleüldist terwiie seisuforda tõsta.

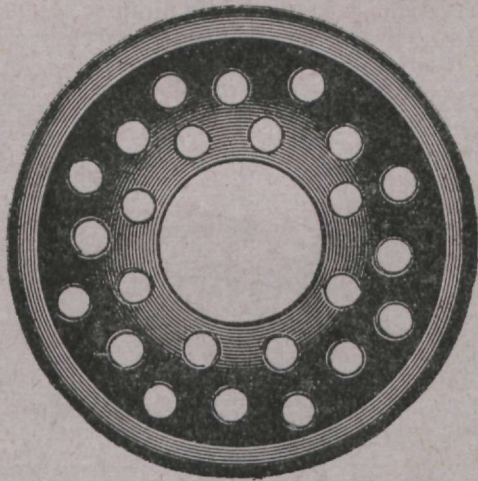
Kui nüüd meie maal kahe- kuni kolmeteist aastasel tütarlastel, kes kehachituse poolest veel walmimata, kuupuhastus ilmub, siis tuleb jeda ifka haiguse nähtuseks pidada. Kui aga koolis käimal kahe- kuni kolmeteist aastasel tütarlastel juba hästi edenenud rinnad ja

häbedusekarwad olemas on ja tal kuupuhastus aegamisi ifka korralitumaks muutub, siis peab jeda waraseks juguküpsujeks pidama. Ja kui see- jugusel tütarlastel siis kuupuhastus äkitseft ära jääb, siis tuleb jeda korratuseks pidada.

Tuleb aga ka nüijuguseid juhtu-

misi ette, kus üheteist aastasel tütarlastel, kes kehachituse poolest jugugi juguküpsjena ei esine, kellel windu ega häbedusekarwu pole, jüski korralitud kuupuhastused käiwad ja sealjuures kõif tundemärgid on olemas, et waagnas asuwate elundite poole rohkeste werd woolab; siis ei wõi enam kahelda, et munad tõdeste walmiwad, ja et munajarjad ja emakas siin ülejäanud keha kulul ebaharilikult wara täielikult walmis on edenemud; kahjuks aga jääwad need tütarlasted enamaste kas warem wõi hiljem werewaeaseks wõi rinnahaigeks.

Siin ei ole muud parata, kui tütarlast tubliste toita, istuwa eluwiisi eest hoida, wabas õhus ja kodus liikuda ja töötada lasta, mis tema keha edenemisele kaaja aitab.

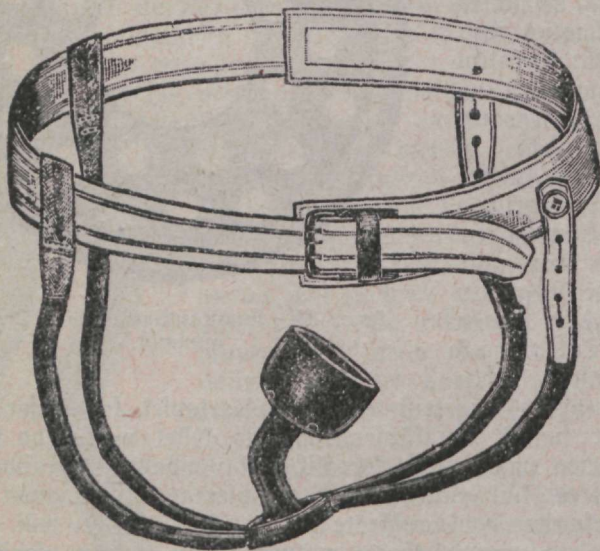

Zoon. 44. Kaufikujuline pesjaar kowast gummist.

Kuupuhastuse ärajäämine.

Kuupuhastuse ärajäämise põhjusteks on väga mitmesugused forratused. Mõnikord on naisterahwa suguojad puudulikult välja kujunenud või haigeks jäänud, teinekord aga jääb kuupuhastus ka seejugaistel naisterahvastel ära, kellel suguojad nähtavaste täieste terwisliised ja ka üleüldine terwise seisukord hea on. Teistel juhtumistel leidub muid põhjusi, nagu kahvatõbi, raswa minemine, tiifus jne., üleüldine nõrkus ja kehamahtlade kaotus, kas kauaie imetamise, halwa toidu või onanismuse, kõhutõbe või muude kaua wältawate haiguste tagajärjel. Niisama jääb kuupuhastus ka peale seejugaist jännitamisi, mis ohtra werkaotusega ühenduses seisid, mõnikord kuudekaupa ära.

Teeraltik on ka, et mõnel naisterahwal, kellel kuupuhastus seni korralikult käinud, see juba kolmekümne aastaate sees jäädawalt ära kaob. Selle nähtuse põhjusi ei ole seni weel küllaldajelt jõutud selgitada.

Zoon. 47. Emaka bandash

Ka see, kui parajaste wowlaw kuupuhastus äkitseft seisma jääb ja järgmisel korral, wõib olla ka kauemat aega, enam ei ilmu, oseneb mitmesugustest põhjustest ära. Külmetamine, ehmatamine, wihasamine. mitmesugused palawikulised haigused, emaka põletik jne.

wõivad naisterahwal parajaste woolawa kuupuhastuse katkestada.

Seejugune ebaharilikult katkestatud kuupuhastus nõuab uueste jalale seadmist. Selleks on mitmejuguiseid abinõusid soovitatud, kõige laialdajemalt tarvitusel on aga kuni rinnuni ulatav 30° R. sooja wee wann. Suure wanni puudumisel aitab ka wäike, see iste-wann, mille weele kummeli-teed juurde wõib lisada, wõi jälle jala-wann, mille weele lehelist ehk sinepi-jahu juurde segatakse; ka soojad mähised altkeha ümber on soovitatavad.

Koortel tütarlastel, kellel kuupuhastus juba mitmel korral olnud, jääb see wahel korraga isegi mitmeks kuuks ära. On seejugune neiu nüüd keha poolest täieste walmimud, ei kannata ta kahwatõbe, rinnahaiguse wõi werewaejuse all ja tunneb ta enese muidu terve olewat, siis muretsegu kõige pealt selle eest, et ta wabas õhus tubliste liigiks ja ta meelevu lõbus oleks; suuremalt osalt tuleb siis kuupuhastus wabatahtlikult jälle tagasi.

Mis waludesje puutub, siis puuduwad need mõnel täielikult, kuna nad teistel jälle kuupuhastuse ajal ilmuvad. Mõnel naisterahwal, kellel kuupuhastus harilikult waludega ühenduses seisis, wõivad need walud ühes kuupuhastusega ära jääda, nii et kuupuhastuse ärajäämine neile otsekui heatoos on.

Ärajäänuud kuupuhastus ilmub kas äkitselt ja kestwalt jälle tagasi wõi pikkajaks ja ajutiseks.

Ragu eespool juba tähendatud, tuleb ka asetäitwat kuupuhastust ette, mille puhul werd mõnest muust elundist woolab.

Rawitsemist ette wõttes peab kõigepealt muidugi järele uurima, kas siin mitte rastejalgsjeks jäämisega tegemist ei ole, mille puhul kuupuhastus teatawaste ära jääb.

Rawitsemisel on peaasjaks alati üleüldise terwise kojutamine, naisterahwas liikugu wärskes õhus, tarwitagu wannisid, rammujat toitu, ka soonetajumine ja turnimine on soovitatavad.

Alles siis kui üleüldine terwis kojunud, wõib kuupuhastuse ilmumist hõlbustada, milleks järgmised abinõud soovitatavad on: üle terve keha ja iseäranis ristluude kohal ette wõdetud soonetajumine; soojad mähised keha peale õõjeks; 2 kuni 3 päewa järjestikku auru-wannid jalgadele wõi nende asemel waheldawa soojusega jala-wannid, kusjuures jalad mitu korda järgemisi waheldamisi 2—3 minutiks kord 32° R. ja siis jälle 18° R. sooja wette pistetakse.

Siinamaal on wagnast hallist ajast saadik Eumenol tuntud abinõuks kuupuhastuse korraldamiseks.

Eumenol kutjub ärajääwa kuupuhastuse wälja, waigistab walu ja korraldab ülepea kuupuhastust.

Sisse wõtmišeks: 1 teelusika täis 3 korda päewas üks nädal enne kuupuhastust ja selle puhul.

Ülirikkalik kuupuhastus.

Ülirikkalikuks wõib kuupuhastust siis pidada, kui werd rohkem kui harilikult woolab wõi kuupuhastus liiga kانا wältab wõi kui kuupuhastus jägedamine tagaši tuleb kui iga nelja nädala tagant.

Bõhjusšeks on šiin peaaegu ainult kas juguošade wõi muud üleüldijed haigused, nagu neid juba mitmel korral nimetanud oleme.

Zoomulik kuupuhastus on mitmešugustel naisterahwastel niihästi werewooluse rohkuse kui ka kestwuse poolest mitmešugune, ja korratušešt wõib järelilikult ainult siis kõnelda, kui werekaotus nii šuur on, et šee üleüldijse terwiše šeišuforra peale halwendawalt mõjub wõi kui werewoolus üle 5 päewa wältab. Mõnikord on noortel tütarlastel juba kuupuhastuse algusel kalduwus ülirikkalikuks werewoolušešs, ja mitte alati ei ole need jušt wäetid, nõrgad ja kahwätõbijed tütarlapšed. Šneještki mõišta tekiwad siis, kui niijugused üliohtwad kuupuhastušed kانا wältawad, werewaešus ja werelahjenemine.

Hästi jugundimšatel naisterahwastel tekib ülirikkalik kuupuhastus ülijagedašt jugulišešt läbikäimijšešt, kiireste üks-teišele järgnewatešt šünimitamistešt wõi abortidešt, išegi kui jeda hõlbustawad emaka haigused puuduwad.

Waheldušejaastate ajal wõib niihästi naistel kui ka wallalistel naisterahwastel ülirikkalik kuupuhastus tekkida, nii et kahtlus tõušeb, kas neil mitte emakas haige ei ole, kuid lähemal läbikatšumijšel leitakše emakas täielilikult terwiše juures olewat. Ššääraniš on lihawatel naisterahwastel ülirikkalik kuupuhastus. Meljakümmendate aastate ümber šeišwatel naisterahwastel ei kordu šealjuures kuupuhastus mitte enam iga nelja nädala tagant, waid 2—3 kuu tagant.

Suurem hull naisterahwaid ei tunne omal ülirikkalikust kuupuhastušešt, išegi siis, kui šee kauemat aega on kestnud, juuremat häda tekkawat. Alles išääraniš ägedakujulijse korratuše puhul tekiwad juurešt werekaotušešt tulnud nähtušed ja hädad pikkamijši: huuled, põjed, käed ja šilmalaod šeeštpoolt on kahwatud, kehaliikmed külmad, peawalu, minesušehood, kõrwade kumijemine, šilmade wirwendamine, jüda-t

mefloppimine, raske hingamine, lihaste nõrkus ja fanged paistetused, iseäranis jalaliikmetes. Emakas tundub walusid harilikult ainult siis, kui see elund ise haige on, jelle asemel tuntakse walusat kiskumist ristlundes, altkehas ja puu-jades. Werewoolus ise wältab jagedaste nädala ja weel kauem, iseäranis ägedalaadilise korratuse puhul on waheaeg kahe kuupuhastuse wahel üsna lühike, nii et haiged alati mures ja maharõhutud on.

Glukardetaw on ülirikkalik kuupuhastus ainult haru-fordadel.

Besitseb ülirikkaliku kuupuhastuse põhjus mõnes üleüldises haiguses, siis tulewad kõigepealt selle haiguse kohased abinõud käpile wõtta ja üleüldist terwist kojutada, kuid jagedaste nõuab ülirikkalik kuupuhastus kiiret abi. See tagajärjega on siin jagedaste külmad feha-mähised, misju-guseid küll muidugi liiga rohkestes tarwitada ei tohi. Raisu-tele wõib waheldawa soojusega ematupe loputusü joomi-tada, milleks esmalt 1 toop 32° R. sooja wett ematupesje tuleb lasta ja kohe selle järele niisama palju 22° R. sooja wett. Wesi olgu keedetud ja siis 32 ehk 22 kraadi peale ära jahutatud. Hoiatama peab selle wastu üleliiga soojade wõi külmade ematupe loputuste eest. Suurt kasu saadawad jagedaste kestwad klistiirid, milleks $\frac{1}{2}$ —1 ölleklaasi täit 14° R. sooja wett parajoolesse tuleb pritsida. Üksikud loo-dujaarstid soowitawad mõlemaid käsa mitmel korral kauemaks ajaks wõimalikult palawa wee sisse pista; kergematel juhtu-mistel panemat see werewooluse seisma. Peaaegu kindlat taga-järge wõib ematupe süstematilisult tamponeerimisest mõõdu-kalt niiske puuwillaga loota. Kui jeda 2—4 päewa, iga-päew 2 forda, ette wõetakse ja igaford peale puuwilla wälja wõtmist ematuppe 28° R. sooja weega loputakse, siis wõib werewooluse waikimise peate täieste kindel olla, üht-lasi wõib ka feha-mähiseid tarwitada, mis päewaajal iga 2—3 tunni tagant uuendada tulewad, öösel aga feha peale puutumata wõiwad jääda. Minult hädatorral; kui kõik muu weega arstimine pole aitanud, wõib 16° R. iste-wanni-dega katsjet teha, kuid wannis tuleb ainult mõni minut wiihida. On aga werewoolus ford seisma jäänud, wõib seesuguseid jahedaid iste-wannisid 1 kuni 2 forda päewas tarwitada, et uueste ohtrat werewoolust ei teki.

Edasi soowitatakse weel järgmist: iga tunni tagant pool klaasi külma kaneeli-teed juua wõi pool teelusika täit kaneeli-tinkture wahese weega wõtta; haige peab ennaft wõi-malikult rahulikuna hoidma niihästi kehaliselt kui ka hinge-liselt; peab jagedaste lamama, ei tohi palju walguste wõi elawalt rääkida, weel wähem laulda, ei tohi liiga sooje ega

erutawaid jookijid ja toitused tarwitada. Ei peaks werewoolus siiski neljanda päewa lõpul märkja vähemaks jääma, siis võib linase riide külma wee sisse kasta, wälja wäänata ja kompressina wälimiste juguosjade peale panna; jeda kompressi tuleb jagedaste uuendada. Omandab werewoolus iseäranis wiia iseloomu, siis paneb harilikult tannini julatise sissepreitsimine werewooluse seisma. Sissepreitsimiseks (ematupeesse) wõetakse 2 grammi tannini 200 grammi wee peale. Siis on aga joowitataw kuupuhastuse wahetajal, s. o. enne järgmise kuupuhastuse tulekut, igapäew vähemalt ükskord ematupe loputus 18° K. jooja weega ette wõtta. Enamaste on siis järgmine kuupuhastus juba kergem ja loomulikum.

Ägedad, elufardetawad emaka werewoolused nõuawad muidugi wiibimata arstiabi.

Raisterahwad, kes ülirikka wõi liiga jagedaste korduma kuupuhastuse all kannatawad, peawad oma elu- ja toitumise wiisi muutama. Nad peawad würtsiliste ja raskestes seediwate toitude ja niijama ka alkohooliste ja erutawate jookide eest hoidma. Liiga raske töötamine, aga ka toas istumine on kahjulikud, niijama ka liiga kitsad riided, iseäranis kitsas korjett, siis ka weel ettekujutuse ja juguosjade üleliigne äritamine. Kitsal korjetil on ülepea kõige kahjulikumad mõjud terwise peale, kuna ta altkeha elundid paigast nihutab ja nende kujanemise peale halwendawalt mõjub. Pareml on juba n. n. reform-riidid kanda.

*

Extractum Hydrastis fluidum. Bruun wedelik wastu maiguga. Sisse wõtta 20 tilka 3—4 korda päewas ülirikkaliku kuupuhastuse ja werewooluse wastu juguosjadest; ta mõjub pillkamise ja teda tuleb sellepärast juba kahe kuupuhastuse wahel wõtma hakata.

Kellele rohu maik liiga wastik on, võib järgmise pilli wõtta:

Rp. Extr. Hydrastis sicci 5,0
Pulv. Liq. q. s.
F. Pil. 5,0
3 korda päewas 2 pilli.

*

Extractum Hamamelidis Virginianal. fluidum, pool kuni kaks teelusika täit mitu korda päewas kõisjugu werewooluste ja walgete=wooluse wastu.

Rp. Extr. Erod. Cicut.
aq. spiss 2,0
Aq. Menth. pip. 150,0
Sir. Menth. pip. 30,0
Solve, Filtra.

3ga kabe tunni tagant üks supilusika täis ülixirika-
liku kuupuhastuse puhul.

Walus kuupuhastus.

Tuntawate waludega ühenduses seijew kuupuhastus
oleneb juuremalt osalt mitmejuguuste rifetest wõi korra-
tusteft ära. Noortel tütarlastel tuleb ta tihti kas emaka
paigast nihkumijest wõi emakasuu kitsaks minemijest, mis
were wäljapääjemist raskendab; walu tekib siis emaka
lihaste tugewast pingutamijest were wäljatõukamisel. Walu-
jat kuupuhastust leidub jagedaste ka õmblejatel ja teistel
istawa eluwiißiga naisterahwastel, niijama ka nendel, kes
kestwa kõhu finnioleku all kannatawad. Wastuwaidlemata
on, et walus kuupuhastus ka külmetamijse tagajärjel wõib
tekkida. On ijegi paljud juhtumijed teada, kus naisterah-
wastel kuupuhastus jellest walujaks muutus, et neil külm
tuulehoog kleidi alt üles löi wõi nad wäljastäigu kohas
käijid, kus kange tõmbetuul oli. Samajugusel kombel wõi-
wad ettemaatamata jõupingutusjed kuupuhastuse puhul mõ-
juda, nagu raskete asjade tõstmine, jala-õmblusmasinaga
õmblemine, kaua kestew tantsimine jne.

Tuleb ka ette, et emakas jündimijest saadik ülihell on
wõi jelleks pärastpoole kas üleüldijse närwilikkuse, onanis-
muse, wõi jagedaste katkestatud jugulijste ühenduste läbi
on muutunud. Seejuga sel puhul mõjuwad kõigewähemad
põhjused, ijegi meelearwused, jedawõrd, et kuupuhastus
walujaks muutub.

Peale selle oleme juba eespool mitmepool nimeta-
mid, et walus kuupuhastus ka juguosjade wõi nende naab-
ruse elundite haigusest wõib tekkida.

Mis waludesse enestesse puutub, siis on kuupuhas-
tus ainult harwa algusest peale walus, ja ka pärastpoole
ei ole walu mitte alati kestew, waid teda tundub ainult
tas were esimejel wäljapurskamijel, peale seda, wõi ku-
puhastuse lõpul. Ijegi raskelaadilijel juhtumijel ei seisa
kuupuhastus mitte igakord waludega ühenduses, wõi jälle
oskawad haigeid jellekohase ülespidamijse läbi walujid lühen-
dada wõi hoopis kõrwaldada. Edasi on terwe rida juhtu-

misi teada, kus kuupuhastus enne lapsewoodi palawiffu wõi aborti waluta oli, sellest ajast peale aga piinarikkaks hündmustikuks muutus.

Ei pea seejuga sed naisterahwad endid asjakohaselt ülewel wõi jääb rawitsemine õigel ajal alustamata, siis tõusewad walud, misjuga sed egiotja weel kaunis hästi wälja kannatada wõis, aastate jookkul sagedaste ifka kangemaks ja kangemaks; niifama kestawad nad ka kauem ja ilnuwad sagedaste juba päewade kaupa enne werewoolust. Walud on ristuwad, krambijarnased ja mõnikord waewalt wäljakannatatawad, neid tuntakse kas emakas eneses ja ristluudes, wõi üle terve teha ja jalgades. Sagedaste annawad walud siis järele, kui kuupuhastus kiiremine woolama hakkab. Peale waluhooгу jääwad naisterahwad weel mõneks päewaks ärewusesse ja on voidunud. Paljudel juhtumistel ei ilmu faajasfaiwaid nähtusi, kuna aga teistel juhtumistel nad jälle kõhu lahtiolekuna, peawaluna, ofendamisena, põiekrambina jne. esinewad, nii et haige uneta, voidunud ja tööwdimetu on, sagedaste woodisse peabheitma, lõpuks üsna närwiliseks ja hüsteriliseks muutub ja üsna raske haige ilmega on. Ühel osal juhtumistest ei seija walud mitte just kuupuhastusega ühenduses, waid tekiwad kahe kuupuhastuse waheajal. Siis tundub üks kuni kaks päewa suuremalt osalt ainult mõõdukas walu, ja wahel nõrgub sealjuures juguosadest lima wõi werist wedeliffu.

Mis rawitsemisesse puutub, siis tulewad siin kõigepealt need haigused kõrwaldada, mis walusa kuupuhastuse põhjusteks on, kui seejuga sed ülepea olemas on. Edasi aitab sagedaste juba see walu wähendada, kui mõni aeg enne kuupuhastuse tulekut ja kuupuhastuse 2—3 esimesel päewal ennaft rohkem rahul hoitakse. Pärifelt woodis lamada ei taha ju heameelega keegi, sellepärast on wahetewahel kerged liigutused lubatud, pealegi kus need werepahtumist altkehas kõrwaldada aitawad. Siis tuleb järkjärgult edasi rawitfeda, i. o. esmalt kergemaid abinõusid tarwitada, ja kui need mõjuta peakfid jääma, siis waatab arst mis teha on ja teha wõib. Suurem osa naisterahwastest otsib loomusunnil soojuseft abi. Nad mähiwad ennaft willaste rätikute sisse, iwendawad suuremalt osalt külmil käsa ja jalga sooja weega täidetud pudelitega, niifama ka altkeha, ja walud muutuwad jelle läbi tõeste märksa pehmemaks. Kindla mõjuga on ka tõuswa soojusega täisheha-wannid, kusjuures wee soojus wanni astudes 28° R. olgu, siis aga weesojus, palawat wett juurde lija des, aegamisi 32° R. peale tõstetakse ja see soojusekraad siis alal hoitakse. Neid wannifid wõib kuupuhastuseft hoolimata 2 kuni 3 korda

päewas tarwitada, igaford $\frac{1}{2}$ —1 tund wannis wiibides. Niisama mõjuvad on walude pehmendamiseks palawad käe- ja jala-wannid; neid tuleb päewas mitu korda forrata ja weşi nii jõe wõtta, kui ihu kannatab. Ka jala=auru-wannid waigistawad ruttu walu, pealegi on neid kodus kõige hõlpsam walmistada. Palawa weega täidetud wann, mille peale kolm pulka pandud, seatakse tooli ette, mille peale naisterahwas, riidest lahti wõttes, istub. Jalad paneb ta nende kolme pulga peale, nii et ta neid ära kupaatada ei wõiks, ja wõtab willase rätiku ümber, mis ka wanni ümberringi katab. Seejuguist auru-jala-wanni wõib 2 kuni 3 korda päewas, igaford $\frac{1}{2}$ tundi, tarwitada. Veel kiiremine mõjuwad iste=auru-wannid, mis niisama hõlpsad walmistada. Naisterahwas istub lihtjalt märja rätikuga kaetud harwa pöhhjaga tooli peale. Tooli alla asendatakse petroleumi-kõõk. Willase rätiku tõmbab naisterahwas sealjuures ühtlasi tooli ja enese ümber. Peab naisterahwas jeda liiga tülikaks wõi tulekardetawaks, siis täidetagu wann keewa weega poolest jaadik, pandagu mõned pulgad sinna peale, kuhu peale naisterahwas istuda wõiks, ja mähitagu siis naisterahwas ühes wanniga willase waiba sisse. Wõib ka altkeha niiske keha-mähise peale keewa weega täidetud pudeli panna ja siis flanelli-riidega pealt katta, seejugune keha=auru-wann on ka walude waigistamiseks kunnis mõnms. Niisama wõib ka keha ja ristluude ümber märja rätiku panna, ja siis keewa weega täidetud pudelid, niihästi kõhu kui ka ristluude peal hoida. Seejuguiste auru-wannide waheajal tarwitagu naisterahwas 20° R. wee sees niiskeks kastetud keha-mähiseid, neid iga 2 kuni 3 tunni tagant uuendades.

On walud sel kumbel kõrwaldatud, siis ei tohi asja ikkagi weel hooletusesse jätta, waid tuleb jeda haigust parandada, millest walus kuupuhastus on tekinud, kui aga seejuguist haigust ei leita olemat, siis tuleb jällegi selle eest hoolitseda, et kuupuhastuse walud ka tulewikus ära jääksid. Wiimaseks otstarbeks tehtagu mõni nädal iga öösel keha-mähiseid ja wõetagu sagedaste wannisid.

Soonetajumist juhatab arst ainult iseäralistel juhtumistel, sest et see haigel walude läbi tekinud ärewust weel enam kõrgendada wõib.

Wõituse wõtab arst ainult siis ette kui see möödapääsemata on.

Mis walu uimastawatesse rohtudesse puutub, siis toome siin Dr. Winkeli hoiatawad sõnad: „Sagedaste wõib näha, kudas uuremad arstid kohe walmis on haigele morfiumi naha alla pritsima, kui see kangete walude üle kurdab. Kuid morfiium ei paranda mitte haigust ennast,

waid uimastab ainult ajutiselt walu, on peale selle kihtwine ja teeb inimese, kes teda kauemat aega tarwitab, parandamata haigeks. Sellepärast peab tema tarwitamisest eemale hoidma.“

Rustuwa kuupuhastuse korratused wahelduse-aastatel.

Terwislihel naisterahwal on kuupuhastuse algus ja korramõddulikfordumine harilikult ilma mingijuguste waludeta, kuid kui kuupuhastus wanusepäewil kustuma, s. o. jäädawalt ära kaduma hakkab, siis tekiwad jagedaste korratused. Tihti peale tekiwad korratused ka alles siis, kui kuupuhastus juba kauemat aega kustunud on.

Mis wanusejärfudesje puutub, siis muutub kuupuhastus jagedaste juba neljakümnendate aastate alguses korratuks ja kustub siis ühel ajal naisterahwastest 45. eluaastal jäädawalt; teisel ajal käib kuupuhastus kuini 50. eluaastani ja weel peale selle edasi, ja iegi rastejalgjets jäärmist on jelles wanuses seiswatel naisterahwastel ette tulnud.

Rustuwa kuupuhastusega käsikäes käib juguwojade muutus. Ematupel kaowad woldid ja kortjud, ilanahk lööb kahwatuks, terve ematupp muutub kofkufisumise teel lihemaks ja kitsamaks, ka ematajum läheb kitsamaks, ja kui kuupuhastus kord kestwalt juba ära jääb, siis muutub ka emakas wäiksemaks. Kuna ka waagna köitkude ja emaka köitmed niijama endid wanuses kofku fišuwad, siis tuleb tihti peale ette, et emakas paigast nihkub, iseäranis armastab ta kas allapoole wajuda wõi ettepoole langeda. Rafimata naisterahwastel hakkab juguwojade ilanahk sel ajal koguni määnduma ja on wastifikult haijewa limaga kaetud.

Ra munajarjad ja torud muutuwad wäiksemaks ja lähewad raswa.

Emaka pehmeloomulised kaswjad, iseäranis lihaskude kaswjad teewad õnnekombel jagedaste ka samajuguse muudatuse läbi ja lähewad lõpits raswa wõi kaowad ijeenejst ära. Wihajeloomulised kaswjad aga jääwad nendest muudatustest puutumata ja ei kao ijeenejst ära.

Kuupuhastuse kustumise puhul läheb naisterahwas ülepea lihawaks, iseäranis pakjult ajub raswakihht kõhu ja rindade ümber.

Kuupuhastuse ätiline wõi pitaldane kustumine ei jünita kangeltki mitte igale naisterahwale korratuksi, üks aja naisterahwastest on sellega otje wäga rahul, et nad wiimaks ometi igal kuul korduwaft tülinast lahti on jaanud.

Mõnel naisterahval ei kustu kuupuhastus mitte korraga, vaid esmalt kaovad jeniised korramõddulised waheajad, ja kuupuhastus hakkab 5, 6 wõi weel rohkem nädalate tagant forduma, mõnikord ka kaks korda aastas wõi weel harvemine.

Koormawaks muutub seiuford alles siis, kui kuupuhastus mitte nii pikkaid waheaegasid ei pea, vaid jagamine forduma hakkab ja jealuures juure werkaotusega ühenduses seijab, wõi peale kuupuhastust jugsuofadest ikkagi weel werist lima nõrgub.

Kuigi nüüd need korratud ja üliwikalikud kuupuhastused ainult harufordadel hädaohlikuks wõiwad muutuda, siiski juudawad nad naisterahwast nõrgestada, kui nad jagedaste forduwad ja kaua kestawad. Sealkõrwal käib ka jagedaste enam ehk wähem kange walgete-woolus, mis sijemistes ja wälimestes jugsuofades kui ka naabruje kehajades kuumust, walutunnet wõi piinlikku jügelemist tekitab ja sel kombel kestwalt unerahu riihub.

Suguhimu rangeb enamaste, jeda enam, et ematupp fitjas on ja jugsulise ühenduse puhul walu tundub. Wahepeal wõi aga jagedaste tähele panna, et jughimu wahelduseaastatel ajutiüks erakorraliieft kangeks tõnjeb, ja see on küll nii mõnegi „rumaluse“ jeketuieks, mida wanemad naisterahwad sellega teewad, et weel novremehega abielusje astuwad.

Erkude ülekandmise teel tekinud ja teiste üleüldiste nähtustena esinewad weretungimine pähe ja altkehasje, üliwikalik higistamine, jüdamekloppimine ja korratu tuifjoon, mitmelaadilised peawalud, äritatud olek.

Seejugsuste kustuma kuupuhastuse korratuste kestvus on waheldaw. Mõnikord on need hädad juba mõne kuu pärast kadunud, teineford wältawad nad aastate kaupa, kusjuures naisterahwas ennast wahhepeal kestwalt üsna terve tunneb oleswat.

Kuupuhastuse kustumine on loomulik jündmus ja parata ei ole sinna midagi, kuid ohtrad werkaotused nõudwad ka sel puhul igatahes rawitsemist. Naisterahwas püüdku woodis wiibida ja wõtku ematupe loputusi 22° R. jooja weega ette, iseäranis joowitataw on ematupe jüstematikalik tamponeerimine puuwillaga. Riisama tuleb ka walgete woolust ja jügelemist nõnda arstida, nagu eespool juhatawid oleme.

Tekib wantsepäewil weel emaka wäljalangemine wõi mõni muu haigus, peab muidugi arsti poole pöörama.

Raisterahwa sigimatus.

Raisterahwa sigimatuſe all mõistetakse jeda kui ta edasiwältawast ſuguliſeſt läbikäimieſt hoolimata raſkejalgjeſ ei jää. Ka ſiis kui kumbagi poole ſuguoſjad terwiſliſed on ja mingiſugult taſiſtuſt raſkejalgjeſ jäämieſe ei tea olemat, wõib ſiginemine forramõõdulikkudeſt ſuguliſteſt ühendusteſt hoolimata ära jääda, ja jagedaſte wõib näha, et abielu alles teiſel wõi kolmandal aastal wõi weel hiljem laſtega õnniſtatud ſaab.

Mõned naiſed jääwad küll raſkejalgjeſ, kuid ei kanna laſt wälja ja ſünnitawad enneaegſelt; edaſi on terwe rida juhtumieſi, kuſ abieluſt ainult üks laps wõrſub, ſiis aga tekib naiſe ſuguoſjadega lapſewoodiſ muudatus ja enam ta ei ſigine, kuigi ka wiſt igaford jelle ſigimatuſe põhjuſte üle ſelguſele ei ſuuda jõuda.

Leidub ka wabatahtlikku ſigimatuſt, ſiis on abielupaar otſuſjeſ teinud ſuguliſteſt ühendusteſt hoolimata laſteta jääda.

Kuna ſigitamieſeſ niihäſti meeſt kui naiſt waja on, ſiis wõib niihäſti üks kui teine ſigimatuſeſ ſüüdi olla, ja me ei eſi palju kui ütleme, et pool oja ſigimata abieludeſt mehe ſüüſ langeb.

Mis naiſterahwaſſe puutub, ſiis wõib ta peasjalikult järgmiſtel põhjuſtel ſigimataſs jääda:

Raisterahwa ſuguoſjades ettetulewad taſiſtuſjed, mis ſuguliſt ühenduſt küll ei keela, mehe ſeemet aga digeſſe kohta pääſeda ei laſe. Seeſuguste mitmekiſte wõimaluſte ſeaſt toome ſiin ainult tähtſamad ette: kinnine ja liiga pakſ neitſinaſh, ematupe puudumine wõi umbſe otſaga ematupp, emaka ematupeſſe ulatawa oja ebaloomulik kjuu, emaka paigaſt niikumine, umbſed munaſtorud j. n. e.

Ematupe kramplikud ja waludega ühenduſeſ ſeiſwad kokkutõmbuſjed ſuguliſe ühenduſe puhul wõi peale jeda, mille läbi waewalt ematupeſſe woolanud mehe ſeeme ſeaſt jälle wälja rõhutaſſe.

Ematupe ja ſiſemieſte ſuguelundite põletikud, mille puhul tekkinud lima meheſeemne ſiginemieſewõime häwitab.

Emaka haiguſjed, mis ſel kombel mõjuwad, et forralikult ſugutatud ja terwiſline muna omale ſeaſt ſündſat paika ei leia, kuſ ta edeneda wõikſ.

Ka munaſarjade ja ſtorude haiguſjed wõiwad muna ſiginemieſe wõime häwitada.

Tähtjate juguelundite puudumine kas
sündimisest või arstide poolt ette võetud loikusest saadik.

Üleüldised haigused, nagu werewaejus, tiifus, raswa minemine, alkoholi ja morfiumi kurjaste tarvitamine.

Hingelised mõjud, nagu põlgamine, wihtamine, mured ja muud rasked meeleäritused. Juhtumised, kus raskejalgsed naisterahwad ehmatamise tagajärjel enne aegselt sünnitaksid, ja pärast enam raskejalgsiks ei jäänud, ei ole juugi haruldased.

Triperihaiigus on üks tähtsamatest sigimatuse põhjustest.

Sugukonna wiga. On juhtumisi tähele pandud, kus mitmed ühest ja sellestamaast perekonnast pärit olemad naisterahwad sigimataks jäävad.

Lasteta abielu on naisel raske ära kanda, kõige parem naine võib selle alla hüsterilisiks jääda. See, kes naisterahwa hinge- ja juguelu sügawusi tunneb, teab, et naine esiotja ainult vastu tahtmist lastest ilma jääb ja alles peale kestwat ja rasket sisetust võitlust ennast oma saatuse alla alandab. Isegi kaunis wanad naised tulewad jagedaste peale jeda, kui nad paarikümme aastad abielus olnud ja lasteta jäänud, arsti käest nõu küsima, kas kuidagi ometi last ei saaks. Naise loomusunniline ihaldus vähemalt ühe oma lapse järele on palju suurem, kui võhik jeda arvata teab. On naisterahwas kord abielusje astunud ja jugulise läbikäimise jega tuttawaks saanud, siis on tal peaaegu alati kõigejalajemaks sooviks vähemalt üht last ilma te tuua. Isegi see häbenemine, et ta raskejalgsus igapähe silma toob ja suuremalt osalt liialdatud kartus mahajäämise eest ei junda jeda loomusunnilist tungi, järehtulijaid joetada, harilikult ära lämmatada. Isegi kui naised ühel või teisel põhjusel jugulistest ühendustest enam mõnujust ei tunne, siiski on nad selle kui abinõuga eesmärgile jõudmiseks j. o. ainult lapse joetamise otstarbel, weel nõus. Ei lähe see soov ikka ja ikka weel täide, saab mees koguni eht weel sigimatuse üle pahaks või jeltjib siina juurde lapserikaste jöbrannade pilkamine, siis on kergeste arusaadaw, mispärast paljud naised nii kõrgel kraadil närwilikuks saawad. Meeleheitmist jüdames kandes käiwad nad ühe arsti juurest teise juurde ja oleksid walmis kõiksugu rawitsemise läbi tegema, kui selle läbi aga sigiwaks saaks. Wahel kaebawad nad kõiksugu hädade ja walude üle, ja jellest võib näha, et nad juba hüsterilisiks on saanud. Mõned naised käiwad terve rea arstijid läbi, arwates, et kellegi käest ometi mingit nut head nõu saawad. Alles wahelduseaastate kättejõud-

misega ja kuupuhastuse kustumisega jätavad paljud naiste-rahvad lõpulikult kõik emaksjaamise lootused maha ja jäävad rahule.

Veiab arst läbikatsumisel naise suguojades mõned rikked või vurratused, siis võib ta mõnikord asja parandada. Ei leia ta aga midagi, siis ei jää tal muud nõu üle, kui ka meest läbi katjuda, ja siin jõuab ta sagedaste alles siis selgujale, kui see kõik oma „noorepõlve patud“ on üles tunnistanud.

Peab tähendama, et need juhtumised sugugi haruldased pole, kus naine peale mitmeaastast sigimata abielu raskejalgsiks jääb, ilma et arstiabi oleks tarvitanud, ja on ka selle vastu palju seejugujeid juhtumisi, kus raskejalgsus varajest arstiabist hoolimata tulemata jääb. Arstidel on sellepärast kaunis täbar lugu, annab ta lootust ja jääb raskejalgsus tulemata, siis saab ta etteheiteid ja sajatuji kuulda, ja kui ta mõlemaid abikaasasid läbi katjudes seletab, et nad lapsi saada ei või, siis on ta mehe ja naise vahelisele tüütleksed ja afnad lahti teinud. Sellepärast peab arst diplomaat olema, sest muidu ta siin heaga läbi ei saa.

Muidugi, kui midagi vähegi võimalik parandada, ei jäta arst seda tegemata, aga kui kõik arsti katsed nurja lähevad ja ka mehel sigimatuje põhjust kõrvaldada ei saa, siis ei jää muud nõu üle kui lootustes petetud, kärsitut ja närvilikku naist trööstida.

Sigimatad naised peatfid omale selgeks lastma teha, et laps emale küll rõõmu walmistab, ühtlasi aga ka hulga rohkem tööd ja muret kaasa toob. Läheb laps ülekäte või sureb ta koguni, siis oleks see paljugi raskem kanda kui sigimatus. Ja kui mõned sigimatad naised omale lapse asemel koera, kassi või papogoi muretsewad, keda siis haiglast armastama hakkawad, siis oleks küll parem, kui nad omale selle asemel mõne wõõra lapse kaswandikuks wõtaksid. Kuigi naine nüüd naljalt unustada ei juuda, et laps ikkagi oma ei ole, siiski hakkawad paljud sigimatad naised oma kaswandikku kangeste armastama, peaaegu nagu oma last, ja see mõjub nende hingeelu peale paremine kui aastapikkune ootamine oma lapse peale. Mõni abielupaar on warstigi ettepanekuga, kaswandikku wõtta, nõus, ja see on mõistlik.

Paljud arstid jaadawad sigimatad naised tuntud supeluspaikadesse. Ja naljahambad teadwad kinnitada, et see teinekord kandsel teel aitawatti, kui seal mõni wäle supeluswõõras leidub, kes sigimatujes süüdlase mehe kohused ajulistelt oma peale wõtab.

Siinast võib naine katseviisil ainult siis ravitseda, kui arvata on, et ematupe lima ehk liiga hapu on, nii et see mehepeemne sigitamisevõime hävitab. Seda juhtub peale muu harilikult puhtujeta naisterahvastel, kes ilmaski ematupe loputusi ette ei võta. Seesugune naine võtku sellepärast jagedamine ematupe loputusi ette, niisama ka siis, kui ematupp liiga kuu on. Siis pritsitagu wett ematupesje, mis mehepeemnele tee libedaks teeb.

Üleüldse aga anname sigimata naistele nõu, mitte aastatekaupa oodata, wald warakult mõne wilunud naisterästi poole pöörduda, sest väga võimalik, et jellel üsna hõlbub on sigimatuje põhjust korrapealt üles leida ja kõrwaldada.

Rahwatõbi.

Moodsa kultura-elu oludes üleskaswanud noored tütarlapjed jääwad suguwõimjaks jaamise ajajärgul jagedaste kahwatõbijeks. Rende ihukarw on siis kahwatu, wahajar-nane, jagedaste rohakas-kollane, mis igaihele silma torkab. Kahwatõbesje jääwad niihästi uhketes jalongides üleskaswanud preilid kui ka nõgistes wabrikutes töötawad neiud.

Effitus on aga arvata, et see noore nei u haigus suguküpsjeks jaamisega otsekohejes ühenduses seisab. Juba see tõeasi, et kahwatõbe, isegi lastel, üle kolmekümne aasta wanustel naistel, raskejalgsuje ajal ja wahelduseaastatel, isegi plifalaadi wälimisjega meesterahvastel ette tuleb, tõendab jelle arwamise ekslikkust. Igatahes tuleb kahwatõbe kõige jagedamine 14—24 aasta wanustel neiudel ette, ja jelle nähtuje põhjuseks on peaaesjalikult küll see, et nei u suguküpsjeks jaamise ajajärgul halwas õhus wiibib ja wähe liigutusi teeb, wõi kuski kaupluses wõi wabrikus päewad läbi kinni on, otstarbekohatut ja liiga lahjat toitu jaab, romanisid lugedes ettekujutust äritab ja lihahimu õhustab wõi onanismust ajab, ühe sõnaga, kui nei u loomuliku terwishoiu wastastes oludes elutseb.

Et aga ka need mõjud kahwatõbe otsekohejeks ja ainjaks põhjuseks ei wõi olla, jeda õpetab see tewasi, et jellesje haigusjesje ka maal elutsewad tütarlapjed jääwad, kes päewa läbi wärskes õhus töötawad, head terwishkohast toitu jaawad, ei romanide ega ka libeda jeltskonna läbi oma ettekujutust ei ärita, onanismust ei tunne, ühe sõnaga, nagu looduslapjed kunagi üles kaswawad. Elunähtujed näitawad, et juuremalt osalt need tütarlapjed wiialt paranewasje

kahwatõbesse langewad, kellel kuupuhastus enne ilmub kui rinnad edenenuid ja häbedusekarwad tekkinud on.

Waremalt pida juwad ka arstid kahwatõbe ja werewaejust üheks ja jellejamaks were kofkuseade haigusüks. Uuemal ajal on aga siin were murimise teel wahel kindlaks tehtud. Nimelt on kahwatõbe puhul küll punaste wereliblede arw märksa wähem, wereleem aga siialdab tarwilikul mõddul munawalget ja joolasid; werewaejuse puhul ei ole aga jelle wastu mitte ainult juur pundus werelibledest, waid ka munawalgest, kuna joolasid jälle rikkalikumalt leidub.

Wereliblede wähenemine on täieliku kahwatõbe puhul jagedaste nii juur, et neid äraaurutatud weres harilikult ja läbistikuje 13% asemel 6%, ijege 4% leidub.

Kahwatõbistel on wälimine nahk, niisama ka ilanahk, nii kaugelt kui see silma paistab, silmatorkawalt kahwatu. Walgewerelistel naisterahwastel, kellel juba loomulikult wähem wärwiainet nahas leidub, on ihukarw wahakarwawalge, mustawerelistel on ta tõmmukas-hall wõi kollakas-walge, ijeäraniis selgelt efinel kahwatus lõrwalestadel. Ilanahkadeft on kahwatuje pooleft kõige rohkem märgatawad nimelt igemed ja silmalao kõitkude, jefst et jeal ajuwates werejoontes punasteft werelibledest puundus on, mis ilanahale loomuliku wärste, punase wärwi annasid.

Kui kahwatõbistel neindel teinekord siiski punased paled on, siis tuleb see jelleft, et peened werejooned siin alati werd täis, lõdwad ja wäljaveninud on, siia nii siis jedawõrd rohkem werd kofku on tunginud, et see punane wärw were rohkuseft tuleb. Selle wastu on ju ka tumedama ja rikkalikuma werega inimesi, kellel paled aga alati kahwatud, jefst et nende werejooned pinewil on ja mitte wälja weninud pole ja jellepärast siin wähem werd siialdavad. Neiljamal põhjustel on kahwatõbiste werejoontel kalduwus äkitjelt, erkude mõjul, weel rohkem werd täis minna, milleft see jelgub, et paled kahwatõbistel neindel nii kergeste punetama lõwwad. Aga niisama hõlbjaste kahwatawad nad, jefst et ärewil ergud werejoone krambi tekitawad, mille läbi tuifjooned kofku tõmmatakse ja weel wähem werd läbi lasta wõiwad.

Kahwatõbijed on harwalahtjad, waid jagedaste lihawad, ijege päris pafjud; see on kahwatõbe ja werewaejuse üheks waheks, jefst werewaejuse puhul kaob raswakiht naha alt.

Kahwatõbijed hingawad jagedamine kui harilikult ja iga juurema liigutuse, jõdupingutuse ja ärewuse

puhul hakkawad nad hingeldama. Sellepärast jääwad nad ruttu wäsiuks, tunnewad kätes, jalgades raskest ja jooksu-
tõbe laadilist lihastewalu. Rahwatõbised on juuremalt wjat
jagedaste erutatud, hakkawad kergeste nutma, tunnewad
erguwalu ja himustawad kõifugu jõögiks kõlbmataid asju
närida, nagu pliiatsi, tooreid kohwiube, tuhka jne.

Rahwatõbine weri ei wõi ka seedimise elundite ja
nende tegewuse peale ilma kahjuliku mõjuta jääda, jelle-
pärast on rahwatõbistel isu peaaegu alati hästi kasin; iga
jõomaaja järele tekib rõhumiise tundmus kõhus ja ilmuvad
hapud rõhitused, niijama on ka seedimine nõrk, mida jage-
daste kõhu katarriks peetakse.

Selle ajemel tekib kahwatõbistel jagedaste pikaldane
kõhupaiise, mis kahjuks niijama jagedaste tähele pane-
mata jääb. Sellepärast peaks iga kahwatõbine, kes ühtlasi
ka kõhuwalu tunneb, tingimata arsti poole pöörama. Kui
siin midagi ette ei wõeta ja haigus ilma arstiabita jääb,
siis jõõb paiise juuremad tuifooned läbi ja tekivad were-
offendamine ja werepaasandus, wõi jälle murrab paiise kõhu-
seinast läbi, ja see on seejuguine juhtumine, kus kahwatõbi
jurmaga lõppeda wõib.

Rahwatõbiste kuusi on harilikult, kui palawit puudub,
filmatorikawalt walfjas ja lahja (kuje-olluise ja kuje-wärwi-
olluise poolest waene). Nõigil kahwatõbistel, ainult mõned
erandid wälja arwatud, on ka kuupuhastus korratu. Wahel
ei tule kuupuhastust, jellepärast et munad ei walmi, wõi
jälle ilmub kuupuhastus liiga wähesel määdul ja seisab
mõnikord waludega ühenduses.

Rahwa seas on arwamine laiali lagunenud, nagu
oleks kuupuhastuse ärajäämine alaliseks kahwatõbe märgiks.
See on juur efsitus ja nii mõnigi waene neiu on jelle läbi
elujaks pöduraks jäänud, sest ilmub seejuguisel neiu tdeste
ford kuupuhastus, siis peetakse kahwatõbe murtuks ja edas-
pidist rawitsemist asjataks, kuigi see werihaigus weel kadu-
nud ei ole. On ka ette tulnud, et kahwatõbiseid neiusid,
kellel kuupuhastus kasin wõi walus on, ja seejuguiseid, kes
palju jiidamekloppimise ja werewaeuse all kannatawad, efsi-
kombel täiwerelisteks peetakse ja kupu ja aadri lastmijega
rawitjetakse, mis aga nende elu hädaohtu wiib.

Ülepea on kahwatõbi, kui otstarbekohast arstiabi ei
nõutata, wäga pikaldane, kuude- ja aastatekaupa kestew
haigus, kuid sellest hoolimata on ta peaaegu alati paran-
dataw haigus.

Wäga jagedaks nähtuiseks kahwatõbistel neindel on ka
lima woolus ematupest.

Kuna me siin nüüd kahwatõbe tähtjamad tundemärgid üles oleme tähendanud, wõime ainult weel joowitada, et kahwatõbist neidu mitte kauaks tähelspanemata ei jäataks, waid otstarbekohast abi otsitaks.

Lümarahwal on wiijiks oma kahwatõbiseid tütreid maale jaata, kus nad waba õhu käes liikuda ja terwislist toitu saada wõiwad ja ülepea kõigist kahjulikkudest mõjudest, mille all kahwatõbi kujunenud, eemal seisawad. Sellega arwatakse kahwatõbest kindlaste jagu saawat. Kuigi need abinõud nüüd igatahes küll õiged ja tarwilikud on, ei aita nad üksinda mitte alati, ja nii mõnegi ema kahwatõbine tütar pöörab peale kuudekaupa kestnud maal wiibimist isamajasse tagasi ilma et ta põjed ja huuled ja silmalaugude ilanahk rohkem elupuna oleksid saanud, wõi ta nutuline, ärew meelesu, ta südameklõppimine, kiirendatud lühike hingamine ja lihaste wäsimus kadunud oleksid.

Tõsine ja kiire paranemine on ainult seal võimalik, kus peale wärste õhu ja terwislike toidu muretsemise ka haiguse põhjusele otsekohe kallale ajutakse. s. v. punaseid werelibleid rohkesti aidatakse. Ja isegi seal, kus wälised elutingimised ebakohased, kaob lihtne kahwatõbi warstigi, kui aga were kokkuseadet parandame. Abinõu, mis siin alati mõjukas on olnud, on raud.

Ja kui ka raua tarwitamine tagajärjeta peaks jääma, siis wõib kindlaste arwata, et kahwatõbi siin ainult ühe teise alles weel peitus olewa tõbe kaaslaseks on. Noortel tütarlastel tekib siginemisewõimuliseks saamise aastatel sagedaste tiisikuise algusjärg wõi jälle kõhupaise, mille wälismised tundemärgid kahwatõbe sarnased on; siin ei suuda raud üksinda haigust täielikult parandada.

Arstide wahel walitseb raua tarwitamise asjus mõtete lahkumine. Nimelt joowitawad mõned arstid wähejel mõõdul raua kauemat aega tarwitada, teised jälle rohkemal mõõdul ja lühemal ajal. Arwatawaste ei ole aga see wahel just suure tähtsusega.

Praegusel ajal on moodsaid, raua sijaaldawaid rohatusid, lõpmata palju, ja kõik nad on enamaste otstarbekohased. Dr. med. H. Klencke joowitab nende seast isearanis n. n. Blaudi pillisid. Karpis on umbes sada pilli ja nendest wõetakse eimesel wiiel wõi kuuel päewal kolm korda päewas kolm pilli, siis kolm korda päewas neli ja jällegi kuue päewa järele kuni rawitsemise lõpuni kuus pilli.

Tegelik elu on näitanud, et harilikult kolmest wiisjusest karbitäiest ka kõige wisama kahwatõbe parandamiseks küllalt on, kui kahwatõbi mitte mõne teise haigusega ühen-

dušes ei jeisa. Tuleb kord paranenud kahwatõbi uueste tagasi, tarvitatakse jälle jedaajama ravitsemisewiisi.

Ei aita üks rauda sõjaldaw rohi wõi mõjub ta halwalt haige terwiše peale, wõetagu teine; neid on rohkem kui küllalt jaadawal, peale jelle weel mitmešuguseid teiši rohtušiđ, nagu professor Põehli špermin jne.

Ka abieluše astumine parandab naišterahwa kahwatõbe juuremalt ojalť üšna ruttu, nagu jeda mitmed arštid kindlaks on teinud.

*

Doome šiin weel mõned rohušedelid kahwatõbe ja werewaefuše wastu:

Rp. Ferr. lact. 5,0
Sacch. 50,0
M. f. pulv.

3 forda päewas üks noawtja täis. Kõhuhaiгуše, palawifu ja kuupuhastuše puhul mitte tarwitada.

*

Rp. Ferr. lact. 10,0
Extr. Gent 5,0
Pulv. Gent 0,5
F. pil. 100.

3 forda päewas 2 pilli. Kõhuhaiгуše, palawifu ja kuupuhastuše puhul mitte tarwitada.

*

Anämin, 3 forda päewas üks napjuklaasi täis puhtalt wõi piimaga eune jõõmišt.

*

Rp. Ferri citric. oxyd
Natr. bicarbon
Sacch. ana 10,0.
M. D. S.

3 forda päewas üks noawtja täis.

Šüšteria ja erguwalu.

Šüšteria on peaašjalifult naišterahwaste haigus ja ilmub wäga mitmešugusel kujul. Ennemalt arwati teda emaka haigušestē tekkawat, kuid pärijest on ta erguhaigus.

Kindel teoasi on, et hüsteria peaaegu ainult siginemise võimjaid neidusid ja naita tabab ja et ta juuremalt ojalte jnguojade haigustega ühenduses seisab. Ta võib aga ka teiste elundite pikaldastest haigustest tekkida, nimelt pikaldajest kõhuhaigusest ja ijege meeleolust, meelepahast, erkude põrutusest, ehmatamisest, vihaft, kurbtusest, hirmust, lootujeta olekust j. n. e. Kõik see võib ergukawa peale sedawõrd mõjuda, et hüsteria tekib. Nõnda jääwad leised hingewalust, kosimata jäänud wanemad neiu d nurjalainud lootusest, lasteta jäänud naitjed sigimatusest ja teised jälle sellepärast, et nad abielust kõike seda, mis nad lootnud, ei leidnud, hõlpsaste hüsteriliseks.

Õtustamisega, kas iga hüsteria sarnane haigus tõeste hüsteria on, ei tohi rutata. Paljud hüsteriaiks peetud haigused on hoopis teistel põhjustel tekkinud. Nii võib purunenud hammas kauawältawat, ühekiilgjet peawalu tekitada, mis siis kaob, kui haige hammas wälja tõmmatakse. Pikaldane kõrwa katarr võib sedajama nähtust wälja kuitjuda, niisama ka nina ja kõri ilanaha kaivjad. Nõhumiist kõhus ja südame all tunnewad jälle wanemad, wiletjate hammastega naitsterahwad, kes toitu ei pure ja selle kiireste alla neelawad; mõnikord jätawad nad puudulikkude hammasste pärast sөөmijse ijege pooleli ja tunnewad siis õõsel kõhuwalu. Seejugaied naitsterahwad peaksid parem pehmet toitu sөөma, siis ei oleks neil ka nii palju „hüsteriat.“

Kange, otjaesijes tunduw peawalu tuleb tihti kauajest õmblemisest wõi lugemisest, ijeäranis neil, kellel kaugele nagewad silmad on. Seejugaistel juhtumistel toowad silmarsti poolt walitud prillid ootamata ruttu paranemist, kuna aastatepikkune chinini ja raua tarwitamine hoopis ilma tagajärjeta jääks.

Hüsteria nähtused on nii mitmekilgjed ja wahelduwad, et seda haigust hoopis raske kirjeldada on. Katjume seda siiski teha.

Tähtsamad tundemärgid, mis küll wiist ilmaski ei puudu, seisawad ergukawa forratuses. Nimelt muutub terve keha ülihelaks ja seejugaie seisukord võib aastaid wäldata, ilma et muid tundemärgisid juurde jeltjiks. Naitsterahwal on siis kóbamine (kompimine), haistmine, maitzmine ja kuulmine nii peened nagu indianlastel, nii et nad kõige peenemaid wahesid wõiwad tunda. Suuremale osale hüsterilistest naitsterahwastest on see kõrgendatud tundelikkus otje piinaks ja tülinaks, jelt et kõige wähemad erutusjed meeleerkude peale mõjuwad. Kõigewähem kabin, kõigetähtsusetam maitze omadus, riiete wärw, ijege harilik päewa ja lambiwalgus sünnitawad neile piina ja on neil wastikud.

Selle asemel on neile jälle niijugused asjad meele järele, mis hariikkudel inimestel wastumeelt on, näit kõrwenud sulgede ja juuda-šita (Aša fötida) hais, tuha ja kriidi jöömine j. n. e. Mõnikord ei saa naisterahwas teatud haisuist wõi maigust fugugi lahti ja see nagu kiusab teda igalpool taga.

Erguwalu awaldub näowalus, rinna näärmete walus, puusa walus, liikmete, selja j. n. e. walus ja selles walus, mis lagipealt pea sisse puurawat näitab (**Clavus hystericus**).

Sealjuures tuleb ka tuimust ette, nimelt on ihu neil kohati täiesti tuim. Peale selle tunnewad hüsterilised naisterahwad kõikfugu hädasid ja walusid, mida neil tõeste olemas ei ole. See kõik tuleb erkude ülitundelikkusest.

Hüsterilistel naisterahwastel on sagedaste jamu ja niisama sünnib ka weelastmine sagedaste, kuid kust tuleb igakord ainult wähesel mõõdul. — Mõnikord on juguosade ergud väga hellad ja siis sünnitab suguline ühendus walu, teistel on jälle suguhimu ijaaraniis elaw. Suuremalt osalt aga on juguosade ergud tuimemaks läinud, ja suguline ühendus on sellepärast naisterahwale wastik, wõi ükskõikne.

Hüsterilised krambid seisawad kas üksikute liikmete, ijaaraniis käte tõmblemises wõi nad lagunewad ka keha teiste lihastesjalkade üle laiali ja korduwad siis aegajalt, niisama tuleb ka langetõbe laabilist krampi ette, kusjuures juu äärde waht tekib. Sagedaste tekib framp ainult üksikutesse lihastesjalkadesse, näit. nutu- ja naeru-framp, Beiti tants j. n. e., niisama sagedaste tekib framp söögikõris, kusjuures tundmus on, nagu kerkiks jomuna kõhust kõrisõlme poole.

Hüsteriliste krampide puhul ei kaota haige ilmaski meelemärgust, see on asi, mille poolest nad langetõbe krampidest lahku lähewad. Ka ei teki nad ilmaski ilma põhjuseta, mis sagedaste ainult üsna wäikse tähtsusega tarwitseb olla.

Hüsterilised halwatused wõiwad üksikuid liikmeid wõi keha ühte külge tabada, nad wõiwad äkitselt tulla ja niisama äkitselt kaduda.

Ijaaralik paljude naisterahwaste juures ette tulnud nähtus on hüsteriline-närwlik waimu ja keharahutus. Seejugused naisterahwad ei juuda ka lühikesajaks rahule jääda wõi paigal istuda. Nhtlugu kuni wäsimiseni talitawad ja seletawad nad, ilma et sellel suuremat otstarbet oleks wõi nad tõeste midagi ära teeks, waid kõik on enam nagu filmakirjaks. Siia kuulub ka hüsterilise n. n.

„puhastamise-haigus“, mis mõnelgi mehel elu libe-
daks teinud.

Hüsterilise naisterahwa wereringjooksu korratused sei-
sawad osalt selles, et neil ja l a d ja k ä e d kestwalt kül-
m a d on ja nad sagedaste ilma mingijuguse wälimise põh-
juseta näost lõkenda ma lõowad; sellejama werering-
jooksu korratuse tagajärjel muutub ka kusi weijeks ja walkjaks.

Hüsterilise naisterahwa perekonna liikmetele tuttawa-
mad aga ka seda piinlikumad on tema mitmekesised mee-
leolu waheldused. Mõõmus ja nuffer meeoleu wahel-
duwad tihti ilma wälimise põhjuseta ja äkitsett. Almaski
ei tea te, kudas hüsterilijega ümber käia. Na see põhjeneb
erkude üliõrnuse peale ja kõik see, mis harilikule inimesele
tähelpanemataks jääb, mõjub hüsterilise meeoleu peale
erakorraliselt tugewaste.

Kii siis wahelduwad hüsterilisel naisterahwal hea
meel ja paha meel, hea tundmus ja paha tundmus, naer
ja nutt hästi ruttu, kuna aga üleüldine haiguse tundmus
teda rohkem halwas kui heas meeolelus peab, siis muutub
rõhutud, nuffer meeoleu tal kestwamaks ja nõnda wiibib
ta juuremalt osalt lootujeta olekus, kurwameelsuses, argli-
kus ärewuses, hädaldab, nutab ja on meelt heitmas, ilma
et selleks mingit mõistlikku põhjust oleks. Et seesu-
gune seisukord ümbrusele tülinaks ja piinlik on, seda saab
kõigepealt hüsterilise naisterahwa mees tunda. Ja kuna
ta näeb, et ta oma hüsterilisele naisele kudagi wiisi meele
järele ei oska olla ja naine ilma mõistliku põhjuseta alati
hädaldab, siis arwab ta sel kombel kõige paremine läbi saa-
wat, kui ta naise tujudest ei hooli, sellepärast aga paistab
mees naisele osawõtmata, hoolimata ja küüma südamega
olewat.

Seda aga kannatab hüsteriline naisterahwas kõige wä-
hem. Ta nõuab kaastundmust, osawõtmist, ta tahab,
et igakõs oma imestust selle üle awaldaks, kui kangelase-
meelselt ta oma „raste“ jaatuse all kannatab. Sellepärast
kaldub ta liialdajale, mida igal hüsterilisel lei-
dub. On isegi tähele pandud, et nad iseomale walu ja
piina soetawad, et aga teiste poolt kaastundmust leida.
Sagedaste saab tema kõigeimelistema tegudega walmis, et
aga oma kannatamise läbi teiste tähelpan-
nemist äratada.

Kuigi nüüd hüsterilise meeoleu haiglane on, jiski e i
tule waimuhaigust ette, waid mõistus jääb terweks.

Hüsteria algus, käik ja kestmus ei ole, nagu juba
tähendatud, kangeltki mitte igal naisterahwal ühejugu-
ne. Suuremalt osalt kujuneb hüsteria üsna pikkamisi ja eijotja

muutuwad ainult keha ja tundlikkus üliõrnaks; pärastpoole, kuid mitte igaihel, tekivad siis kergemad või raskemad, harvemad või jägedamad krampihood, millele siis teised eespool kirjeldatud nähtused enam ehk vähem juurde seltsivad.

Hüsteria nähtused tulewad harilikult iseäranis ägedalt enne kuupuhastust ja kuupuhastuse ajal ilmsiks, ja kui haigus juba krampideni ulatab, siis tuleb neid juuremalt ofalt ainult kuupuhastuse ajal ette.

Hüsteria kestab kas mõnda aastat või hulga aastaid, võib ajutiselt ägedamaks minna ja väheneda, kuid juuremalt ofalt jääb ta alles kuupuhastuse kustumijega (waheldujeaastatel) nõrgemaks või kaob hoopis ära.

Sagedaste võib hüsteriat headel tingimistel parandada, kuid mõnikord on haigus iseäranis wiisa ja annab ennaft ainult ajutiselt pehmendada.

Kõige hõlpsam on muidugi haigust tema alguses ravitseda. On ta aga kord kaugemale jõudnud edeneda, siis ei peaks haige mitte kannatlikult paranemist ootama jääma, nagu see kahjuks harilikult sünnib, vaid peaks wilunud naistearsti poole pöörama ja ennaft läbi katjuda lastma, kui arst seda tarwis leiab olemat. Leiab nüüd arst emaka põletiku, emaka mõlgi või paije eest, misjuguised haigused alaliste hüsteria sünnitajatena tuntud on, siis on kindel, et kõik muud erguhaiguse wastajad rohud seni tagajärjetaks jääwad, kui need juguwojade haigused parandatud või wahendatud ei ole.

Ei leidu juguwojades mingit korratusi, siis on hüsteria mõnejugusest üleüldise terwise korratuselt või hingeelu muutuselt tekkinud ja sellepärast on väga tähtis, et naisterahwas arstile usaldades kõik oma perekonna ja abielu sündmused ära seletaks, et arst meeleolu- ja erguhaiguse põhjuse üle selgusele võiks jõuda. On naisterahwas kahwatõbine või werewaene, siis võib arvata, et hüsteria selles juurdub ja selles on weee parandamine, otstarbekohane toit, maa ja mere õhk ehk kõige paremaks ja kiiremaks hüsteria parandamise abinõuks.

3ga kestaw hüsteria nõrgendab haige kehajõudu ja sellepärast tuleb ka seal, kus juguwojade korratus juba parandatud, otstarbekohase toitumise peale rõhku panna, samati ka isejuguseid rohtusid tarwitada, mis ergufawa elustawad. Soowitatawad on siin ka supelused merewees, kusjuures werewaesed esmalt rana-wannisid peawad tarwitama.

Rasketel hüsteria juhtumistel tarwitawad haiged arsti ettekirjutusel brom-natriumit.

Hüsteriline naisterahwas võib omale ka igaks juhtumiseks väikse kodu-aptegi muretseja, siis on tal haigusehoo puhul alati rohtu käepärast, mis seda nõrgendab ja lühendab; haigusehooegade waheajadel tarvitatult võjuvad need rohud sedavõrd, et hood harmemaks ja nõrgemaks muutuvad. Seejugaesse kodu-aptegiisse kuuluvad peaaesjalikult järgmised rohud: balderjani tinktur kui ka juured, kummeli tee, piparmünt, Hoffmanni tilgad ja järgmised erkufid rahustav, krampi waigistav segu: 6 grammi Naftida (Zunda sita) tinkturi, 8 grammi balderjani tinkturi, 6 grammi merewaigu-haput pödrasarwe piiritust (Bernsteinsures Hirschhorngerist) ja 2 grammi Hoffmanni tilkafid. Jõukamad võivad veel 6 grammi võrdlemisi kallist lastoreumi tinkturi juurde lisada lasta. See rohusegu kannab „krambi-tilkade“ nime.

Rohtude kõrval tuleb aga ka eluviisi ja toitumise asjakohaselt korraldada, ning kõigepealt nendest mõjudest eemal hoida, milledest nähtud on, et need haigusehoo wälja kutsuwad. Kõik korratused suguelus tulewad korraldada, niikasti kuupuhastuse kui ka sugulise ühenduse asjus. Ühtlasi loodame, et haiged enmast arsti poolt läbi katsuda lasta ei farda ega häbene. Niisama tuletagu naisterahwas hästi oma möödalinud elujuhtumise meelde, kas seal mõnda juhtumist wõi haigust ei ole olnud, mis hüsteria kujunemiseiga ühte langeks. Ta tuletagu meelde, kas tal kõht alaliselt kiini ei ole ja weri ühtlasi pähe ei tungi, ja teatagu seda puhtajüdamlikelt arstile. Sest nii mõningad hüsteriahood tulewad hooletusesse jäetud kõhu kinniolekuga ühenduses seiswast wera pähe tungimisest ja siis on seedimist korraldavad rohud jägedaste kõigeparemad awitajad. Ülepea hoolitsegu hüsteriline naisterahwas alalise hea seedimise eest.

Kuna hüsteria ergukawa korratu toitumise peal põhjeneb, siis katjutagu wereringjooksu elustada ja ergukawa kofutada, et ergud oma haiglaste helluse ehk tundelikkuse kaotaksid. Isearandis käib see merewaeste, jõuetute ja kõhnade naisterahwaste kohta. Hüsteriline naisterahwas peab palju wabas õhus wiibima ja talitama, jõukohast tööd tegema, lõbusat jeltstonda otsima, söömisest ja juumises möödukas olema.

Suurem osa hüsterilistest naisterahwastest armastab kõiksugu maiusi, ja tihti tunnewad nad iseäralist isu iseäraliste, isegi söömiseks kõlbmatade, asjade järele. Selle asemel peaks aga nende toitumise wiis igatepidi korralik olema, s. o. nad peaksid kindlaid söögi waheajafid pidama ja ainult mööduskalt ning toitwaid ja kergeste seeditawaid toitusid

ööma, seasjuures kohviist, teest ja alkoholist hoopis eemale hoides või neid võimalikult vähe tarvitades.

Iga hüsteriline naisterahvas ei saa sõrdlemisi külmas merewees juplemisega hakkama, karastuse asemel muutub ta tihti veel hellamaks ja ärevamaks. On lugu seesugune, siis katjugu ta jahedaid iste-wannisid tarvitada, igaford ennast hoolikalt külmetamise eest hoides.

Sarilikult on lugu seesugune, et hüsterilised naisterahwad igafugust korralikku töötamist põlgawad ja huwitus töö wastu neil kiireste waheldub, töö, mida ta täna iseäralise himuga teeb, on temale homme juba igaw ja wastu meelt. Sellepärast katjugu perekonna liikmed või mees hüsterilise naisterahwa peale sedawõrd targalt ja mahedalt mõjuda, et ta ennast korralikule ja kasulikule tegewusele pühendaks, kui teda mõni muu haigus jelles ei takista. Otsitagu temale niisugune töö või tegewus, mis tema waimuomaduste ja meeleolu kohane oleks, ning teda rahuldaks, kuid see töö või tegewus ei tohi mitte ühetoortiline, wäsitaw ja huwitujeta olla. Niisama hoolitsjetagu ka tema meelelahutuse eest niihästi koduses elus, kui ka jeltskonnas ja teatris käimise teel, soowitatakse on muidugi ka jalutused.

Reha liigutused on ülepea kasulikud ja mõjuwad ka unerahu peale, millest hüsterilistel tihti puudus on. Tõõtamine, jalutamine, kerge turnimine mõjuwad siin igatahes paremine kui kõik kunstlikud unerohud.

Hüsterilistel naisterahwastel on soowitaw haigusehoogude waheajal külma balderjani teed juua, tundub aga haigust või kergeid krampisid, siis wõtku ta 15—20 tilka eespool juhutatud krambi-tilkasiid. Sedasama tehku ta siis kui omal haigusehoogu lähinema tunneb ja ka haigusehoo puhul, nimelt wõtku ta iga pooltunni tagant 15—20 tilka kummeli tee sees, umbes kaks kuni kolm korda, ja ka mõni aeg veel peale haigusehoogu kaks kuni kolm korda päewas 20—30 tilka, ning siis aegamisi vähem. Need tilgad arwitawad iseäranis kaela, rinna, mao, soolte ja emaka krambi puhul.

Tuleb haigusehoog peale, peab ka naisterahwal riided lahti tegema, et teda mingi asi ei rõhuks, veel vähem hingamist takistaks, niisama tuleb hea, wärske õhu eest hoolitseda. Kannatab ta hüsteriahoo puhul ka krampide all, siis asendatagu ta woodi või mõnusa sohwa peale ja hoitagu, et ta ennast ei wigastaks, tema tuisatatawaid liikmeid ei tohi siiski wäewõimuga kiinni pidada. Ügedat hammasste kiristamist wõib sel kombel nõrgestada, et mõlemilt poolt, pealmise ja alumise lõualuu wahelt, põskede peale litju-

taske. — Märgatakse, et werd rohkeste pähe woolab siis pandagu pea peale külmad kompressid. Alwab haiguse hoog ennaft kangeks tegewas frambis, siis kaob see jagedaste, kui haigele mõni suurem rauast asi käte wahle litjutakse.

Suurem oja hüsterilistest naisterahwastest kannatab frambihogude kõrwal wõi ilma nendeta ka *erguwalude* all. Nendest waludest nimetawime juba jeda peawalu, mille puhul tundub, nagu puuritaks pealaeft nael siisse wõi jälle on peanaht seal kohal hell ja juuksed langewad wälja, wahel on isegi sibute imelik tundmus, nagu oleksid isegi juuksed seal hellad. Peale selle tunnewad hüsterilised naisterahwad weel näowalu, migreeni, puusawalu ja rinnanäärmete walu.

Erguline näowalu on üks kõige jagedamastest hüsteria waludest. Ta ilmub kas kestwa ja niiri walu kujul wõi jälle sähwatab walgusarnaselt, lõpeb 30—60 sekundi pärast korraga ära, tuleb aga äkitselt jälle tagasi, ja nõnda edasi, kuni walude hool jelleks korrafs lõpp tuleb. Sagedaste tufatawad ka näolihaksed sealjuures mafinlikult. Rawitsemine on arsti asi, kes jelleks elektriwoolu, antipyrini, jalipyrini, phenacetini j. n. e. tarwita. Sagedaste aitab ka lõikamine.

Migreen (ühhepoolne peawalu) on wäga sage naisterahwaste haigus, iseäranis hüsterilistel. Ta tekib tütarlastel tihti juba koolipõlwes ja wõib neid wana eani waewata. Suuremal hulgal migreeni all kannatawatest naisterahwastest — jeda on peasjalikult jõukamast kihist naisterahwad — ilmuwad selle haiguse hood harilikult kuupuhastuse puhul wõi natuke aega enne jeda; niijama tekitab neil ka meele äreruus migreeni hoogusid. Sagedaste tuleb ette, et hästi äge hoog, iseäranis kui see ofsendamisega lõpeb, naisterahwa järgnewatest hoogudest kauemaks ajaks wabastab.

Wõtab naisterahwas migreeni hoo puhul ka kõigejeeditawamat toitu, siis muutuwad walud harilikult halwemaks. Harilikult tunneb naisterahwas ennaft päewal enne hoogu täieste terwe olewat, kuid kohe peale ülestdusmist järgmisel hommikul tunneb ta wäsimust, jõuetust, meeleolu on halb ja äritatud, puudub himu söömiseks, suus on halb mail ja ajab aigutama; siis tulewad peawalud, suuremalt ofalt ainult ühel poolel, ja muutuwad warstigi piinlikult ägedaks, nii et naisterahwas juures roiduwuses woodisse wõi sohwa peale heidab, walguft ja kolinat ei falli ja kõige paremine ükfinda pimedas wiibib. Muutub walu suuremaks, siis seltsib sinna juurde harilikult südame pöörimine, ofte tuleb suurte jõupingutustega rohelise wedelikuna

ja tundub mõru olewat. Sellega ühtlasi hakkab haigusehoog harilikult nõrkema. Enne kui uni peale tuleb, on siis juba õhtu kätte jõudnud ja naisterahwas ärkab järgmisel hommikul küll ilma waludeta, kuid voidunult. Glukardetaw migreen ei ole, harwa aga kaob ta päriselt. Mendel naisterahwastel aga, keda migreen ainult kuupuhastuse ajal piinab, kaob see haigus wahel wahelduseaastatel täielikult.

Ka migreeni wastu on kõitfugu abinõudega wõidelda katsutud, nimetawisewäärt oleks nende seas: arsenik sisse wõtmiseks, veratrin ja aconit sisse dõrumiseks, elektri woolus ja morfiu m. Iseäranis on morfiumi naha alla pritsimine armsaks jaanud. Kuna jeda aga wiimajel ajal liiga kurjaste tarwitatakse, siis peame oma kohuseks naisterahwaid ka siinkohal jelle eest hoiatada. Et morfiium naha alla pritsitud kohe walu ära kaotab, on ju selge, ja jellepärast armastawad ka mitmed arstid ja paljud haiged teda nii hea meelega tarwitada, sest et ühelgi teisel wiisil waludest nii ruttu ja kindlast lahti ei arwata saawat. Kuid sage morfiumi tarwitamine kihwtitab inimese ära ja walu wähen-damiseks tuleb jeda ikka suuremal ja suuremal osal naha alla pritsida, kuni inimene wiimaks nõrgaks jääb ja wärisema hakkab nagu juur joodik, kellel kasiahastus on aga wiina ei saa.

Peale nimetatud abinõude tarwitatakse migreeni wastu weel antipyrini, veronali, jalopheni, walyli, validoli, ja borynvali, sidrunihapet, kofeiini j. n. e., kuid alaliselt mõjuwateks ei wõi neid tunnistada. Ühel haigel aitab see, teisel teine rohi haigust pehmendada, ja tarwitab igatahes arsti juhatusi.

Haigusehoo puhul aga ärgu wõtku naisterahwas mingiisugust toitu, joogu ainult wett, kui muidu läbi ei saa, ja heitku woodisje; jöwmine teeb seisukorra ainult halwemaks.

Naisterahwa erguline puusjalu on sage nähtus. See walu, mida enamaste jookswaks peetakse, ei teki harilikult mitte äkitselt. Alles aegamisi kujuneb ta suuremaks ja ikka rohkem ja rohkem tuntawaks, ei lahku siis aga peaaegu ialgi, waid piinab sabaluu, ristluude ja puusja sees. Wahetewahel jeltjirwad jelle alalise walu kõrwa weel watasid tukstused. Iseäranis õhtuti woodis lähewad walud suuremaks, nii et nad jagedaste rahu ei anna, üles tõusma kihutawad ja une ära ajawad. Litsumine ja liigutused suurendawad walu, kuna jala mõddukas kõweraks tõmbamine, nii et lihased lödwaiks jääwad, walu wähen-dab. Ka kõhimise ja aewastamise teel tekkivad põrutused suurendawad walu, nii-

sama ka kange rõhumine väljaskäigu kohas. Kuna iga tugevam liigutus valu teeb, siis seatakse jalga juuremalt osalt ettevaatlikult, sest iga ekstsamm kutsub tihsti ägeda valuhoo välja.

Wältab haigus kaua — ja ta wõib kuude- ja aastatekaupa kesta, — ja ei kao ta heal juhtumisel mitte mõne nädala pärast, siis jääb jalg kõhnaks, sest et teda walu pärast ettevaatlikult ja wähe tarwitatakse. Kord juba parandatud haigus on ka kange uueste jälle tagasi tulema. Ka siin on arstil esimeseks asjaks haiguse põhjust välja uurida. On puusawalu raskest sünnitamiseft päritud, mida mitte harwa ette ei tule, siis on põhjuseks küll wiist emaka wõi tema ümbruse põletik. On see erguwalu aga jooksja laadi, siis on joojad wannid kasulikud, niisama ka natrium salicylicumi tarwitamine otstarbekohane. Nimetatud pulbrit wõetakse 15—20 grammi ja julatatakse 300 grammi wees sees ära, ja seda wedelikku wõetakse siis weega 1 supilusika täis 4—6 korda päewas sisse, wõi ka tee ehk kohwiga, kuid ilma si mitte tühja kõhu peale, sest et siis kergeste kõhuwalu wõiks tekkida. Annawad walud järele, wõdetagu seda rohku igatahes weel üks nädal otja 3—5 korda päewas $\frac{1}{2}$ supilusika, täit korraga, et haigus uueste tagasi ei tuleks. Rohi paneb küll juba 1. wõi 2. päewal kõrwad sumisema, kuid see on tähtsusetu ja kaob warsti. Siiski ei tohiks seda rohku ilma arsti juhatuseta tarwitada, sest et waleste tarwitamisel kahjulikud tagajärjed wõiwad olla.

Kawitsemiseks tarwitatakse muu seas ka kiskuwaid plaastreid, elektrivoolusi ja morfiumi.

Ergulise rinnanäärme walu kohta käiwa seletuse leiab lugeja lähematelt lehekülgedelt.

*

Chininum dihydrobromicum, sisse wõtmiseks mitu korda päewas 0,05—0,3 grammi pillides wõi oblatides, erguwalu, migreeni, ergulise oksendamise puhul.

*

Aethoxycoffein, sisse wõtmiseks 0,2—0,5 grammi pulbrina wõi oblaatides erguwalu ja migreeni wastu. Rohkemal määdul wõtta on ülikardetaw.

Reitsi rindade paistetamine kuupuhastuse ajal.

Raisterahwa rinnad seisawad tema siseoste suguosa-dega kõige lähemas ühenduses. Nende edenemine algab sisenemise wõimaks saamise ajajärgul, ja hästi edenenu rinna

näärmed on märgiks, et see neiu signemisevõimuline on. Aga ka rindasid tabavad mitmesugused haigused.

Neit si rindade paistetamine kuupuhastuse ajal ei ole sugugi haruldane nähtus, nimelt löövad noorte tütarlaste rinnad esimese kuupuhastuse puhul paistesje ja tunduvad valusad olewat, valu võib isegi nii kaugele minna, et rinnad isegi ihupestu ja riiete litsumise vastu hellad on. Kuigi sellel nähtusel juuremat tähtsust pole ja ta harilikult ühes kuupuhastusega kaob, on siiski soovitatav valu pehmendamiseks rindasid hea oliivi-õliga siise dõruda ja siis õhuke kiht puuvilla või tükk flanelli peale panna, ka võib peopejaga wahetewahel pehmeks dõruda. Tundub aga rindades kuumust ja pisteid, nagu jeda lihawatel tütarlastel jagedaste juhtub, või muutub nahk punakaks ja lähleb valu kehaliigutuste puhul juuremaks, siis pandagu külma wee kompressid peale, misjuguiseid iga kahe tunni tagant uuendada võib. Rinnad tulewad sealjuures linase rätifuga pijut kõrgemale siduda.

Edenemata jäänud rinnad.

Kui signemisevõimsjal neiu rinnad mitte täielikult wälja ei kujune, või kui nad liiga wara, enne kuupuhastuse algust, edenemud olid, siis aga warsti jälle ära närtsiid ja kokku langesid, siis tähendab see, et üleüldine terwise seisuford hea ei ole ja siin kas kahwatõbe, werewaejuse, kopsuhaigusega või mõne muu haigusega tegemist on. Enesestki mõista tuleb jellepärast kõigepealt üleüldist terwist parandada ja kofjutada.

On üleüldine terwis kofjunud, siis võib rindasid lihtja wiina või piiritusega, millele natuke keeduwoola juurde lisatud, jagedaste pesta, niisama võib neid harjaga pehmelt dõruda, kuni nad punaseks lähewad. Peale selle võib rindasid igapäew külma weega pesta ja juwel on külmad jupelused soovitatavad.

Wanematel naisterahwastel närtsiwad rinnad mõnikord warakult, ja kui wawad kokku. Kui see mitte kauasest imetamisest ei ole tulnud, siis on ta enamaste emata või munasarja haiguse tundemärgiks.

Abinõuks on siin ainult arsti juhatusel all ette wõetud joonetajumine.

Ülilihawad rinnad.

Noortel neidudel edenewad rinnad mõnikord ebaharilistelt suureks, ilma et aga rinna näärmed sealjuures suureneksid, waid ainult üleliigne paks kiht raswa kogunende peale. Seejuga „raswarinnad“ on rohkem inetud ja tülikad kui terwielse kahjulikud, kuid tuleb ka ette, et seejuga naisterahwal peale sünnitamist wähe piima tuleb, sest et paks raswakihht rinna näärmete edenemist takistab. Peale selle on ülilihawad rinnad hõlpsad haigeks jääma.

Nii mõnigi naisterahwas elab sel kombel eksiarmises, et tal hästi edenemud rinnad, s. t. kõlbulikud piima näärmed, on, tuleb aga ford imetamise aeg kätte, siis ehmatatakse ta isegi nähes, kui wähe piima tema rindadest walgub.

Kõik sisseõõrumise rohud ja muud wälimised abinõud on siin täielikult asjata, aitab ainult wähem toitwate jookide tarwitamine, mis raswa, suhkurt ja jahu ei sisalda. Niisama soowitaw on ka töötamine. Suhtub ka et ülilihawate rindadega naisterahwastel need lapsewoodis iseenejst wähemaks jääwad.

Rindade põletik.

Rindade põletikku tuleb neitsidel ja niisama ka peale 45 aasta wanustel naisterahwastel harwa ette. Kõige rohkem tabab ta seejuga naisterahwaid, kes sünnitanud on ja ise imetada ei taha wõi imetamise ajal mõnesuguse kahjuliku mõju alla satuwad.

Rinnapõletiku nähtused on mitmesugused.

Tekib põletik nahaaluses rakukeste koes (põhikude, täidekude) siis paistetak nisa ümbrus ülesse, punetab ja teeb walu. Si lagune see põletik kaugemale, siis tekib mädapaise, mis iseenejst lahti lööb. Laguneb põletik üle terve rinna laiaks, siis käib sellega harilikult üleseüldine palawik kaasas. Mädapaise wõib jagedaste kaunis suureks minna ja läheb, kui ta sügawas seisab, siis alles kaheksa kuni neljateist päewa pärast lahti.

Rindade põletik wõib lõhkenud niisast, aga ka rõhujest ja tõukamisest tekkida. Tabab põletik jeda rakukestekude, mis rinna-näärme all seisab, siis ei lähe rind harilikult punaseks, ei paisteta ülesse ega ei tee walu, ainult rinna sees tundub nagu pungilolekut ja raskest, ning jagedad külmawärinad käiwad üle. Rõnda wõib hulk aega

mööda minna, enne kui nija ümbrusesse mäda sissaldavad paistetused ilmuvad, kuid hõlpjaste võib juhtuda, et mäda mitte sealt välja ei tule, vaid allapoole vajub ja isegi rinna-koopasse tungida võib. Seejuga puhul tuleks warakult arsti poole pöörduda.

Tefib põletik rinna-näärmesse enesesse, siis on haiguse nähtused ägedamad; terve rind paistetak ülesse, muutub kuumaks, lööb punajeks ja walutab ägedaste. Sealjuures ei ole rind mitte ühemööduliselt paistetunud, vaid rinna sees tunduwad nagu kõwad muhud olewat. Juba mõne päewa pärast muutub rind sinakaks, kuna walud ühtelugu kangemaks lähewad ja kanged külmawärinad käiwad üle. Need walud kaowad küll peagi ära, kuid mäda otjib omale wäljapääjemise teed, ja imetab naisterahwas parajaste, siis võib mäda piima-spoonde tungida ja piima mädajeks teha. On aga paise juba välja mädanenud ja tundub rindus siiski weel kõwasid muhkusid, siis nimetatakse imetajatel naisterahwastel neid piima-sõlmedeks, milledest allpool weel kõneleda tahame.

Tefib rinna-põletik neitsidel või seejugaistel naisterahwastel, kes raskejalgjed ei ole ja ei imeta või kellel kuu-puhastus juba kustunud on, siis on põletiku põhjuseks siin juuremalt walt rindade rõhumine või rindade pihta sattunud tõuded ja hoobid, ja siis kaob see põletik juuremalt walt ilma et mäda tekiks. Teistjuga on naisterahwastega, kes warsti maha saawad, imetawad või ei imeta, kuigi rind pungil on. Siin tekkiw põletik on see, millest piima-sõlmed ja paisjed tagajärjeks on.

Tundemärgid on järgmised: seni waluta ja paenduw rind läheb kas ühelt või mõlemilt poolt paiste, tundub raskem olewat ja ei ole enam nii paenduw. Iga kõwem külgepuutumine tekitab valu ja jellepärast tuntakse tarwiliku olewat rinda kas käega alt toetada või rätiku abil ülespoole siduda. Warstigi kahaneb piim ja lapse imetamine teeb valu weel juuremaks, sest et see wäheste piima pärast tugewamine imeb ja nija sikutab. Sellepärast annawad seejugaised emad lapsele harwa rinda, sest et valu kardawad. On põletik kuni jelle kraadini jõudnud, siis on rinna nahk harilikult weel muutumata, kuid sammub põletik weel edasi, siis lööb nahk kuni kaenla-auguni punetama, paistesse ja kõwaks, kuna nijasste ühtlasi pistwad walud tekivad ja haige ise palawikus ja rahutuses on, kõhu kinnioleku ning peawalu ja ihupiuduse all kannatab.

Kõik katsjed põletikule takistust teha, jääwad harilikult tagajärjeta ja tekib mädanemine, u. u. piima-paise;

kõigepealt ilmuvad üksikutesse kohtadesse tumepunased plekid, mille kohalt naht aegamisi õhukejeks läheb, tuikawa waluga üles kerkib ja siina mädatipp ilmub, mis lahti lööb ja juuremal wõi wähemal hulgal mäda wälja ajab. Ühtlasi lõpewad nüüd ka rinna walud ja üleüldine terwis muutub paremaks. Mäda aukujid wõib mitmes kohas tekkida ja mõnel naisterahwel wõib rawitsemine isegi kuude kaupa wältada.

Kuna seesugune põletik naisterahwale wäga piinlik on, siis peaks ta selle eemalhoidmiseks juba neuu põlwes oma rindasid karastama, neid nimelt harjaga pehmelt õõrutades. Peaasjaks aga on niisade karastamine, misjaguks otstarbeks neid piiritusega pesta tuleb. Ka igaford peale lapse imetamist pestagu nija piima jäänuستهit hoolega puhtaks, et põletik seda kaudu ei tekiks. Hooljat rawitsemist nõuab ka iga wähem kui nija kriimustus.

Kui sellest hoolimata põletiku esimejed tundemärgid ilmuvad, katjutagu põletikku ära kaotada, jekt et see wõimalik on ja ka õnneks läheb, kui warakult ette wõetakse. Rind ei tohi rippuda, waid seotagu ülespoole, kuid ilma litsumata. Toit olgu wähem toitem wõi taimetoit. Riisjama soowitaw on ka kõhtu kergelt lahti teha. Smetab naisterahwas, siis tuleb lapsele ühtelugu rinda anda, et ta piima wälja imeks ja see pahtuma ei jääks. — Arsti poole pööramine on igatahes kõhe alguses soowitataw. — Peale selle wõib palawat linaseemne pudru rätikuga peal hoida, see teeb rinna pehmemaks ja kujuk mäda wäljaspoole. Tekiwad sellest hoolimata mädapaisjed, siis tulewad need lahti lõigata. Riisjama hoolitseb arst ka selle eest, et mäda rinna sees kuhugile kaugemale ei tungiks. Võõb piim piima-näärme kanalis mõnes kohas pahtuma, hakkab see paistetama ja tundub kõwa sõlmina (muhuna), siis on p i i m a = s õ l m tekinud. Selle järele kui palju ja kui juured nad on, wäheneb piima-and enam ehk wähem. Ei lähe seesugune sõlm soojuse, pehme õõrumise j. n. e. teel laiali, siis hakkab ta walu tegema ja tekitab põletikku ja mädanemist.

Rawitsemiseks on asjatundlik soonetajumine soowitatud, ka selle eest tuleb hoolt kanda, et seedimine korralik oleks. Kuigi piima wähe tuleb, peab lapsele ikkagi wähemalt kolm kuni neli korda päewas rinda andma, et ta rinnas leiduwa piima wälja imeks ja imemisega ühtlasi piima-näärme tegewust elustaks. Sünmitab imetamine liiga suurt walu wõi ei taha laps imeda, siis tuleb piim klaasi abil wälja wõtta.

Rinna muhud (kaswjad) ja wähjätöbi.

Naisterahwastel tekivad kaunis tihti, olgu nad raskejalgsjed wödi ei, kõwad muhud rinna sisse, millest mõned pehme, teised wihajeloomulised wöiwad olla.

Kas on siin nüüd pihit kauemat aega ühe koha peale rõhunud, wödi on naisterahwas rinnaga mõne asja wastu tõukanud, wödi on jellel mõni muu põhjus olnud, kuid esiotja ei märka ta harilikult midagi, ja alles pärastpoole leiab ta kas pestes wödi muidu katsudes kõwa koha, mis ijegi litjudes w a l u e i t e e. Ta ehmatab muidugi selle ootamata leiduse üle ja arwab selle wähjätöbe olewat. Et ta ennast aga rahustada wöiks, jelleks on tähtis teada, misjugune w a h e pehme- ja wihajeloomulise muhu wahel on.

Neenejest ei ole p e h m e l o o m u l i n e muhk rinnaäärmes kuigi suureks paheks, ijegi siis mitte, kui ta aastate kaupa seal on ajunud, ja hädaohtlikuks wöib ta ainult siis jaada, kui ta ühtlugu litjuda saab, kas kitsaste riiete läbi, last kandes wödi leiba lõigates j. n. e. Siis wöib ta põletikusse wödi mädanema lüüa.

Sellepärast peame juba noortele neiu dele tungiwalt soowitama, et nad rindade edenemise ajal ja ka pärastpoole selle järele walwaksid, et rinnad mitte kestwa wödi forduwa rõhumiise all kannatada ei saaks.

Tekivad need kõwad kohad litjumijest, siis aitab pehme sisseõõrumine oliivi-õliga ja oliwi-õli wödi tšink-salwiga märjaks tehtud wödi wöitud linajeriide kompresside peale panemine. Tekivad need kõwad kohad aga raskejalgsuse puhul, siis on soowitaw kohe asjatundja arsti poole pöörata.

Tähtsamad on juba w i h a j e l o o m u l i j e d muhud ja nende seas ka digusega nii kangeste kardedud wähjätöbi.

Nende esimejeks tähtsamaks tundemärgiks on w a l u, mis kõwas, mitte paenduwas ja jeni waluta ning ilma cekkaiwa põletikuta tekkinud muhus ennast tuntawaks teeb. Walud algawad muhus ja selle ümbruses esmalt kergete pistetena. Negamiisi hakkab muhus ka litjumijest forral walu tunduma, pisted muutuwad ägedamaks ja kujukeneb tundmus, nagu torgataks kaenla-auguist tulijele nõelaga nija poole; rinna nahk lööb pikkamiisi närtijima ja omandab kollaka wödi pruunika karwa; weresooned naha all lähewad laiemaks ja rohkem nähtawaks. Ühtlasi kaswab muhk ümbrusega kiini ja ei anna enam liikuma. Ja kõige wiimaks

lööb ta väljaspoole lahti ning tekiwad werised ja limased paised, mis ümbruse häwitawad.

*

Lõhkenud nisade peale pinjeldamiseks wõime weel järgmisi rohtusid soovitada:

I.

Rp. Balsam peruvian.
Boracis ana 5,0
Vitellum ovi unius.
Ol. Amygdal, dulc. 30,0
M. F. Linim.

II.

Rp. Orthoformii 5,0
Aeth. q. s. ad. solut.
Ol. amygd. dulc. 20,0.
M. D. S.

Rõdige jagedamine tabab wähhjatõbi 30. ja 50. eluaasta wahel seiswaid inimesi, wältab faks funi wiis aastat ning lõpeb jurmaga, kui warakult arsti poole ei pöördä. Wähjatõbe wastu aitab ainult warakult ette wõetud lõikus, kõif muud seni tuntud abinõud on asjatad, wäljaarwatud wahest ehk radium, millega uuemal ajal katseid tehtakse.

Naisterahwa rindade erguline walu.

Tihti leidub naisterahwaid, kes ergulise rindade walu all kannatawad. Kas sigimise wõimjaks jaamise ajajärgul wõi 20. ja 30. eluaasta wahel muutub rinna-nahk ülhelaks, jagedaste ilma et teatakse, misjugujel põhjusel see tekkinud on. Ka ei ole rinna juures midagi haiglast märgata. Siiski peab tähendama, et need naisterahwad harilikult kahwatõhijed wõi hüsterilised on. Rind wõi rinnad on kas ühest kohast wõi mitmest kohast hellad ja see hellus wõib isegi õlani, kaenla-auguni ja isegi puujadeni ulatada, nii et walude kõige kõrgema hoo puhul isegi ofsendamine wõib tekkida. Natuke aega enne kuupuhastust muutuwad walud harilikult juuremaks. Walutab ainult üks rind, siis ei jaa haige selle külje peal lamada ja rinna ripumine tundub selle oma raskuse tõttu wäljakannatamata olevat.

See erguline rinnawalu wältab sel kombel kuude- ja aastatekaupa ilma et rinna-näärmes eneses muudatusi

tuleks. Minult harukordadel tefiwad rinda erne kuni pähtla juurusjed, kōwad, h ä s t i l i i k u w a d muhud, kust walud wälja kiirgawad; wahel kaotawad ka need munafejed ajajooftul oma walu, kuid erguwalu jääb alale.

Selle piinawa häda wastu on kõifugu waluwaigistawaid abinõusid tarwitatud, nii nagu sisseõõrumiist floroformiga segatud waseliniga, elektrivoolust, morfiumi sissepritfimiist, sooje kompresfifid katkitõugatud mooni nuppudest j. n. e., niisama ka sissewõtmiiseks antipyrini, antifebrini, phenacetini, salipyrini ja teisi moodsaid erguwalu rohtusid, kuid neid tohib ainult arsti juhatusel tarwitada, sest liiga rohke ja ka kauane tarwitamine kahjulik on ja ijege surmaga lõppeda wõib.

Heategewat mõju on ka farmi naha (kassii-, koera-, lambanaha) kandmine rinna peal awaldanud, ja ka iihetunrustest sinepiplaastri ja belladonna-ekstrakti osadest kofku seatud plaaster, mis nahatüki peale wõida ja siis rinna peale panna tuleb.

Naisterahwa kodu- ja reifii-aptek.

Kuna haiglast naisterahwast pahatihti kõifugu hädad tabawad, siis on tal õige otstarbekohane wäikest kodu- wõi reifii-apteki joetada, pealegi kui igal ajal arsti käepärast pole wõtta, ijeëranis weel maal, kus rohtude muretsemine hulga tüli teeb ja aega wõtab.

Peale waremalt nimetatud riistade, mida puhastamiiseks, pesemiiseks, sissepritfimiiseks ja klistiiride tegemiiseks tarwitatakse, peakfid naisterahwal weel mõnejuugused rohud käepärast seisma, sest et nende tarwitamiiseks sagedaste wõimalusi leidub. Siin olgu kohe tähendatud, et wedelikud klaasforfidega klaasides alal tulewad hoida ja igal rohul, pulbril j. n. e. nimi peal oleks.

Igas naisterahwa aptekis peakfid kõige wähemalt tee walmistamiiseks kum meli ja piparmündi teed leiduma. Kuna aga tee walmistamiiseks mitte alati wõimalust ei leidu, siis wõiks ka üks pudeli täis piparmündi- wett ja laia kaelaga klaas piparmündi-kuulikeji kõhuwalu korraks tagawaraks seista. Hüsteriliste rõhituste, närwetuste j. n. e. wastu olgu jöõgi-soodat ja wiinakiwi hapet tagawaraks (5 oja soodat, 4 oja wiinakiwi-hapet ja 3 oja peenikest suhfurt, wett peale walades segamine liigutada ja kohe juua kui weel kihiseb). Edasi peaks aptekis olema; sidrunit wõi sidrunihapet jahu-

tawa joogi valmistamiseks, juhfurt jekka lijaes; rabarberi-tinktuuri ja opiumi-tinktuuri kõhu lahtioleku vastu juwel palawa ajaga (15—20 tilka rabarberi-tinktuuri ja 5—10 tilka Tinctura Opii simpl.); on kõht kangeste lahti aitab järgmine rohujegu: Tinctura Opii, Tinct. aromaticae, Tinct. Valerianae aether a a 20 gr., Olei Menthae piperitae 20 tilka. Selle rohujegu kirjutab arst wälja ja waju-duse korral wõdetakse siis 20—30 tilka napjuklaasi täie palawa teega (Hiina-, kummeli- ehk piparmündi-teega) 3—6 korda päewas; salmiaki-piiritust (tinkpiiritust) muujutamise rohuks minestuse puhul; wiina-äädikat wõi lõhna-äädikat muujutamiseks ja pesemise wee sisse lijamiseks; Gaudes Colognet (lõhna-wett) elustawaks sisseõrumiseks; kaneeli-koort külma tee valmistamiseks üliohtra kuupuhastuse puhul; kaneeli-tinktuuri sellejamaks otstarbeks, marjajääsulatiist ja werd waigistawat-puuwilla werewooluse waigistamiseks juguojadest; sellejamaks otstarbeks palutagu arsti Eextractum Hydrastis fluidum'i wälja kirjutada; linaseemne ja hu autamiseks; hawa-puuwilla ja sidemeid mitmesuguses laiuuses ja pikkuses.

Nendeist abinõudest on naisterahwale küllalt kergemate hädade parandamiseks ja äkiliste, raskemate hädade waigistamiseks, kui arsti lähedalt jaadawal ei ole.

Lisa.

Waluta sünnitamine.

Dr. Eichholz kirjutab arstide ajakirjas „Der Frauenarzt“ waluta sünnitamise kohta järgmist:

„Sünnitamine, kes selle häda põhjust mitte waagnast ei otsinud, waid lapse pea suuruselt, oli professor Lahmann, ja sellega on ta minu arwates ülitähtsa töö ära teinud. Ta ütleb, mitte waagen ei ole liiga kitsas, waid pead on liiga suured, ja see tuleb emade walest toitmiswiisist raskejalgse puhul. Kui emad, nagu seda praegu kõik arstid soowitawad, raskejalgse puhul peaaesjalikult lämmastikurikast toitu sööwad, siis sünnitawad nad paksude, kõwade peadega lapsi, ja seejaguste peade jaoks on waagen igatahes läbistatutu liiga kitsas. Kui sealjuures veel rohkel mõõdul kõiksugu wedelikka suppe, õlle, marjawiina, wee j. n. e. kujukul tarwitatakse, siis kujuneb rohkestest loodewett, mis emaka nagu õhupalli kaugelt üle loomulikkude piiride wälja wenitab ja tema lihased nõrgaks teeb; loomulik on siis, et mahajaamise puhul jõuetus kätte tuleb, s. o. wäitamine nõrgaks jääb. Kui raskejalgseid selle ajemel seejaguste toitudega, mis wähe munawalget sisaldawad, ja suuremalt osalt taimeoiduga toita, ühtlasi ka wedelikkudest nii palju kui see võimalik eemale hoida, siis saame kõhnowõitu lapsed, wäikse peaga, üsna wähe loodewett, emakas jääb kuni ihuwilja wäljaajamiseni tegewusewõimjaks ja sünnitamine wältab märkja lühemat aega. Lapsed on läbistatutu 50 sentimeetrit pikad, aga kaaluwad wähem, mitte palju üle 5 naela, kuid eluwõimjuse poolest ei anna nad paksudele lastele sugugi järele.“

Edasi tähendab Dr. Eichholz: „Raskejalgsete toit määrati järgmiselt ära: ainult üks kord päewas liha, aga üsna wähe, ja seegi ainult wähe soolane; siis soowi järele: lehetaimi, spinati, salatit, kartuleid, muud rohelist aiawilja, leiba ja wõid, wähe munatoitusid ja wähe kaunawilja, sest et need liiga palju munawalget sisaldawad; suppid mitte sugugi wõid ainult üsna harwa. Janu kustutamiseks: piima, kakaot, wähe wett, rikkalikult toorest wõid sisestatud puuwilja. Igasugune joomine ilma kange januta on keelatud, niisama ka õlut ja wiini.“

Suurem osa naisterahvastest harjub üsna varsti selle toitmisewiisiga, nimelt kui toitmisewiisi muutmist mitte järsku ette ei võeta. Ka janu, mis ejiotsja üsna koormaks jaab, kaob pea. Juba mõne aja pärast tunneb naisterahwas enese silmatorikawalt terve olevat. Tülikas täisolemine ja raskuse tundmus, mis raskesjalgsjeid nii tihti piinab, kaob lühikese ajaga. Mitmed naisterahwad teatasid mulle, et nad päewal enne mahajaamiist tundidepikkusi jaltuskäitufid teinud. Seedimine, mis muudu raskesjalgsje ajal nädalate ja kuudekaupa kunstlist abi tarwitab, on, peaaegu eranditeta, eeskujulik; ülepea on enesetundmine laitudeta.

Mis sünnitamisesse enesesse puudub, siis on ju väga raske otustada, mis „raske“ wõi „kerge“ on. Siin peab ennast nende emade tunnistuste peale toetama, kes mitmel korral maha saanud ja jellepärast ühe sünnitamise raskust teisega wõrrelda teawad. Teoasi on, et meie 25 naisterahwale, kes wähemalt kolm wiimast raskesjalgsje

Zoon. 48. Wälja weni-
nimud kõht ilma kehawõõta.

Zoon. 49. Seesama
kõht kehawõõga.
Sellel kehawõõl on weni-
wad rihtmud külles.

kuud eeskirja järele elafid, ilmafki kunst-abi ei tarwitfenud anda. Silmatorikawalt wähe oli loodewett, fagedaste mitte rohkem kui tassitais. Lapsjed kaalusfid enamaste alla 6 naela. Peade ümbermõõt oli suuremalt ofalt alla 36 tjentimeetrit, kõige fagedamine 33—34 tjentimeetrit. Mad olid kõif terwed ja eluwõimsjad. Peaaegu kõif emad juutsfid oma lapsi ise imetada, nende seas palju jeejuguifeid, kes oma endifeid lapsi imetada ei tohtinud.

Sgatahes hästi tähelpanemisewäärt, et kuival ja muna-
walge poolest waejel toidul mingit kahjulikku mõju ei olnud,

jelle ajemel imetamisewõime peale ennem kajulifult mõjus, jällegi tunnistus et seejügune toitmisewiis õige on."

Lahmann ije jõuab järgmistele järeldustele:

"Kõigepealt on korraliku kehahitujega naisterahwastel kerged sünnitamised, jellepärast et

1. ihuwilja juurus emaka ja ematupe juurusele rohkem kohane on ja jelle läbi-

2. sünnitused osad mitte wigastatud ei saa;

3. kuna ihuwili kogu poolest wõrdlemisi wäike on ja ka loodewett wähe kogub, siis ei saa kõhuseinte ja emaka lihased üle oma paenduwuse-piiri wälja weni-tatud, nii et mõlemad lihastejalgad tugewamad on ja wäitamise nõrkust wähemalt mitte korraliku keha-ehitujega naisterahwastel enam ette ei tule;

4. neilsamal põhjustel jääb kunst-abi andmine sünnitamisel üleliigseks."

Zoon. 50. Dstarbe-
kohane pihit noorele
neule.

Zoon. 51. Dstarbe-
kohane pihit tütarlas-
tele.

Meie aja naisterahwastel taistawad mitmejügujed olud, mille põhjused kehaliises kaswatujes, riiete moes, kombedes j. n. e. pesitewad, süguosade korralikku tagasitju-nemist peale mahajaamist, nii et paljud naisterahwad alt-kehast haigeks jääwad, ebakohase ülespidamise läbi lapse-woodis ja imetamise ärajätmise pärast, mis süguosade tagasi-fujunemises tähtsaks teguriks on, terwije ja iluduje kaota-wad. Wähemalt muutub neil kõht kas terawaks wõi rippu-waks ja kehafuju kaotab oma jaleduje, kuna aga jeda kõit nii kerge kõrwale oleks hoida, kui jellekohaseid abinõusid tarwitataks.

Seejügujeid abinõusid tunnewad rahwad juba wanast halliit ajast jaadit, nimelt altkeha kohe peale mahajaamist mähkides. See iseenejett mõistetaw pruuk on iseäranis

Inglismaal tarwitusel ja selle tagajärjel on sealsed naisterahwad ka peale mitmekordset mahaajamist saledad ja pingulolewate kõhulihastega. Ka meie pool on see kafulik pruuk maksuwel. Saksamaal on hästi hea sellekohane wõõ wälja mõeldud ja sealsetes ämmaemandate õpeajutustes ammu juba tarwitusel. Selle wõõ keha ümber seadmine ei ole jügugi tülikas, kuid kehale annab ta jüguojade tagasi kujunemiseks hästi jündsa seisangu, niijama kaitseb ta emakat paigast nihkumise eest. Peale rasket sünnitamist ja kõhulihaste lõtruse puhul peaks seejüguist kehawõõd tingimata tarwitatama. Selle kehawõõ pildi tõime juba eespool.

31703

M. Schifferi trüft, Tallinnas.

